UNIVERSAL
LIBRARY
OU_206089
UNIVERSAL
LIBRARY

నాటకహర్షము

సంపాదకుడు.

యేలూరిపాటి వెంకట సత్యనారాయణ.

మొదటికూర్పు 2000

సర్వహక్కులు కర్తవే.

శ్రీ సీతారామాంజనేయ ప్రె

ఇన్నీస్ పేట

రాజమహేంద్రవరము.

ఒక్కమాట.

నాకు కవిత్వమురాకను, బాగుగ భాషాప జ్ఞానములేకను, అభిప్రాయమే ముఖ్యోద్దేశముగభావించి వ్రాసిన యీచిన్నమర్మము నందెట్టిలోపములుగాని, తప్పులుగాని యున్నను, సన్నుమన్నించి, ఇందలి సత్యాసత్యములు చదువరుల బాగుగ గమనింపగోరెద. చాలానాటకములకు, నటకుల నామములువినిపరుగెత్తుట, నటనజూచి మోసపోవుటవల్ల, యిట్లువ్రాయకుతూహలముపుట్టెను.

నే నే.

—: అంకితము :—

విభుని

బ్రతికించుకున్న

సావిత్రికే.

—: పెద్దల పలుకులు :—

—○ ○ ○—

చిరంజీవి

పోరంకి వెంకట సుబ్బారావు చే

రచియింపబడిన 'నా ట క మ ర్మ ము'

అచ్చు బడకమునుపే నేను ఆమూ-

లాగ్రముగ విం టిని. ఈనాటి నాటక సమాజముల

లోని సభ్యులు చేయునట్టి అపకృత్యములన్నియు

ఇందు వెల్లడింపబడినవి. నవలవలె నిది చదువుకొ

నుటకెంతో మనోహరముగనున్నది.

(Sd) చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము.

12 జనవరి 1933.

రాజమహేంద్రవరము.

* * *

నా మిత్రులగు పోరంకి వెంకటసుబ్బారావు గారిచే రచియింపబడిన 'నాటక మర్మమును' తుది వరకు జదివితిని. నాటకములనుజూచుటవలన గల్గిన అనుభవమునుబట్టి వ్రాసినటులతోచుచున్నది. పుస్తకమును ముట్టినవారికచాలునని వదలరు. చదువకుండనుండలేరు. కొనకుండ మానలేరు. పండితులు, పామరులుకూడ చదువతగినది. వేయేల? ఈకాలపు నాటకసమాజాలు యీగ్రంథమును జూచి తమలోని కొన్ని లోపాలు సవరించుకుంటారని నానమ్మకము. నాట్యకళాభిమానులు తలలూచి 'సెహబాస్' అని తీరెదరని నానిశ్చయము.

పండిత మల్లాది లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి.

23 జనవరి 1933.

రాజమహేంద్రవరము.

* * *

నాటక పర్వము.

మొదటిభాగము.

కృష్ణానగరం:— బ్రాహ్మణవీధిలో కేసనకొలం ఉదయం 10 గంటలకు.

—— :o: ——

అప్పుడే టిఫిన్ తీసుకుని, కారాకిళ్లీ నములుతూ బీడీ కాలుస్తూ, కోరమీసము వడిత్రిప్పుతూ, బొస సవిరించుకుంటూ చిన్నచిన్న త్రేణుపులతో చట్టుచెంగావి మడిపంచి కట్టుకుని అరుగుమీద

గుమ్మకుర్చీలో నలుబదియైదేండ్లయువకుడు గూర్చుండెను. ఆయిల్లు చాల యెత్తరుగులుగల యొక పెంకుటిల్లు. వీథివైపున నాయింటిగోడలమీద పంచరంగులతో చిత్రబొమ్మలు వ్రాయబడియున్నవి. అందు మొదటిది—విగతవస్త్రలై జలకమాడుచున్న గోపికలు, వారిచీరలదొంగిలించి పొన్నవృక్షమున దాచబెట్టినకృష్ణుడు. రెండవది—శకుంతలపమిటెను యెడమ చేతితో లాగుచు కుడిచేతిని నామెకుడి భుజముపైజేర్చుచున్న దుష్యంతుడు. మూడవది—తన్నొకత్రక్కెడపళ్లెమున గూర్చుండబెట్టి, రెండవదానిలో తనయావత్తుధనమునుబోసి తూచుచున్న సత్యభామనుజూచియు, తులసిదళమును జేత బట్టుకుని ప్రక్కనునిలుచున్న పతివ్రతాశిరోమణియగు రుక్మిణినిజూచియు మందహాసముతోనున్నకృష్ణుడు. నాల్గవది—వికృతరూపమున సురాభాండమునందుకొని తనదుస్థితికి విలపించుచున్న హరిశ్చంద్రుడు. అయిదవది—బడలికచే నిద్రించుచున్న దమయంతిచీరలో సగముచించి తానుధరించి అదియేమంచిసమయమని నామెనువీడి పోవప్రయత్నించుచున్న నలమహారాజు. ఇకనారవది—ఆకాశమార్గమునబోవు యము

మత్రము

ధర్మరాజు పాలనము చేసెదనన్న సత్యః తుసమాని మొరపెట్టుచు నాతని వెంబడించు సాగిరి.

ఇట్టి నాట్యములతో నాగోడలు మిగుల శోభస్కరముగ వెలుగుచు దారిపోవువారికి కన్నులపండువు గావించెను. అనేకములు దేవతల బొమ్మలు అప్సరసలచే పామరులందగు చుట్టలు పారేసి, చెవ్వులు వదిలి నమస్కారములు విసరుచుండెను. కొన్నిటిలో పురుష పాత్రములన్నియు నాయకుని మాదిరిగా రూపొందిన్న యువకుడు ధరించువిధము. ఆ దూరముచే నా బొమ్మల నాతడు తదేకదృష్టితో జూచుచు తన భావచింతనలో నిమగ్నుడగుచుండును. తనకును నాయింటికెదురుగ నున్న బోడిగోడల విశాలమైన దొడ్డిలోనున్న మంచినీళ్ల బావికి వచ్చుచు పోవుచున్న స్త్రీరత్నములు బరువుమోయుటజూచి మిక్కిలి జాలిపడుచుండును. అతడెప్పుడరుగుమీదున్నను ఈ రెండుపనులతో కాలము గడుపగలడు. ఆయింటి సావిడిగోడల న్నియుగూడ తాను, తనవుంపుడుకత్తెయగు పిచ్చాయియు తదితర నాటకములధరించు పాత్రలుగల ఛాయాపటములతో నిండిపోయెను. ఈతనికి పదునారవయేటనే నాటకరుచి అంకురించుటచే నాటక

పాండిత్యము సామాన్యముగలవాడని యూరుప్రక్కగ్రామములలో గొప్పవాడుక. కాని అంతపిన్నవయస్సునందే నాటకాభిలాషగలుగుటకు వాడెంతగడేకారిగ నుండెనోయనిగాని, విద్యాభిలాష యెంతతక్కువగ నుండెనోయనిగాని, తలిదండ్రులయందెంతభక్తిగౌరవములుకలిగి యుండెనోయనిగాని, ఎంతటి దుస్సహావాసములుగలిగి యుండెనోయనిగాని యెవరునూ నాలోచింపకుండిరి. ముప్పదియేండ్లనుండి సహవాసముగల పిచ్చాయియే యిందుకు సాక్షి. ఇతనికి తనంతగొప్పయేక్టరు లేడని మహాగర్వము. అందులో నియోగపంతులాంగ్రమరిని. తనకంపెనీలోవేషవర్గం పెంచు చాకలిపేరిగాడుల్లాగాయితు, ఇంట్లో భార్యవద్దకూ యెవరితోమాట్లాడినను మాటలసొంపు నాటకపంథే. తనకెవడూ పెట్టిపోషింపలేదని ఎంతటిపెద్దమనిషి వచ్చిమాట్లాడినను నాతని చులకనగా తృణీకరించి నిరసనగా మాట్లాడుటతనసహజము. ఆయూరంతటిలో తనకంపెనీమెంబర్లుదక్క యితరగ్రామస్థులలో నాతనికి స్నేహితుడన్నవాడొక్కడూ లేడు. తక్కిన నటకులను పురుగులవలెయెంచి వారి తప్పులు రోజులకొద్ది చెప్పగలడు. ఎవడైనా నటకు

మర్మము.

డాయూరు వచ్చేడంటే తాను నలుగురుమెంబర్లను వెంటబెట్టుకుని నాతనినాటకముకు వెళ్లి అడుగ డుక్కీ వంకలువెతికి నానాఅల్లరీ చేయిస్తాడు. ఇట్టి సుగుణపుంజమగు నాయునకుడే నామర్మనాయకు డగు వెన్నముద్దల కోనేటిరావు. అట్లాతడు బిడీపొగ లూదుచున్న సమయమున నావీధిని నతితొందరగ బోవు తనకంపెనీమెంబరగు పానకాలరావునుజూచి

పానకా! రమ్మీ, రమ్మీ! చాలదినంబులకు గానిపించితివి. గ్రామముననుంటివా? దేహమున స్వస్థతయేనా?

పాన— (ఈతడు కోనేటిరావుగర్వము పూర్తిగనెరిగినవాడైనను తానతనికంపెనీలో నుండుటచే సమయస్ఫూర్తిగా ముఖప్రీతి మాటలతో నాతనిపొగడుచు కాలక్షేపము చేయువాడు. కోనేటిరావు దేవిషయమైమాట్లాడినను యీతనూకట్టియందులకు ఆమోదభావము సూచించుచునే గాని దానికి భిన్నాభిప్రాయము వెలిబుచ్చడు. ఈతను కేవలం వెర్రివైదీకి.)

లేకేముండి. కరువులో అధికమాసమన్నట్లు డబ్బులేకపడుస్తూంటే ప్రయాణాలుకూడానా. ఏదో

సంసారతాపత్రయముతో ఇలాకొట్టుకుంటున్నాను.

కోనే — నీవు టిఫిను తీసికొంటివా?

పాన — టిఫిను లాగేఉంది నాబ్రతుకు. నిన్న రాత్రి మాఅన్నము చేసుకున్న కాలీకాలని కొయ్యు రొట్టెముక్కవుంటే అదికాస్తతిని రెండునీళ్ళుతాగేను. మాటిఒకటిఫినేనా. అడక్కండి.

కోనే — ఎచ్చటికింత సూర్యరశ్మికి వెరువక బయల్దేరితివి?

పాన — ఆమొరగ్గి నేను మొదటే మనవి చేసేను. ఇప్పుడావకాయిరోజులు నాప్రాణానికే వచ్చేయి. కాయి, నూని, మన్ను, మంటిగడ్డకోసం ఇలానన్ను తిప్పిచంపుతున్నారు. పోనీ ఊరుకుందా మంటే ఏటికేడాగీఉండేవస్తువు. కూరనారలులేకపోయినా ఊరగాయిముక్కతో కాలక్షేపము జేయవచ్చును. గంపెడు పిల్లలు గలవాణ్ణి. మీకీబాధ లేమియు లేవుగదా! అదృష్టవంతులు.

కోనే — నీకు వర్తమానము జేయదలచు కొంటిని. నీవేకానిపించితివి సంతోషము.

పాన — నేనును మిమ్మల్ని కలుసుకుందామని వారంరోజులబట్టి యామత్తపడుతున్నాను.

కాని మా ఆడవాళ్ల జ్వరము, మా అమ్మనడుము నెప్పి పిల్లల దగ్గు రొంపల చేత తీరుబడి, మనస్థిమితము లేక రాలేకపోయినాను. ఈడబ్బు నిక్కచ్చి సమయంలో ఏదో గట్టుకు జేరుస్తారని గంపెడాశతో నున్నాను.

కోనే— నిజముగ బాధపడుచున్నను యట్లు బయటకు తేలుట మంచిదిగాదు. అది మీ శాఖలోపము. అయిననేమి లే. ఈ మధ్య నాటకములు లేక యూరు పాడుపడినదని పురవాసులు తెగబ్రతిమాలుచుండిరి. నీ యభీష్టమేమి?

పాన— శుభం. నన్ను కూడ, మీ కోనేటిరావుగారితో జెప్పి నాలుగు నాటకములు వేయించమని బంతాటలోను, చెరువు గట్టు మీదను, కూర్లమార్కెట్టులోను, పెద్దబజారులోను, ఎక్కడ కనిపించినను అందరూ వేపుకుతింటున్నారు. మూడు సంవత్సరాల క్రితం ఆనాడు దుష్యంతను పురవాసులు జేసిన అల్లరకు మీరు ఇకనెప్పుడు కృష్ణానగరమున స్టేజి యెక్కనని జేసిన శపథము బాగా పనిచేసింది. పురజనులకు బాగుగ బుద్ధి తెప్పించింది. ఇతరకంపెనీల వాళ్లు వచ్చి ఆడినను వాళ్ల తాతసొమ్ము దాచబెట్టినట్టు డబ్బుదోచుకుపోవడమే గాని మన కంపెనీ ఆటకట్టు,

నాటకచాతుర్యం, పిట్టువర్కు, ఫైరువర్కు మొదలగు నేత్రానందవిషయాలు నాక్కెక్కడవండీ? అయితేయేమి, 'పెరటిచెట్టు మందుకురాదు.' అయినదేదో మరిచిపోయి మీరుజాలిదల్చి తల్చుకుంటే పురవాసులకోరికమాటటుండగా నాబోటిగాళ్ళను దరిజేర్చువారగుదురు. మంచిఖర్చుసమయం. ఊరగాయి ఎలా ఘుండెక్కుతుందాయని తెగబెంగ పెట్టుకున్నాను.

కోనే:—నీఆవకాయి కూలిపోను. నేనుండగా నీకేమియు భయము లేదు. నాఋణములు జూచినయెడల నీకు పిచ్చెక్కి (Heart failure.) [గుండెకాయి ఆగిపోవుట] కూడ తటస్థించునేమోయని నాభీతి. నీవు నాముఖ్యమిత్రుడవుగాన నీకుదెల్పుచుంటిని వినుము. ఇదివరలో దుష్యంతునకుకుట్టించిన పచ్చకుఖమల్ కోటుకున్నూ, శకుంతలకుకుట్టించిన పట్టులంగాకున్నూ సొమ్మునీయలేదు. పాదుకలో దశరథునకు రు 50-0-0 లు నీయవలె. ఆరెండుప్రదర్శనములకు పెండాలురుసుము రు 150-0-0 లు ఇంకను రెడ్డిగారి కియ్యలేదు. బీడీతాంబూలాది చిల్లరవాడకమునకు రమారమి

మర్మము.

రు30–0 0 లువరకూ పెరిగినది. కానీపాటలయ్య రుపద్దు రు 40–0–0 లయ్యెను. ఇంకనుముఖ్యముగ చెల్లవలయు పెద్దమొత్తమేమన–నేను, రామదాసు, విశ్వామిత్రుడు వాడుకున్నందుకు Universal Wine & Spirits Company [యూనివర్సల్ వైన్ అండ్ స్పిరిట్సు కంపెనీ] వారికి రు 250/-- లను [illegible] ఇప్పుడేము లచు [illegible] మైన సిద్ధాంత ముకాక్యా–నా? ఊరగాయకే [illegible] గము [illegible] చుంటివి.

పాన:— అయ్యా! విదూషక మునిబాలక పాత్రలువేయు నాబోటివారి వైజకముండా కొడుకి– ఊరగాయిఖర్చేగొప్పఖర్చు, కుర్రాడిలకు రాభార్య సమే బ్రహ్మాండమైన శుభకార్యము. నూకాలమ్మ తీర్థమే గొప్పయాత్ర. మీబోటి హీరోపాత్రలువే యువారికివన్నియువట్టితృణప్రాయములు, మీపేరే నాటకానికి వెయ్యిరూపాయిలు తెస్తుంది.

కోనే:— అద్దియేనాధైర్యమునూ్నా. రెండు రాత్రులు రంగు పూసుకొన్నచో యివన్నియు భస్మీభూతంబులుకానేరవా–పానకా?

పాన:-- కాకేమండి! అదిగో గంటకూడా కొట్టింది. భగవంతుడు సుహృదయులకట్టి శుభశకునములు కల్పిస్తాడు. నాకొకసందేహము. మీది కేవలంహీరోకేరక్టరుగనుకతప్పదుగాని రామదాసు విశ్వామిత్రులు పవిత్రపాత్రలుగదా, వారుకూడా Spirits company [స్పిరిట్సుకంపెనీ]లో వాడకమేనండీ?

కోనే:-నీవింకను, ననుభవశూన్యుడవుగాన దానిరహస్యమెరుంగవు. నాగొప్పపాత్రలు నీకే తెలియునుగదా. నేను వెదజల్లు రసికత్వమునకున్నూ, విశ్వామిత్రుడు పూనించుకోపమునకున్నూ, రామదాసువొప్పించు భక్తికిన్నీ లోనుండునసమహిమగాని నీతబలాహారోగ్యనియములా! అదిలేనిదే ప్రదర్శనమంతయు రసాభాసై, చప్పగనీరుగారి, సభవారిచప్పట్లకు లొంగిపోవును. నావన్నియు సాత్వికపాత్రలుగాన ఏ (నాల్గవ జార్జిప్రభువు విస్కీ-యో) (King George IV) సరిపోవునుగాని ఆకాలకౌశికుని క్రోధజ్వాలలకు (ఎక్షా నెంబరు 1.) Exshaw No. 1. గాని పలుక నేరదు.

పాన:-సరే! ముందెక్కడప్రదర్శింప నిశ్చయించినారు?

మర్మము.

కోనే:-ఇంకను పురజనులకు నా దుష్యంతాదిపాత్రములు చూడవలెనని వారికండ్లు కాయలు కాచువరకు ఇక్కడ వేయనోల్లను. ఇంకను వేడి పుట్టించవలె. పేరు సంపాదించుటకిదొకమార్గము. ఇప్పటిసొమ్మునిక్కచ్చిసమయములో మొదట పల్లెటూళ్ళకే పోవదలచితిని. అచ్చట మాకెన్నిసదుపాయములుండును. ఏఎఱ్ఱమడిపంచికట్టినను, ఏపంజాబీలాల్చీ ప్రక్కజేబులతో తొడిగినను, ఏతడికుంకుమమెత్తినను, ఏభైరవిరాగంతీసినను మనలనడుగువారుండరు. మనము ప్రదర్శించు దినములన్నియు సంతదినములగుటచే సంతమూకకు భయమొంది తగుపెద్దమనుష్యులెవ్వరురారు. అయినను మనరాబడికవియే మంచిదినములు. స్టేజిసామగ్రికి గడమంచీ మేజాబల్లలు దొరుకును. కాఫీటీలుమీగడపాలతో త్రాగవలెనన్న పల్లెటూళ్ళు పెట్టిందిపేరు. నాటక బడలికలులేకుండా రెండుపూటలయందు గడ్డవంటి పెరుగు త్రాగవచ్చు. ఇత్యాదిరహస్యములింకను గలవు. కాన మొదట నమలాపురము మొదలిడుట మంచిదనితోచినది.

పాన:- మంచిదండీ, పల్లెటూళ్ళే ఇప్పుడు

రాబడికి తావులు. ఏమన్నా పింగుంటే అక్కడ చెప్పండి
ప్పుడు. పట్నవాసములలో అన్నీ తాకట్టులు, వేలాతే
గాదూ. పైగా ఏమున్నా నాటకం, నటులున్నీ మెచ్చు
కుంటే నాళ్ళూరామూ ఈరోజుల్లో. ఆముఖ్య నేను
కొత్తపేటనుంచి పడవల్లో వస్తూంటే బొబ్బర్లలంకలా
కుమీద పోతున్న 6 గంటలకు ఒకపాలికాపుకు
రాడు పసుపుల్ని పన్నికి చేలో మేపుకుంటూ మీరు
తులాభారంలో సత్యభామను వేళాకోళము చేయు
పాట పాడుతూ చిదానందముగా కూర్చున్నాడు.
వాడికి తబలా—వాడి చేపాటికర్ర మీద వేళ్లనున్న
అమోఘమయిన ఉంగరాలలో కొట్టుకున్నాడు. అయితే
లేమి. ఏమి వాయిస్వపు సరసంపదలు. ఎక్కడ నేర్చు
కున్నాడో గాని. అది విని నేను గట్టుమీదనుంచి
పడవ లాకుదాటేవరకూ వాడిపాటవింటూ నిలబ
డ్డాను. అదేపాట ముక్కాయింపులతో పావుగంటపా
డేడు. ఏమిసన్నసంగీతుకాడీ! ఎక్కడవిన్నా
మీపాటలే, మీరాగాలే, మీమట్టులే పాడడం, నలు
గురు కూర్చుని నాటకిపద్యాలు మెరుగులు దిద్ది తేముందు
మీ పేరే గాన్నన్నారా. మీరు సుఖముసూపించిన
జాలు. అంతాడబ్బే. సంవత్సరాలకొద్దీ మీరాకకె

మర్మము.

గురుచూస్తున్నారు. మీనాటకం చూడాలని ఊరూర పరితపించిపోతున్నారు ప్రజ.

కోనే:- అంతపేరుప్రతిష్ఠలకు కారణమేమో నీకు తెలియునా? పిల్చినవెంటనే రాను సిగ్గ పదేపదేవినోదప్రియులచే బ్రతిమాలించుకొనుటచేతను, క ప్రొప్రైటర్లు ఒకరిమీదొకరు పోటీలగా నన్ను హెచ్చించి, ఒప్పుకున్న సొమ్ములో మూడవవంతు అదనముగా ఇచ్చుకొననిదే వెళ్ళకపోవుటచేతను, వెళ్లి[illegible]రాత్రి స్టేజిమీదనేగాక తదితరసమయములందు నగుపించకుండ బడకపోవుటచేతను Self Respect అనే ఆత్మగౌరవమును కాపాడుకొనుటచే ఇంత ప్రఖ్యాతికి కారణమగుచున్నవి. పిల్చినవేచాలని పరుగిడిన, కోనేటి బెట్టుసరేచెడింది!

పాన:- నిజమే! ఎవడో ఆత్మగౌరవమనే మాట తనతాతముత్తాతలనాటినుండి యెరుగనిమూఢుడు యిదంతా 'గర్వమని' పొట్టముక్క అనగానే సరా, వాడిలెక్కేమిటి. ఆమాత్రంలౌక్యం ఉండాలి. అందులో, మీమౌనస్వభావమే (Reservedness) మిక్కిలి కొనియాడదగ్గది.

కోనే:- నీవు వారం రోజులలో మనకోనసీ

మనమందరము సిద్ధముగనుండవలెను. సీనులన్నియు చక్కబెట్టుకొనవలెను.

పాప:- నేనెప్పుడూ సిద్ధమే. అయితే రిహార్సలెప్పుడు మొదలిడదాము. టైము లేనట్లున్నది.

కోనే: నీవెప్పుడడిగిన యిట్టిప్రశ్నలే అడిగితివి. ఇకను పెరటిదారినేయుంటివి. పిండికొట్టే నాటకములకింకను రిహార్సలులేనా—పక్కాగా రివాటే కనలేనక్కరలేదు.

పాప— సరే! నేను శలవుతీసుకుని తిర్గికనపిస్తాను.

కోనే— మంచిది. రేపురాత్రి కనిపించుము. కొంచెము పనియున్నది.

పాప—(నడచుచు తనలో; ఊసుపోనిక బుర్రలో గంటపని పోగొట్టేడు. మళ్ళీవేస్తున్నాడేదో ప్లాను. కొండకి వెంట్రుకకట్టి ముడేస్తాడు. ఇప్పుడీకొనసీవ టూరు యెలాగాకొనసాగేదికాదు. నేనెరుగుదును. డ్రస్సా, సామానా, తెరలా! ఏమెట్టుకు ఆడతాడక్కడ? ఏమీ అక్కరలేనట్టు చెపుతాడు కబుర్లు. వీధిభాగోతపాడిలాగ గంతులేనా వెయ్యాలే నివాళ్ళము గొంతుకలెంత బద్దలుగొట్టుకుంటేయే

మర్మము.

ఉంది. ముందు మంచివూరే మొదలెట్టారు—బాబూ- నాజ్యోతిషమే నిజమైతే అమలాపుర తరువాత మళ్ళీ కృష్ణానగరమే తెలుసుకోండి. అమలాపుర మంటే అ తలోకునవగాడ ది—నాయనకి. చూదాము 'తినబోతూ రుచెందుకు' అడగడం.

కోనే—ఒరే ఛే, ఛ! ఏం మబ్బీసెలు ఈసురమ్మ్రొ (అని లోపలికి కేకలు వేసెను.)

వేరి—తెత్తన్నానండి. తెస్తున్నానండి. (తెచ్చేడు)

[కోనేటిరావు బీడీలు తీసి దిద్దెల్పి నూతి వైపుకు పారించేడు. తనలో]

పాపము స్త్రీలెంత బాధపడుచూడిరా బావికడ, తడిబట్టలు కట్టుట, నీరు తోడుకొనుట, బరువుమోయుట, చాల జాలికరముగనున్నదే! ఆయెర్రావిడ అరగంటనుంచి తడిబట్టతో ఉన్నది. ఆకొప్పుమనిషి యెంతబిందెమోయుచున్నదో! ఆప చ్ఛజాకెట్టుఅమ్మాయి ఎంతవగరుతో తాడులాగు

నున్నానో! ప్రతిదినముజూదమువాడనుగనుక నేనింతో జాలిపడుదునుగాని ఇంటివద్దనుండు వీరిభర్తలకుం డికష్టములు తెలియునా! నాభార్యచేకూడమోయిం చినచో బంనికిబాగా బుద్ధివచ్చును. వేరిగాడుతే చ్చుటచే దీనికి పొంకితనము హెచ్చుచున్నది. నామనోహరి పిచ్చాయిచేకూడ కొన్నికొల్లప నుఖు చేయించును. పాపము దీనికిచేసినాన. మున్నపిచ్చాయికి నాలుగుపట్టుపరెంలు, మూడు తల బంగారపు గాజులు కొనేసరికి నుర మానాలుగా నవ్యాహారములులేక పడ్చి యింటిగానిపోయినతో చప్పి నన్నుకొట్టుచేయునా! ... అంతనార్ధ్వలేనితనమూ! ఇకొం... నంచి నాకు దివ్యస్త్రీనచో నానకి ... . వాడులును. ఎవరోచ్చెదరో చూడుక. ఏటయి నదో లేదో యింకను. పన్నెండుకొట్టుచున్నది. యీాడుపుకాళ్లి మురికిష్టిముండ త్వరగాచెయ్యదు. పిచ్చాయి అసలేఉండలేదు. తన ఆచారంతో మమ్మల్ని చంపివేయుచున్నది. ఆశనిమహాపురుషుడు యేడేళ్ళైగాని, యీశనిదేవత జన్మమంతాను చమురుకాళ్ళ ఉడుకుపోతుముండ. (అని విసుక్కుంటూ లోపలికెళ్ళేను.)

మర్నాడు.

(మధ్యాహ్నం 4 గంటలకు.)

భీమరాజుపేటనుంచి వెంకటదాసను నాటకకంట్రాక్టరు ఇల్లువెతుక్కొంటూ వచ్చి గోడలమీద బొమ్మలుజూచి ఆగి కుర్చీలో కోనేటిరావునుజూచి——

అయ్యా! నాటకాల కోనేటిరావుగారి యిల్లిదేనాండి? మీరేనాండి? (అనిఅడిగెను.)

కోనే——(అతిఠీవిగా) ఏంవిషయమై? మీగ్రామ నామధేయమేమి?

వెంక——మాది భీమరాజుపేటండి. ఇంటిపేరు సయితం నేను రెండొడ్డ వెంకటదాసునండి. నాటకం కాంట్రాక్టుకు వచ్చేనండి.

కోనే——(ఆతురతతో) రండి, రండి! (అని ఒకకుర్చీ తనదగ్గరకులాగెను.)

వెంక——నాకొకవారంరోజులలో రెండునాటకాలు కావాలండి.

కోనే——(పెదవివిరిచి) లాభంలేదు. మేము రెండురోజుల్లో కోనసీమటూరు పెట్టుకుంటిమి. పదిహేనుదినములవరకూ రాత్రిళ్లు లేవు. ఈరోజున మూడింటి తేది. మీరు ఇరువదితారీకుపిమ్మట ఏర్పాటు వేసుకొనుడు. ఏ నాటకములు కావలెను?

వెంక — అరిస్టోక్రసుడు, రామదాసులు చూసి చాలా గొప్పదంటున్నారండి మావూళ్ళో.

కోనే — నిష్ఠాగరిష్ఠులైన వేదవేత్తలు కారే! సరే పలుకుడు.

వెంక — మీరే చెప్పాలి.

కోనే — చెప్పటకేమున్నది. మానాటకములకు మూడేసివందలరూపాయీలు మామూలే. మనిషినిబట్టి మేము చెప్పము. ఎవరైననూ సరే. ఒక్కటే రేటు. చూడండి తలుపుమీద కంపెనీనాటకపు రేట్లు, నాపాత్రల రేట్లు. (అని వీధితలుపు చూపించేడు)

వెంక — (చూసివచ్చి) కొంచెం విశదంగా చెప్పాలండి.

కోనే — అనగా!

వెంక — ఒక్కనాటకానికే మూడొందలాండీ!

కోనే — అవును. రాకపోకలుమావి. భోజనాదులుమీవి.

వెంక — ఇంకా భోజనాలాండీ! అంటే భోజనమేనాండి!

మర్మము

కోనే— ఒక్కటేమి– ఉదయం 6 గంటలకూ మధ్యాహ్నం 2గంటలకు ఫలహారములు—మాపుర మాయింపుమీద. ఉదయం 9గంటలకు సాయంత్రం 7గంటలకు భోజనము. రోజుకు పాతిక బీడీకట్టలు, వందకారాకిళ్ళీలు. అక్కడున్న దినములలో నలుగురునౌఖర్లు, ఇద్దరుచాకళ్ళు, ఒకమంగలి. వేడినీళ్ళస్నానములు, మీగడపాలు, ముంతపెరుగులు కావలెను. పరాయిగ్రామములో భోజనసదుపాయములకు చిక్కేపడెనమా! అవెల్లప్పుడూ కంట్రాక్టరువే. అవికాకున్నా మారేటు. పూర్వము రైలుఖర్చులుకూడామీవే. కాని యిపిమంచిరోజులుకాకపోవుటచే వాటినిప్పుడు మేమేభరించుచున్నాము.

వెంక— మీరెరుగుండి యింకాయింతపెద్దరేట్లు సెలవిస్తున్నారా! మొన్నమాన్వాడొకడు నాటకంతీసుకుంటే నూటపాతికొచ్చేసరికి బ్రహ్మాండమైంది. పాతికఖర్చులయ్యాయి. వొందాళ్ళకిచ్చేడు, మనిషిమిగిలేదు, పడినకష్టంతోసకా. అదీనయమే. కొంతమట్టుకు చేద్ది తగలకుండాను.

కోనే— అట్టివారినాటకములకు అట్లే వచ్చును. మాకు మూడువందలిచ్చుట మీకేమీ

నష్టము లేదు. క్రొత్తవారిదగ్గిర మేము బేరమాడము. ఊరికే చెప్పుటకాదు. మీరాబడిచూచుకొనుడు. మాకూ, మాసామానుకే వందరూపాయిలగును. మేమెంతశ్రమపడవలెనో మీకే తెలియునుగదా. హరిశ్చంద్రరామదాసులురెండూ మొదటినుండి చివరవరకూ నావేనాటకాలు. చాలకష్టము. రామదాసునాటకన నేను ఉపవాసముతో నాడవలెను. అది భక్తిరసప్రదాయకమైన నాటకము.

వెంక:- మనోమాటరా నిన్నడి. నన్ను మాట్లాడకుండచేస్తేసరి. ఈరోజుల్లో డబ్బెవ్వడి దగ్గరాలేదండి. వెండిబంగారాలన్నీ మారువాడీకొట్లకెక్కుతున్నాయి. నూనెకొనడమే కష్టమైపోయిన రోజులొచ్చాయి.

కోనే:- అయినను మీరాబడి చూచుకొనుడు. ఏమీభయము లేదు. మమ్ములను తీసుకెళ్లిన వారికెన్నడు నష్టమన్నశబ్దము లేదు.

వెంక:.. అంతికే కాదండి, మరీ. మీదగ్గరకు రావటం.

కోనే:- మీగ్రామం చిన్నదిగావున రు 250లు యివ్వండి. ఇక బేరము పెట్టకండి.

మర్మము.

వెంక:— అబ్బో యింకా యెక్కువే. నేనింతను కోలేను. ఇంకా రెండుమెట్లుదిగాలి మీరు.

కోనే:— ఇంకను బేరమా! మాకుకిట్టదండీ మరి. సరే రు 200లు ఇత్తురా?

వెంక:— ఇన్నిమాటలు చెప్పక ఆఖరుపుమాట చెప్పండి మరిపోతాను.

కోనే:— అయితేవెళ్ళండి. ఆవలిపేధిని 'ధనలక్ష్మీసమాజం' ఉన్నది. అక్కడదొరతాధనమేమీకు.

వెంక:— శెలవండి (మెట్లుదిగి వెళ్లిపోతుండగా)

కోనే:— వెంకటదాసుగారూ—రండీ—అంత కోపమా.

వెంక:— (అరుగెక్కి) ఏ తమాట. మాకు కోపమెందుకండీ. మీఆట మీదగ్గిరుంది. మాడబ్బు మాదగ్గిరుంది. ఇదేమైన బలవంతమా. ఇకబేరమెంతుకండీ. తిండి సకంమేము, సకంమీరు పెట్టుకుని నాటకానికి నూరురూపాయీలచొప్పున వస్తారా?

కోనే:— బాగాకోసేసేరు. మీకైనా, నాకైనా తెగింపుండాలి. సొమ్ము తెచ్చినారా?

వెంక:— ఇప్పుడు బజానా రు 50 లిచ్చి తక్కిన రు 150లు నాటకానికి రు 75లు చొప్పున మావూళ్లోయిస్తాను. అందుకిప్పుడు రాసిమ్మంటే కూడా రాసిస్తాను.

కోనే:— మాకు రాతకోతలతో పని లేదు. అనుకున్న ప్రకారం అణాపైసలుతో పుచ్చుకుని వచ్చిఆడుటేమాపని. దగాలు లేవు మాదగ్గిర. అరువులు లేవు. నాటకానంతరమున టికెట్టుసొమ్ము ఇచ్చేదమన్న మీరూరకుందురా. ఈరోజువరకు మీదయవల్ల మాకు అలాజరుగుచున్నది.

వెంక— (గుండెల్లోరాయిపడి) అయితే ఎల్లుండి అంతసొమ్మూ తెస్తానండి. శెలవుతీసుకుంటా.

కోనే— ఖాయమేనా. ఎల్లుండిట్లే మీరాక కెదురుజూచుచుందును. పోనీ— తెచ్చినదివ్వండి.

వెంక— అంతా ఎల్లుండేయిస్తాను. మరెళ్లొస్తానండి.

కోనే— మంచిది. మంచిది. మీతోస్నేహము కలిసినందుకు చాలాసంతోషముగాఉన్నది. (వెంకటదాసు నడిచిపోవుచు తనలో) మంచిబేరమే

రాబాబు! ఎలాగో యివతలపడ్డాను. ఈయనదరి ద్రమంతా నాదగ్గిరే తీరాలంటే మెలాగ-మా ఇంగ్లీషుడాక్టరుగారిలాగ. తిండి, నౌఖర్లు, కిళ్ళీలు బీడీలు నిర్ణయమే. మంగలి, చాకళ్లు, నౌఖర్లతో తేల్చేడీయన. నయమే. అందుకే కంట్రాక్టర్లు బెదిరిపోతారు పిల్లనిచూసి. బాగా వొళ్లువాచున్న వాడుగాని పిల్లతో బాధపడలేదు. తిండిమొఖం మెరగనట్టు అడిగేడయ్యా! ఈయనఉపోష్యాలూ, సామానూ, ధరలూ నాకుతెలియవని మహాకో సేడుకోత. ఆయనధర్మమాఅని సొమ్మంతాయిస్తే నేకాని రానని నన్నుబతికించేడు. అక్కడికీ దగ్గరలేకపోయినా రు50 లుయిస్తానన్నాను. పుచ్చుకోకూడదూ. బాప్తిమ్మడు. ఈరోజుల్లో యిచ్చేవాడెవడు. నాబోటిసన్నాసి ఎలాగిస్తాడు. ఇంకీయనకొంక సలాం. ఎందుకొచ్చింది.

కోనే—(తనలో) మళ్ళీసిడాస్తాడా, ఎగేస్తాడా! ధోరణి, మాటలుచూస్తే వచ్చేటట్టేవుంది. మరి. నామీదమోజు బాగానేఉన్నట్టుకనిపిస్తుంది. ఎగేస్తే నిష్కారణం బేరంపోతుంది. ఇప్పుడీటూరు దీనితో మెత్తుకుపోతుందేమోయని యాశ. రాక

పోతేపోనీ. నాదగ్జాకి, నాపేరుకి•రు100లకు తగ్గితే లాహిత్కైనపనిగాదు. ఈవేళ డబ్బుకక్కుర్తికొద్ది ఇంకాతగ్గితే రేపివేళ్లిపోతాయి. లోకువైపోతుంది. వీడొచ్చినాసరే రాకపోయినాసరే. ఇవ్వాళ వీడొస్తాడని కలగన్నానా. రాలేదనుకుంటాను. పేరి పేరీ, నాకర్రి, కండువా ఇయ్యి. ఒకసారి తిరిగొస్తాను. అయిదుదాటింది.

పేరి— తెత్తన్నానండి (యిచ్చేడు.) కొనేటి రావు షికారుకెళ్ళేడు.

రెండవ భాగము.

[మరినాలుగురోజులలో స్టేజిమేనేజరగు వెంకటాచలమయ్య, నటకులు, రిహర్సలుశాలలో సమావేశము.]

వెంకటాచలమయ్య నవయౌవనకాలమున నూతనపద్ధతుల నాటకసమాజములేర్పరుటలో మిగులసమర్థుడగుటచే ఇతరకంపెనీలవారుకూడ యితన్ని కిరాయిచ్చి మోసుకుపోవుచుందురు.* ఈతడునాటకకట్టుమట్టు బాగుగ తెలిసినవాడునూ, ఎక్కువ అనుభవశాలినీ. నటకులందరుసమావేశమై నిశ్శబ్దముగనున్న వెనుక ఉపన్యసింపమొదలుపెట్టెను.

వెంక:— నటకులారా! మన Andhra Dramatic Experts Company వారు (ఆంధ్ర నటనా నిపుణ సంఘము) కోనసీమంతయు టూరు చేయుదలచినారుగావున మీలో కొందరికంపెనీకి

క్రొత్తగావచ్చుటచేత యీకంపెనీపద్ధతులు మీకు తెలియజేయుటకై నేడీసమావేశ ముఖ్యోద్దేశము. సావధానముగ నేర్పుతో వినగలందులకు నాకోరిక.

ఇటీవల రెండురాగములతో తానొకపెద్ద యేక్టరని పెద్దపేరుతో నొకకంపెనీలేవనెత్తి ఊరమొడ్లకువేషమువేయునట్లు దొరికినకుర్రాళ్లకు రంగు పూసి పాడుచేయుచున్న పెద్దమనుష్యులుబయదేరుట మీరెరుగున్నహాంశమే. అట్టికంపెనీలకు తగు అంగబలము, అర్థబలము లేక అచిరకాలములోనే మాశిపోవుటయు మీకుతెలిసినసంగతే. మనకంపెనీఅట్లుగాక తగుకట్టుబాట్లననుసరించియుండుటచే మిగులబ్రఖ్యాతిగాంచినది. అట్టివేమనగా—

పెద్దలయెడ గౌరవమునటించుట, పొరుగూరువెళ్లినప్పుడు రాత్రి స్టేజిమీదగాని తదితరసమయములందు పురవాసులకు గానిపించకపోవుట, ఏబయుళ్లయందును, కాలువగట్లయందును, చెరువుగట్లయందును, రాగములువిసరకపోవుట, ఎవరితోను అనవసరపుపేచీలు తీసుకురాకుండుటచేతను మనప్రాముఖ్యతకు కారణమగుచున్నవి. ఇప్పుడుమీకుతెలియజేయునదేమనగా— ప్రస్థుతదేశపరిస్థితులబట్టి మేము

మర్మము.

విదేశవస్తుబహిష్కారమవలంబించుటచే నటకులందరు కంపెనీవారుసప్లయిచేయు చుట్టబీడీలనేగాని అన్యదేశపు సిగరెట్లుకాల్చగూడదు. కథానాయకులుదక్క తదితరులు వారివారి నిత్యదుస్తులనే ధరించవలెను. పాత్రధారులు ఎవరిచ్ఛవచ్చినరంగు వారు వేసుకొనవచ్చును. అందులకెంతమాత్రమునభ్యంతరంలేదు. ప్రాంప్టరు కునికిపాట్లుపడినప్పుడు నాతని మెలకువజేయనవసరమైనంత రాగమేగాని నంతకెక్కుడుగాతీయరాదు. పాదముగాని చోట్ల దీర్ఘరాగముమీకు తెలిసినదే. నటకులు ఒకచెంపకేటా వేసుకున్నను, ప్రార్థనసమయమున స్టేజమీదకువచ్చి ప్రార్థనతరువాత తిర్గివెళ్లి రెండోచెంపపూర్తిచేసికొనవచ్చును. ప్రార్థన తెరచాటున జరుగుటకిదియే ముఖ్యకారణము. కోటాలుపూర్తియైనవారు ప్రార్థనతరువాత స్టేజిమీద ప్రక్కబెంచీలమీదనో, లేక కిటికీలలోనో కూర్చుండవలెనుగాని తెరకన్నములు పెద్దవిచేయుచు సభనలుప్రక్కలకు తొంగిచూడకూడదు. పొరపాటున ఒకసీనుకు మరోసీనువాల్చినను సభవారితోపాటు మీరుకూడ వెర్రిముఖములతో నిర్ఘాంతపోయి నిలబడక మీవారినిమీరు కధనడుపవలెను. సభికులకుపాత్రలు, పాటలుముఖ్యము

గాని గుడ్డతెరలు గావు. ‘తెరలో, కోరములో, నిమ్నముగ, ప్రకాశంగా, క్రిందపడును, నిష్క్రమించును’ ఇత్యాదిగీతలమధ్యస్థమైన పాడిముక్కలు జారీవలికివచ్చినను, మూడురూపాయిల ముందుపిట్టులో వారికేగాని, మూడవక్లాసులో రూపాయివారికిమాత్రము వినబడకూడదు. ప్రాంప్టరుమాటలువినుట, [Hormorist] కువేసిన యీలలువినుట, నటకులస్టేజిమీద పరిహాసపుతిట్లువినుట, ప్రక్కతెరలనుండివచ్చు బీడీపొగలు కండ్లబడుట, ఇప్పుడుచెప్పిన పాడిముక్కలువినుట మొదలగులాభములన్నియు మొదటితరగతివారివే. ఇంకను ముఖ్యముగాచెప్ప వలయునదేమనగా పాత్రనటించునప్పుడు తిన్నగా సభవైపేచూడవలెనుగాని ప్రక్కచూపులెంతమాత్రముపనికిరావు. అవన్నియు హీరోపాత్రములవారివే. తబలాహార్మోనియమువారలింకను ననుభవము బాగుగ లేనివారుగాన వారికనుగుణ్యముగనే మీరుబాడవలెనుగాని పెద్ద పెద్ద రాగములచే వారినిబెదరగొట్టరాదు. విగ్గులు, గడ్డములు, మీసములు క్లిప్పులువదులై జారబోవునప్పుడు సద్దుకొనునట్లుకనిపించకుండ మీయేకునులవల్లనే నొక్కుకొనుచుండవలెను. ముక్కు చెవ్రుల ఆభరణములు

క్రిందబడిపోయినను అతిచమత్కారముగ తీసి ధరిం
చవలెనుగాని అట్లుధరించనప్పుడు సభవారికి కేకలు,
నవ్వులు, యీలలకు వెల్లబోయి ముసిముసినవ్వులు
మాత్రము మీాదనున్నదాదా. లోహితాస్య, సత్య
వంతాదులు చనిపోయినప్పుడు వారికి నిజముగ నిద్ర
వచ్చినను చంద్రమతీసావిత్రులు పైకికనిపించకుండ
వారినిగిల్లి మెలుకువచేయవలెను. వారట్లుచచ్చిప
డినప్పుడు దోమకాట్లచే మధ్యలో కాలుచేతులుకది
లించినను, ఆలస్యమైనప్పుడు ఒకప్రక్కనుండి మరి
యొకప్రక్కకు డొక్కమార్చినను, బట్టమోకాలి
క్రిందకులాగుకొనినను, ప్రక్కతెరవారితో సంజ్ఞలు
చేసిమాట్లాడినను కండ్లుతెరువకుండమాత్రము చేసి
నచో యేమియు తప్పులేదు. కాని అట్టిసమయ
ములలో చంద్రమతీసావిత్రులు ఆకదలికలు ఆశ్చ
ర్యముతో గుడ్లు పెద్దవిచేసి జూచి వారు తిరిగి
బ్రతుకుదురేమోయని భ్రమనటించినచో ఆకదలి
కలు తోసుకుపోవలెను. (Once More) (వన్సు
మోరు) అన్యమోతెత్తర్థాష్ణముగ తగలేసినను
సభవారిదేగాని తప్పులమాత్రము మీాపైనుండదు.
గాఢమైనసహానుభూతి కలిగినప్పు డుభయులు అతిచమ
త్కృతితో శోకరసములు నొల్లనటించవలెను. అది

యొహొడలుపులకరించినదని తెలియజేయుమార్గము. అంతియేకాని "కంఠమూయుట, అహా ప్రేమ పాశమా! ఏమియీమదనావస్థ"యని హాస్యార్థ ములుపలుకుట పనికిరాదు. ఇట్లుచేసినచో సభలో గొప్పఆందోళన కలుగును. దీని సారస్యమంతా యువకులదే. నటకులు మెప్పుబడయవచ్చును. కీటి కిని Once More (వన్సుమోరు) లుండగలవు. ఒకసారి దుష్యంతలో శకుంతల దుష్యంతుని మోహాంబుధినిమగ్నమై జూచిన చూపునకు మూడు Once More లు పడాయి. పాత్రధారులు నిష్క్రమించునప్పుడు తెరవాల్చుమని తెరమనిషికి సంజ్ఞచేయుబాధ్యత వారిదే. ప్రేమ, మోహము లందుకౌగిళ్లకు మెడలో హారములలోని పూసలు ఎన్నిచితికిన ఆటఅంతరక్తికట్టును. ఇంకననేకవిషయ ములాయాసందర్భముల జెప్పవలసినవేగాని యిట్లు జాపితాయిచ్చుటకువీలులేదు. కావున మిగులజా గరూకతతో పైజెప్పినవిషయములన్నియు జ్ఞప్తి యుంచుకొని సాధ్యమైనంతవరకు మనకంపెనీ పేరుప్రతిష్ఠలకై మీరందరు పాటుపడుదురని గట్టి గానమ్ముచున్నాను. ఆపైనిమీయిష్టము. (అనివిర మించెను)

రమణారావు:— (లేచి) కవి, ఒట్టి బోడిపద్యాలేవ్రాసేడుగాని, పోనీ, కాస్తాంత ఆపద్యములు చదువవలసిన రాగాలుకూడా గీతలో (Brack ts) పారేస్తేనోయ్ం! గీతలు పట్టినా? లేక రాగాలుతప్పుతాయనా?

వెంక:— ఆదో కట్టేకూడా తెచ్చిపెట్టినవ్వ. ఇక్కడికే చస్తూంటే. ఎవడిష్ట మున్నచ్చినరాగం వాడు విసరకుండా ఇహా కవిపురమాయింపులు మీదవెళ్లేమంటే (ఏదో నమ్మకాని ఏలుబడ్డట్టే) యతి, ప్రాస, గణాలంటో కొట్టుకునేవాడికి రాగాలాపనలు, వాటిమాధుర్యం ఎలా తెలుస్తుందిరా. అదంతా మనసొంపిన్నా, మనసుపాకసారి ఉయ్యాలివినురు నైనోకకవిత్వో మూడుగంటలువాదించు, కాంతెప్పుడూ రాగములంటే గూడకపి వొప్పించేను.

వెంకటరత్నం:— 'Fall of Vizianagar' లో పరాణి ఏదోకొంచెముకత్తి ఆడిస్తేచాలండీ లేక హానికేమైనాపద్ధతున్నదా?

వెంక:— ఇదేమైనా కత్తి సాముటయ్యా, అలా అడుగుతావు. కోపరసమంతా నీ చూపు, పలుకు, గొంతుల్లో చూపించాలిగాని అదంతా

కత్తితో చూపించేవంటే స్టేజిమీదెన్ని కూనీలవాలో ఆరాత్రి. ఊరికే కత్తి కదిపీకదపనట్లుండాలి. మనకో నేటిరావుగారికోపమంతా కత్తితోనే చూపిస్తే హరిశ్చంద్రలో మాతంగులగతేంకావలసిందో!

ప్రకాశం:- లోహితాస్యుడు పాముకరచి క్రిందపడునప్పుడు దెబ్బతగలకుండా ఉండేమార్గము చెప్పాలండి. మొన్న నాకు నడుంవిరిగి వారం రోజులు మంచందిగలేను.

వెంక:- నువ్వ మొన్న నుంచున్నవాడివి నుంచున్నట్టు చాపచుట్టగా పడ్డావుమరి. నేనప్పుడే అనుకున్నాను. పాము కరిచీకరవడంలో ప్రాణంపోతుందట్రా. ఇదేమైనా కత్తివాటుదెబ్బతో చావడమా, తుపాకిదెబ్బతో కూలడమా. విషమెక్కిన కొద్దీ, స్పృహతప్పిపోయి, కాలుచేతులు పట్టువిడి, నోటనున్న బోరాక్సుసబ్బుముక్కంతా కరిగించి, నురగలుకక్కుకుని, చివర రెండు మూడు మెగూపిర్లతో ప్రాణంవొదిలెయ్యాలి. ఇంతపనిచేస్తూ ముందు మోకాళ్లమీదకూర్చుని, క్రమేపీ నడుము వంచుతూ ఒకప్రక్కకుపడాలి. అప్పుడేమైనా దెబ్బతగలడానికవకాశమున్నదా చూడు. మనసత్య

మర్ణము.

వంతుడుగారు కొమ్మునరుకుతూనరుకుతూ గొడ్డలి మెల్లిగా చేతినుండిజారవిడిచి 'బాధ—బాధ— దాహము—దాహము. భరింపజాల—భరింపజాల' అంటూ రెండడుగులు సావిత్రికడకువేసి, ఆమెచే తులు ఆసరాచేసుకుని క్రిమేపీ మనిషంతాక్రిందకు క్రుంగిపోయి చివరకు నేలబడును. అదీ పడవలసి నవిధానం. ఈనడుంనెప్పితో ఈసారిపడడము నీకు బాగా తెలుస్తుందిలే.

సుబ్బయ్య:—అయ్యా! వెంకట్రామయ్య గారూ. నాదండమీదకురుపుకు ఇంకా కట్లుకట్టమ న్నారండీ మాడాక్టరుగారు. రేపునేనువేసేది డ్రస్సు అక్కరలేని నక్షత్రకుని పాత్రకూడాను. ఎలాగండి. నవ్వుతారేమో. మరొకరినెవరినైనా వెయ్యమన కూడదూ పోనీ.

వెంక:—ఇలా చిటికీమాటికీ పాత్రలుమా రిస్తే ఇతరకంపెనీలవలెనేపట్టును మనవస్తకూడాను. దొల్లుపుచ్చాయల్లాగపాత్రలుమారిస్తేసరా. రాణిం చొద్దూ. నీకట్టుజూసి అందరు జాలిపడుదురుగాని నవ్వేవాడెవడయ్యా, వెర్రిబ్రాహ్మడా! నీనక్షత్రకు డుకోసం ఉవ్విళ్లూరేవాళ్లు నీకట్టు, గిట్టూ ఎవడి

కాక-వాలి. పేర్చొచ్చేదాకానే ఇలాంటిస్వల్పవిష యాలు. తరువాత అన్నీకమ్మకుపోతాయి.ఇలాంటి వెర్రిభయాలుపెట్టుకుని మనస్సులుమాత్రం పాడు చేసుకోకండి. ఇంతకీ కట్టు నువ్వుకట్టాలనికట్టలేదు గదా! (ప్రక్క-కుతిరిగి) ఏంసూరన్నా! నీగజ్జికురుపు లుమాత్రం పొగొట్టుకోవుగదా! అయినమ్మ ప్పైరూ పాయిాలపట్టుచీరి కరాబుచేసేస్తావా! గజ్జికురుపుల వెంటచ్చిచెలికత్తెను సావిత్రి దరికిరానిస్తుందోయ్?

సూరన్న:—రానివ్వదో—సత్యవంతుడు లభిం పడో. నాకోసంరానిస్తుందండీ. స్త్రీపురుషసంఘట నలకు మావెంటచ్చులే మహోపకారంచేసేవాళ్లు. ఆసంగతిమిాకుతెలియదూ.

వెంక:— (నవ్వి) ఇంతమాటకారివిగను కనే సావిత్రీసత్యవంతుల నొకయింటివారిని జేయ గలిగితివి. కానీ, సూరన్నా! చిడుము మాన్పు కోవాలోయ్. మంచిమందుపట్టిద్దూ. కాస్తమండితే మండిందీ.

సూరన్న:— నేనూ శాయశక్తులా తంటా లుపడుతున్నాను. జింహచపలత్వంమూలంగా పప్పు

మర్మము.

లుతినకమానను. ఇవితగ్గవు. ఏమైనా మనుపటికంటె నయమేలెండి కొంచెం.

[ఇంతలో సన్నని పేకబెత్తమునాడిస్తూ కోనేటిరావువచ్చి]

కోనే:—వెంకట్రామయ్యా. హంగులమర్చితివా? ప్రయాణసిద్ధుడవగుచుంటివా?

వెంక:—అమర్చుటకేమున్నదండీ. 'అరవ ప్రయాణంలాగ' ఎప్పుడుబయల్దేరదామన్న అప్పుడేబయలుదేరుటకు సిద్ధముగానుంచెదనెప్పుడూను. మనమనుకున్నప్రకారం స్టేజిసామగ్రి అవసరంలేదుగదా. King's Court (రాజుకొలువు) సీను, Forest [అడవి] సీను మాత్రము తెచ్చెదను. విగ్గులవిషయంలో సాతాని వీరయ్యతో చెప్పేను. రేపు మధ్యాహ్నముకు ఇస్తానన్నాడు.

కోనే:— ఏమైన పాత బొమ్మనోటీసులున్నవా?

వెంక — బొమ్మనోటీసులు అనామధేయ కంపెనీలవారికిగాని మనకేమిటండి. 'జగమెరిగిన బ్రాహ్మలము' మనపేరువినేసరికి దొడ్డిసంభావన బ్రాహ్మల్లాగ విరగబడేప్రజకు బొమ్మనోటీసులు కూడానా. 'ముసలిప్లీడరుబల్లకట్టాలా' మీపేరుమోతుబరిమీదిలాగపోనివ్వండి. బొమ్మనోటీసులిప్పుడు Out of fashicn (ఫేషనుగాదు) మందెప్పుడూ Brief & Simple (క్లుప్తమైన, సాధారణమైన) అన్న Policy (మతం) గాదండీ. ఇతరకంపెనీలవలె మనకేమియు నార్భాటమక్కరలేదు. ఇదిగో యీ నోటీసుచూడండి. (అని తనజేబులోని వ్రాతనోటీసుచుచేతికిచ్చెను.) ☞ ——— +

కోనే:— Good. చాలాబాగుగానున్నది. ఇంతకెక్కుడుగావ్రాసిన ఆత్మస్తుతిగాభావించెదరు. రేపుతప్పక గోపన్నని, పేరిగాణ్ణి అనులాపురంపు పు.

వెంక:— నిన్న నేచెప్పేసేను. ఈ లెల్లవారు జామున వెళ్ళెదరు. అయితే! ఇలారండి. (కోనేటి

మర్మము.

రావుగారు పాలవలి కిపిలిచి ఈరోజుల్లో పల్లెటూళ్ళలో కిడుతుంచారండీ?

కోనే:— ఏమైనాకిడితే అక్కడేనోయ్. పోనీ ఓచాన్సు చూద్దాము. ఎప్పుడుకిట్టకపోతే అప్పుడేరావచ్చును. పోయిందేమున్నది. మొదటినాటకంలో ధోరణి తెలియునుగదా. భీమరాజుపేటలో రెండునాటకాలు మాట్లాడివుంచేను. అంతేగాని ఇలాకష్టపడ్డముందుకంలాగ కూర్చొదమ్మేమియుబాగులేదు. మనకళ్ళముందుపుట్టినవెధవాళ్లు దోచుకుపోతున్నారు. నాదగ్గిరతయారైయిన చలమయ్య చెవలాయి మొన్ననిట్టేవచ్చి ఈవూరియందే రు600 లు పట్టుకుపోయేడు.

వెంక:—సరే! కానివ్వండి. ఆమాటనిజమే. మనమునాటకంవేసి చాలారోజులైంది. ఎంతడబ్బు లేనిరోజులైనా మనపేరువింటే ఎక్కడలేనిడబ్బు వస్తుందనేనానమ్మకం.

కోనే:— మనలోమనమాట. నాటకంలో ఏముంది. అంతా ఎడ్వరుటైజుమెంటులోనేగాని. పేపరు చాలాబాగావ్రాసేవు. సైజుకూడా పెద్దవే

[illegible]ట్టేవు. ఏవో రెండురంగులుకూడా కాగితములకు పూయించితివా ఇంకను బాగుండును. ఊరేగింపు కూడా నాలుగురూపాయీలు ఎక్కువ తగలేసి బాగా చేయించేవా, అంతా డబ్బే. నేను పోయెదను. పనిఉన్నది.

వెంక:—చిత్తము. రేపుఉదయం తమరొక్కసారి రాగలరా?

కోనే:—ఉదయంకాదు. సాయంత్రమీపాటివేళప్పుడే వచ్చెదను.

మూడవ భాగము.

ఆ తెల్లవారుజామున గోపీనాథం పేరిగాణ్ణి తీసుకుని అమలాపురం వెళ్ళి తమ పాతపరిచయుడగు కైలాసపతిశాస్త్రి యింటబస జేసెను. మధ్యాహ్నము వొంటిగంటకు భోజనాంతరమున గోపన్న, శాస్త్రి. గారు' ఆయనఅతిథియగు కొండనాలసిద్ధాంతి గారూ కలసి తాంబూలము వేసుకుంటూ లోకాభిరామాయణము మొదలెట్టేరు.

శాస్త్రి:—అయ్యా! సిద్ధాంతిగారూ, తమరుచాలదినములకు మాయూరువచ్చి మాగృహపావనము చేసేరు. మీరిచ్చటోకవారమైనఉండి నన్నానందింపజేయగోరుచున్నాను. మీవంటి గొప్పశాస్త్రజ్ఞులుదొరుకుట చాలదుర్లభము.

సిద్ధాంతి:—మీయుదారబుద్ధి అల్లాంటిదిగ నుక నాబోటిదేశదిమ్మరికి మీగృహమున నాతిథ్యముదొరికినది. ఈరోజులలో బ్రాహ్మణభక్తి, గురుభావము, దేవతారాధనలు ఉన్నవారెవరు బాబూ. ఏదో కుండవాల సిద్ధాంతి, శాలువ శాస్త్రులు, దర్భకట్ట సోమయాజి వచ్చేడు—వెళ్ళేడు- అన్నవాడేగాని శాస్త్రసమ్మకము, వాటిపఠనవేత్తయందు గౌరవమున్నవారెవరండి. పోయేయి—పోయేయి ఆనమ్మకాలు, ఆగౌరవాలు ఆనాడేఅంతరించేయి. అయితేఒకటి మనకీబుద్ధిలేదులెండి. మనిషినిబట్టి, స్థలమునుబట్టి, వీలునుబట్టిమనకక్కుఱితులూ అలాగేఏడిశేయి. కేవలంవారినన్నప్రయోజనంలేదు. కాని డబ్బుకు కక్కుఱితిపడుతుంటే ఎంతపెద్దశాలువకప్పితేయేమి, ఎన్నికుండనాలుపెడితేయేమి, ఎంతబూడిదబుస్సన్నైతేయేమి. ఎన్నిశాస్త్రాలుచదివినను, ఎంతవేదపఠనమొనర్చినను, జిహ్వచంపుకోలేనివాడు, వడవడికమార్చుకోలేనివాడు, నాఆచారః సాధన కూడదు, కనిపించేదొకలాగు, అనుకునేదొకలాగు, చేసేదొకలాగు. మొన్నిమధ్య నేను పేరూరునుంచి, ముక్తేశ్వరం ఒకఅక్షరాభ్యాసంచేయించుటకువెడుతూ మధ్యన్నొకచేనుగట్టుమీద నడుచుచున్న

మర్మము.

డగా నన్ను కొంతదూరములో నొకఅవధానులు
చూచి తనుతింటున్న కాసండీఅంతపొట్లము దూర
ముగావిసిరేసి తనరాగిచెంబులోనీళ్లుపుక్కిలించి
నోరుతుడుచుకుంటూ నన్నుసమీపించి రెండుబార్ల
దూరమునుంచే నాతోమాట్లాడిపోయేడు. నేని
దంతాకనిపెట్టి ప్రక్కకువెళ్ళి అల్పాచమానము
నకుకూర్చున్నట్లు ఆపొట్లము పారవేసినచోటనే
కూర్చుని బాగుగాపరిశీలిస్తే-ముక్కులోవెండ్రుక
లుమాడునట్లు వాసనవేసే ఉల్లిపాయి పకోడీలు-
అందుచేతనే నాతడు దూరమునుండే నాతోమా
ట్లాడిపోయేడని అనుకుని నాఖర్మాన్ని నేనుపో
యేను. చేలగట్లుకదా ఎవరూచూడరని పాపమత
డుతింటూంటే పిశాచంమున్డాకొడుకుని నేనుతట
స్థించి పొట్లమంతా పారవేయించి ఆపాపము నేను
వొడిగట్టుకున్నాను. ధైర్యముగాతిని నాఆచారం
నాది. నాచదువుకు, నావర్తనకు సంబంధంలేదంటే
పోదు. వెర్రిబ్రాహ్మడు, అలాచెప్పితే ఆయనవిద్య
తరిగిపోతుందా. ఆయనవిలువ తగ్గిపోతుందా.
ఇలాంటి దొంగనడతలవాళ్లకు గౌరవ మెక్కడతే
మండీ. 'బుర్రబీరపాలెం'లో ఒకచయనులుగారు
న్నారు. మీరుబహుశః వినియుండాలి. ఆయనకు తన

చాకలిసత్తిని చూడనిరోజున నాతిస్థిమితముండదు. గంజాయి బిగించకపోతే మనిషే కాడు. పొరుగూరు వెడితే యీ రెండూ కుదరవని పౌరోహిత్యాలన్నీ మానుకుని, యజ్ఞచైనములకుమిగిలిన క్రతుభిక్షులో పదియేనువేలరూపాయీలతో వడ్డీవ్యాపారంచేసుకుంటూ, మీసకట్టు దండిగా పెంచి, నల్లరంగుపాముతూ, తనపూర్వపు రుద్రాక్షలన్నీ తనవిధవసోదరి యగు వర్ధనమ్మకు తెగించిదానంచేసేడు. మనిషి రెట్టింపుఉరవయ్యేడు. అగ్నిహోత్రాలెదుగంటేయి. ఆస్తులువ్రాయించుకోడాలెక్కువయ్యేయి. బాగుందాండీ. శాస్త్రపఠనమంతా గారడీవిద్యయిపోయింది. తెరమీద బొమ్మరంగులూ, మనవిభూతి చందనాలకూ ఏమిటితేడా చెప్పండి.

శాస్త్రి:—ఆ– తెరమీదబొమ్మలంటేజ్ఞాపకంవచ్చింది. రెండురోజుల్లో ఇక్కడకొకగొప్పనాటకంకంపెనీవారొస్తున్నారు. కేవలం జనతలేమూర్తీభవించినట్లుంటుందంటున్నారు. మంచినాటకములు వేయుకారట. మీరుండకతప్పదు. చూచితీరాలి.

సిద్ధాంతి:–[కనుబొమ్మలుచిట్లించి.] మీకు, మీనాటకాలకు ఒక్కనమస్కారము. నాటకానికి

మర్మము.

వెళ్ళేవాడికి ముక్కూ, చెవులూ తెగ్గోయ్యాలి. మన్నిమించినబటాచోరులు నాటకాలవాళ్ళు. కాని వాళ్ళకి తెలుసు. మందంతా రహస్యపుదారి. ఎవరూ చూడకుండా, వినకుండా వీలునుబట్టిమనముకర్మకాండవొదిలేస్తాము. కానివారిదిబట్టబయలు. వెయ్యిమందికళ్ళల్లోదుమ్ముకొట్టి నాటకభాగాలువదిలేస్తారు. వారికి మనవలె భయములేదు. కర్మకాండలు, పాపము చేసేకర్తకు తెలియక అడుగలేదు. వాళ్ళువొదిలేసినభాగాలు ప్రేక్షకులకు తెలిసియు, నోరువా కలడుగలేరు. అందుచేవారే గొప్పవారిగా కోరుల న్నాను. నిజముగ మాయంతావాళ్ళది. ఆంక్షపల వలుమనవి. నాటకమునకు వెళ్ళేవాళ్ళకు సిగ్గూలేదు. నాటకంవాళ్ళకుఎగ్గూలేదు.

శాస్త్రి:— మీరు చెప్పినదంతా సత్యమేగాని ఈకంపెనీవారివిషయంలో అట్లుగాదు. ఇందులోమేనేజరు కోనేటిరావుగారన్నాయన గొప్పనటకుడు. ఎన్నాళ్ళకో ఇక్కడకువస్తున్నాడు. ఈతనికృష్ణవగైరాపాత్రలు కేవలందైవమూర్తులే. మనపురాణగాథల్లోచదివిన రాముని, కృష్ణునివర్ణనలేమోగాని అంతకధికరెట్లు ఈయనపాత్రములోవున్నను.

సిద్ధాం:— అదేనేనుచెప్పేదీని. మనిషికి పేరు వచ్చినకొద్దీ గుణగతాలుక్షీణించును. చెట్టు చేవతేరినకొద్దీ కాపుశూన్యమగుట మనమెరుగనిసంగతా. ఆవ్రాసేకవిముండాకొడుకు ఒక్కడేగనుక వాడికి తోచినపదములతో ఆరాముని, కృష్ణుని వర్ణించేడుగాని, ఇప్పటిరామకృష్ణులకు అనేక నవనాగరికయువకులును, వేషపోషాలకు ప్రసిద్ధిగాంచిన అనేకకంపెనీలును ఉండగా నిజముగ వీరు పూర్వకాలపురాముడు, కృష్ణుడువలెఉండక అధికరెట్లు ఎక్కుడుగనేయుండును. వీరికి, వారికి, రూపమునగాని, నడవడికయందుగాని ఏమీపోలికేలేదు. విశ్వామిత్రునిపాత్రకుమెచ్చి ఒక శెట్టిగారతనికి బంగారుకట్లువేసినవెండివంకరకర్ర బహుమానంచేసేడట. విశ్వామిత్రుని ఆనపబుర్రకు వెండిపువ్వులు లెక్కపట్టుపట్టించేడుట. ఈరెంటితో మొన్న బెజవాడలో ఒక విశ్వామిత్రుణ్ణి నేనుచూచేను. వాడు జమీందారీ విశ్వామిత్రుడు లాగున్నాడుగాని సన్యాసాడిలాగ లేడు. పూర్వపువిశ్వామిత్రుడికివున్నవా? గోచీపాతబైరాగిముండాకొడుకు వెండికర్ర వెండిపువ్వుల బుర్రతోను పాత్రవేస్తే ఏమిరాణిస్తుందో మీరాలోచించండి కాస్తంత! బహుమానం మరోరూపకంగాయివ్వకూడదూ! రామభక్తుడై, తనసర్వస్వము

మర్మము.

రామునికిధారబోసి, అప్పులపాలై, కారాగారమున రామస్మరణ చేసుకొనుచున్న రామదాసుచేతికి మామిడిపిందితోనున్న మూడుపేటల బంగారపు గొలుసు, రాళ్ళఉంగరాలు ఎందుకండీ.? ఇదంతా అసంభవమగునా కాదా! అడిగేమొగాడున్నాడా? కాలంమారి పోయిందండీ! అంతా తారుమారవుతూంది. శ్రీకృష్ణుడు వగ్గరాపాత్రిలకు భుజకీర్తులు వక్షస్థలమున హారములుమానేసి పల్చనిమల్లుచొక్కాల్లోకి దిగుతున్నాయి, — పూటకు గతిలేనిబైరాగి, కబీరుగాళ్ళకు వెండికర్రలు, గిల్టుదొప్పలుతయారవుతున్నాయి. మొగాళ్లు—ఆడాళ్లవుతున్నారు. ఆడాళ్ళు—మొగాళ్ళవుతున్నారు. నాయనా ఇదంతా ఒకగాథ. విమర్శించినకొలదీ పెరుగుతుంది. ఇప్పటి నాటకాల అభిప్రాయమే నాశనమైంది. వాటిసారస్యమే మంటగలిసింది. కేవలం ఆశాపిశాచులగు సిద్ధాంతులు, శాస్త్రిలవలె నాటకపాళ్లును, డబ్బుకర్మలు, డబ్బుక్రితువులువలె డబ్బునాటకాలును అయిపోయేయి. ఆడేవాళ్ళకు—ప్రజలకునీతిబోధ చేద్దామనీలేదు. చూసేవాళ్ళకు—నేర్చుకుందామని లేదు. ఆసత్యభామ, చిత్రాంగి, చింతామణులఝూసి మవమెంతవయ్యారముతో పమిటి జాఱవిడిచి, పొట్టి

జాకెట్టులు తొడిగి నడక నేర్చుకుందామని స్త్రీలు నూ్న, ఆకృష్ణదుష్యంతులజూసి మనమెంత దుబ్బుగా వంక రజుట్టు పెంచుకుందామని పురుషులునూ ప్రయత్నిస్తున్నారు.

శాస్త్రి—మీకు శ్రమనుకోక కొంచెము యీవిషయమై బాగుగ తెలిసినవారుగనుక విమర్శించిచెప్పాలి. వాళ్ళు పురాణదేవతల గోచరింపజేయుదురని వెర్రిభ్రమచే చూడాలనుకుంటున్నానుగాని నూరొకటికాదు.

సిద్ధాం—నాకుశ్రమేమిటి. వినడానికిమీకు మాత్రం ఓపికవుండాలి. ఈరోజుల్లో ప్రతివాడికీ వీలైనది, డబ్బుఖర్చులేనిది, కాలక్షేపమయ్యేది, ఒకరినిగురించి పదేపదిసార్లు రోజులకొద్ది చెప్పుకోవడమే చేతనైనపని. అందులో దూషణంటే నోరు బాగా దూకుడుగా వెడుతుంది. మీరుచెప్పినట్లు నటకులు మనస్ఫూర్తిగాఆడాలంటే మీఅభిప్రాయముమంచిదే. కానివాళ్ళకు డబ్బుకావాలిగాని మీనీతిశాస్త్రము, మీపురాణగాథ, మీఆనందం ఎందుకండీ. వారు ఎప్పుడైనా బాగాఆడితే ఒకపోటీనాటకాల పతకాలకొరకు తప్ప ఇంకెప్పుడూ

పురస్కారము.

బాగాఆడరు. రోజూ ఎవరుపతకాలిస్తాము, రోజూ నాటకంబాగుండమంటే ఎలాబాగుంటుంది. గేటుదగ్గిర వారిపేస్లేడబ్బుతెచ్చేటప్పుడు లోపల వాళ్లఆటఎలాగుంటేనేమి. ఇటీవల ఒకనూతనపద్ధతి అమలులోనికివస్తూంది. మొగవారు ముదరగెడ్డములతో స్త్రీపాత్రిలువేస్తే బాగాలేదని వారివారిపుంపుదుకత్తెలకే స్త్రీపాత్రలిస్తున్నారు. అదంతా తమ్ముంనమ్ముకున్నవారిని అరనిముషమైనా విడువలేని భూతదయండీ. "స్త్రీలేస్త్రీపాత్రిలువేయుదురని" పేపర్లోవేసేసరికి ఆరాత్రి గేటుదగ్గిర కూసీలుజరిగేటంతపని మూగిపోడమే. క్రిమేపీ స్త్రీలే పురుషులుకూడా అవుతారు–నాటకాల్లో. మిమనుపరిశ్రిమవచ్చి కూలీలకూట్లోమమ్మోసినట్లు స్త్రీలే స్త్రీపాత్రిలేసి పురుషసత్యభామలను, పురుషచింతామణులను ఒకమూలకుజేరుస్తున్నారు. అందులో పురుషపాత్రలుకూడా వారేధరిస్తే ఇహాఅడిగేరు! కాని వాళ్ళకు లంజటక్కు–లేగాని పాతివ్రత్యలక్షణములెట్లుపట్టునండీ? నాయభిప్రాయము కొంచెము వెల్లడిచేయుదును. సావధానముగ శ్రమపుచ్చుకు వినండి.

ఇప్పటినటకులు ప్రతివానికి కావలసినవి రెండువిషయాలు. మొదటిది — విద్యావిహీనులై నిరుద్యోగులగుట. రెండవది—భక్తిగౌరవాలులేక అల్లరిచిల్లరిగనుండుట. ఈరెండునులేనివాడు ప్రస్తుత నాటకాలకు పనికేరాడు. ఇట్టివారు పదిమందిచేరి ఒకకంపెనీ పెద్దపేరుతో లేవదీసి, వారిలో కొంచెము వయస్సుమళ్ళినవానిని మేనేజరుగాచేసి, నాలుగు గాలిరాగాలునేర్చుకుని రంగుపూసుకుని నేనురాముడని, నేనుకృష్ణుడని, నేనుసీతయని, నేనురుక్మిణిని తెయ్యిమనిఆడుట రివాజైపోయింది. తమకి రుచించినపాత్రల నేరుకొనుటేగాని, పాత్రనుసరించిధరించుట వీరికిపనికిరాదు. వారెన్నుకున్న మేనేజరే కాస్తఆలోచించి పాత్రలుసద్దితే వారికాసద్దుబాట్లునచ్చకపోతే మూతులుబిగించుకుని, కలహాలుపెంచుకుని, అభిమానాలువెల్లడిచేస్తూ కంపెనీకి "పుట్టిట్లోనే సంధికొట్టించడం" కూడా మామూలైపోయింది.

వీరికితగ్గట్లు ఇప్పుడు బాలకవులు, పిల్లకవులు బయల్దేరి, గాధక్లుప్తంచేసి, జావళీలు ఎక్కువగుచ్చి, కొన్ని అంకములువదిలేసినను కథకడ్డురా

కుండాజూసి, అబ్రాహ్మణులున్నను వారిఉచ్చారణను భంగంకలుగకుండాఉండునట్లు చిన్నచిన్నపదములతోటే నాటకాలువ్రాస్తున్నారుగనుక సరిపోయిందిగాని లేకపోతే ఈనిరుద్యోగ, అపస్వర, అబ్రాహ్మణ గడేకాడులగతి యేమానోకదా!

ఎక్కడచూసినా హరికథల్లో చాకలిదాసు, మంగలి దాసులూగ నాటకాల్లో కాపు నలుడు, చాకలి విశ్వామిత్రుడు, సెలగాసీత, కంసాలిదశరథుడు, దొండక్రిష్ణుడు రంగమెక్కుతూంటే ఇకనాటకమేమిటండి. ఇట్టినటప్రముఖులతో నాటకం శోభిస్తుందంటారా!

పిల్లకేలోనువశాస్త్రియొకటి కట్టుకోనియును చెప్పిన అమ్మడం. అవిపేపర్లలోగుచ్చాం. ఇప్పుడాటికెక్కట్టుకూడా దండగెందుకని, కేవలం గోడ్డు రోజుకాకుండా శాస్త్రమంపిగోజుచూచి ఎవడికిష్టమై నతోక వాడేతగిలించుకుంటున్నాడు. కొంచెమువయస్సుమీదిరిన వాడైతే— వెండిచెంబు కొకకవి, నగిషీ శాలువకొకకవి, కుండనాలజత కొకకవి, దొరుకుతున్నాడు. బాలకవులైతే—కళ్ళజోడుకొకకవి, రిస్టువాచీకొకకవి, మల్లుతానుకొకకవి, ట్వీడ్దు

కోటుకొకకవి దొరుకుతున్నాడు. కవులెంత చవకో చూసేరా! ఏదో రెండు డొక్కు-హార్మోనీ, బూకుత బలాలు సంపాదించి, కుండవాయిద్యంవాయిస్తూ నలుగురుకుర్రాళ్లను జేరదీసి, చవకబారునాటకాలు చదివికూనిదీర్ఘాలు తీయగానేసరా! ఎంతసంగీతజ్ఞానండుండాలి, ఎంతనాటక నైపుణ్యముండాలి, ఎంతదైవభక్తియుండాలి. అన్నిటికిమూలం ఎంతప్రపంచానుభవనండుండాలి! నేనురాముణ్ణి, నేనుకృష్ణుణ్ణిఅనిఅనుకోగానేసరా! పాత్రిలక్షణములు గ్రహింపకుండా ఆయాగుణములభినయించుటంత తేలికపనా! పదార్ధమెరుగక, స్వరములు పలుకలేక, పాత్రిలు చదువలేక గజ్జగట్టి రంగుపూయగానేసరా! ఆడేపాత్రికారులకు అక్షణామైనను దైవభక్తి లేనప్పుడు ప్రజలకు నీతిబోధచేయుటెట్లు? ఇదియేకదా నాటకాభిప్రాయము. జావళీలు,మట్లులు, దీర్ఘరాగాలే ముఖ్యముతే పాటకచ్చేరీలుపెట్టక రంగుదండగ, పేపర్లవూశేగింపు మొందుకండీ? గాలిరాగాలు గాలికివదిలెయ్యడమేగాని మళ్ళీ పాటకచ్చేరీకితగినంత సామర్థ్యమున్నదండీ. అక్కడసలేనున్న. అదంతా అరవలసొమ్మే. రంగుపూసుకోడమే పాత్రికారునివంతుగాని, వాడిభాగంలో సగంపైగా తెరచాటువాడే

చదవడము. పాత్రలకనుగుణ్యములగుదుస్తులు, ఆభరణములు మానేసి వికారపువేషములతోను, వా[illegible]ష్టమగునాభరణములతోనుతయారవడము, నారికి జ్ఞాపకమున్నభాగాలుతోచినపదములు, వచ్చీరాని రాగాలతోను గంతులువేయడము అలవాటైపోయింది. పాత్రసహజభావమా లేకప్రస్తుతనాగరికతాముఖ్యము. ఇకనాటకశోభ ప్రజ్వలిస్తుందండీ? ఏలోకువశాస్త్రిదగ్గరో ఏరుకున్న బిరుదుతోకలూ చూసి మురిసిపోవడమా! ఎలాగో తలక్రిందుగా తపస్సుచేసి రెండుసువర్ణపతకాలు చేయించుకొని చేతిమండకు కట్టుకోగానేసరా! పెండ్లిఊరేగింపు కంటె మూడురెట్లుఅర్భాటితో మూలనుసలమ్మనుకూడ అరుగుకురప్పిస్తూ పేపర్లుఊరేగితేనే నాటకశోభహెచ్చుతుందా! నిజముగ బాగుండేనాటకాలకు అంతఆర్భాటము కావాలా? "పడుచుసానికి వేషపోషాలెందుకండీ?" దానిసహజశరీరలక్షణములే సరసులరప్పిస్తాయి. పైసాలేనప్పుడురంగుపూసుకోడమేగాని నాటకనైపుణ్యంకొరకు పాటుపడేవాడెవడు. అందుకుప్రాపకులూలేరు.

పోనీ, కొంచెమైనను ఆచారవ్యవహారములున్నవేమోఅంటే అవసలేసున్న. మహాపతివ్రతా

శిరోమణులగు సీత, దమయంతి, సావిత్రిలకూ కత్తి లేసిగరెట్లే కావాలి, సత్యధర్మములకు ప్రసిద్ధిగాంచి యుగయుగంబులకు మానవకోటికి మార్గదర్శకు లగు హరిశ్చంద్రాదులకూ కరీంసాహేబు బీడీలే కావాలి, అస్పృశ్యజ్ఞానవిహీనుడైన వీరబాహునికీ జానెడు లంకాకుచుట్టే కావాలి. ఇటివిషాలు చాల వేమోాయని మధ్యమధ్యపానీయములకై కోటాగ దిలో అదేదోదొరగారి టీ గిన్నిపిలుస్తూంటుంది, ఇవి లేకపోతే వాళ్ళుమనుష్యులేకారు, నిలబడేలేరు, మాటరాదు. సీనుసీనుకూ మారినప్పుడల్లా రెండు పీల్పులుపీల్చకతప్పదు. త్రిలోకసృష్టిరక్షకుడగు శ్రీమహావిష్ణువు కాలుస్తున్నబీడీ ప్రక్కనుపారేసి తనభక్తులకు ప్రత్యక్షమగుట. మునిశ్రేష్ఠుడై నిరు దువమానతపోమహిమచే ముల్లోకములకూ వేడిగల్పించిన విశ్వామిత్రమహర్షి రెండుగుటకలు దమ్ములాగొట్టి రాముని తనతోపంపుమని దశరథు నడుగుట. రామభక్తుడగుటచే రామదాసని నామ కరణమొందిన రామదాసు రెండుసారాగుటకలు మ్రింగే కారాగృహమున రాముని ప్రార్థించుట. శాస్త్రిగారూ వింటున్నారా, నటకులప్రభ. ఆమ ధ్యబకనాటకంలో శకుంతలచుట్టకంపుబాధ భరింప

లేకదుష్యంతుడు భళ్ళుమనిట్లోకి రంగమంతా పాడు చేసేడు. గమ్మున తెరపడింది. అదంతా బాగుచేసి తెరయెత్తేసరికి పావుగంటఅయింది. రంగముమీద కూడా చుట్టలేనిదేనిలబడలేనివాళ్లు అంతమందిపాత్రలలో కమ్ముకుపోతుందని దొంగలగుంపు, చెంచులగుంపు, పోరులగుంపుల్లోను రంగంమీదనే కాలుస్తూన్నారు. ఎంతనిర్భయమో చూసేరా! కాస్తపాడేవాడుంటే వాడికప్పుడేగర్వమావహించిగ్రామఫోనులోపడి తనంతవాడులేడని ఉబ్బిపోవడమే. ఏకిళ్ళీదుకాణంలోనో, ఏమంగలికొట్టులోనో, ఏబట్టలలాండ్రీలోనో, ఆఖరికి ఏపుంసకులరుగుమీదో వాడిపళ్ళు పాడుతూండటే వాడానందమింతనిచెప్పలేము. కట్టపగ్గాలుండవు. ఆపేరుమోతుబడిమీదగుడ్డపుంటలాగ పెళపెళమండిపోవడం, ఏడాదిరెండేళ్లలో నామరూపాలులేకుండా నశియ్యిపోవడం. పుచ్చుకున్నఅప్పులు తీర్చకపోవడం, చేతిఉంగరాల దగ్గరనుంచి వేలాలవడం. వారప్పుడు చేసేగొప్పత్యాగంబకటే. మానాభిమానాలువదిలెయ్యడమే.

అసలు పాడినవాడిపాటయేమోగాని గ్రామపోనుపళ్లెను పిల్లులుకయ్యంలాగేఉంటుంది. ఈసంగతి తెలిసుండే వీణాచార్యులు,లీలావతీబాయి మున్నగు

పెద్దపాటకులు ఈకంపెనీలవారిని దరిమేనారానివ్వ కపోతే, వారుచివరకు ప్రస్తుత నూతననటకుల పట్టుకుంటున్నారు. అసలురహస్యమిది. ఆనాడు ధృవుడు అన్నిసంవత్సరాలు శ్రీమహావిష్ణువు సందర్శనమునకు తపస్సుచేస్తే, ఈరోజున ఎవడైనా నాటకకంపెనీలోజేరేడంటే ముందుగాప్రమఖానుపళ్ళెములోమోక్షముకొరకే ప్రయత్నంమొదలెడతాడు. ఈపళ్ళెమురహస్యంతెలియక ప్రజంతా ఏనటకుడు ఎన్నిపళ్ళాల్లోఎక్కితే అంతగొప్పనటకుడని భ్రమించి పేపర్లో వాడిపేరుచూసేసరికి కాట్లకుక్కల్లాగ గేటుదగ్గిర గుంజుకుని, క్రమేపీముఖము వాలేసి, నాటకానంతరముకు పెదవివిరుస్తున్నారు. రావణలంకలో సీతమ్మశోకం, కృష్ణవియోగముచే రాధమదనతాపము, ద్రౌపదిపరాభవించినప్పుడు దుర్యోధనుని రౌద్రప్రతిజ్ఞ, త్రాగుబోతుముచ్చట్లు, రంకు సంభాషణలు, అత్తాకోడళ్ళ దెబ్బలాటలు, భార్యాభర్తల కలహాలు మొదలగు అడ్డమైనకారుకూతలూ పళ్ళేల్లోపడ్డమే. ఎవరినిఉద్ధరించడానికో తెలియదు.

గ్రహస్థితిబాగుండి కాస్త నాటకంబాగుంటే వాళ్ళదేవప్రజ్ఞని పెద్దఅల్లరి. బాగుండక తగలేస్తే

మర్మము.

ఏగొల్లమజ్జిగ మీదకో, ఏకాలవ నీళ్ళమీదకో, ఏపూరిగాలిమీదకో తోసెయ్యడం వాళ్ళకిరివాజు. మొన్ననొకకంచుగొంతుకకృష్ణుడు పాటగాని, పద్యముగాని పాడితే బాగుండదని పోతవిగ్రహంలాగ నిలబడి అంతూపొంతూలేని రాగమొకటి అరగంట ఆలాపనజేసి ఆహాలు, ఊహూలు, సంపాదించి, మెప్పువడసి చివరకు తనభక్తునికి మోక్షమిచ్చి తటాలున అంతర్ధానుడయ్యేడు. కానిమనవాళ్ళు వెళ్లనిస్తారా! చప్పట్లుకొట్టికొట్టి తనివితీరకమళ్ళీరాగంతీయ్యమన్నారు. అంతర్ధానుడైన గోపాలకృష్ణమూర్తి చేతులు వినయముతో జోడిస్తూ తిరిగిప్రత్యక్షమై అంతరాగంమళ్ళీతీసి చక్కాపోయేడు. భక్తునిదగ్గిర పాటకచ్చేరీఎందుకండీ? ఆకాస్త పనికీఆసమాజంవారిదగ్గర రు50 లుపుచ్చుకున్నాడట. ఎందుచేత? వాడి తోటకూర, గోంగూరపాటలు ఒకడజనుపళ్ళాల్లో పడ్డాయిగనుక. సభికులు మెడలువిరిగేటట్లు బుర్రలూపినా ఆపల్లెములమూలంగానే, కంట్రాక్టర్లు పోటీలగా ఎక్కువరేట్లుయిచ్చి రప్పించుకున్నా ఆపల్లెములమూలంగానే, నటకుడు నాటకమోక్షంసంపాదించినా ఆపల్లెములమూలముగానే.

హరిశ్చంద్రుడు ఐశ్వర్యవంతుడై రాజ్యపరిపాలనచేయుచు తనప్రేయసితో సంతోషమునను..

చ్ఛటించుపద్యములూ పెంకులెగరగొట్టడమే, స్మశానవాటికయందు తనయొక్కయు, తనసతీసుతులయొక్కయు దుస్థితికివిలపించుపద్యములూ పెంకులెగరగొట్టడమే. సంతోషవిచారములతారతమ్యము ఆడేవాడికీ తెలియదు. చూసేవాడికంతకన్న తెలియదు. అవెక్కిడి రాగాలో తెలియవు. పుత్రమరణముచే దుఃఖించుచున్న చంద్రమతిపద్యములకు నాలుగువన్సుమోరులా! (అంటే మళ్లీపాడమని అర్థముంటుంది) భర్తృమరణమునకు విలపించుచు యమునిప్రార్థించుచున్న సావిత్రిపద్యములకు రెండుపుంజీల వన్సుమోరులా! ఏమన్యాయమండీ!

ఇట్టినటకుల ప్రాపునకెదురు జూచుచున్న చిత్రలేఖనము వారిమాటమరిచిపోయి బొంతకుట్ల పాతతెరగుడ్డలతోనే కాలక్షేపము. దశరథునికొలువుకూ అదేతెర, రాముడరణ్యవాసముకూ అదేతెర, కృష్ణునిబృందావనముకూ అదేతెర, సత్యభామశయనాగృహముకు అదేతెర. తెర యెత్తుతూ, దింపుతూ కాలంవృధాపుచ్చకపోతే తబలావాడో, హార్మోనీవాడో "యిదిభవనమనుకోండి, యిదిఅడివనుకోండి, యిదికొండనుకోండి, ఇదికాలవనుకోండి, యిదినుయ్యనుకోండి, యిదిగొయ్యనుకోండి" అని లేచిచెబుతూండకూడదూ!

ధర్మము.

అడిగేవాడుంటేగాదూ! ఈమధ్య హరిశ్చంద్రుడు స్మశానవాటికయందున్నప్పుడు పొరపాటున కొలువుతెరవాల్చి, తిరిగి అదిమార్చినయెడల అల్లరవుతుందని అలాగేవుంచేసేరు. అదిచూసి కొందరు యువకులు చప్పట్లుకొడితే తదితరపెద్దలంతా ఇప్పటిరోజుల్లో అలాగేఉండాలేమోయనుకొని వీళ్లమీదకేకలేసి పాపము మూతులుకట్టేశేరు. నటకులవెనుక ఏదో 'వైష్ణవగుడ్డ' ఉండాలనేగాని దానిఅభిప్రాయము తెలిసినవాడున్నాడా! ఎంతవేళాకోళపు నాటకాలయ్యేయో చూడండి.

మాచిన్నతనంలో మంచిసంగీతజ్ఞానముండి పు[illegible]గాధ తెలుసున్న పండితులు ఒకసంఘంక్రిందపర్పడి నాటకాలేశేవారు. ఇప్పుడు అతిచమత్కారనామములతో సంఘంపేరుతప్ప అందులో మనుష్యులుండరు. ఏనాటకమైన ప్రదర్శింతమన్నప్పుడు ఆసంఘుమేనేజరుగాని లేక కంట్రాక్టునాటకమైతే ఆకంట్రాక్టరుగాని నలుదిక్కులకూ నాలుగుకార్డులూవ్రాసి నటకులరప్పించడమే. నలుడు విశాఖపట్నంనుంచి, దమయంతి బెజవాడనుంచి, బాహుకుడు రాజమండ్రినుంచివచ్చి ఏతొస్సిపూడిలోనో గంతులెయ్యడం. పూర్వము[illegible] అశ్వపతిజన

మహారాజులు తమకుమార్తెల వివాహస్వయంవరములకు దేశదేశములు చాటించి బహుశ్రమనొందిరి. గాని వారిస్థానే యిప్పుడు కంట్రాక్టర్లే వరాన్వేషణకునూ, కన్యాన్వేషణకునూ, పుత్రాన్వేషణకునూ, బాధ్యతవహిస్తున్నారు. తెనాలినుంచివచ్చిన లోహితాస్యుడు తనతలిదండ్రులెవరోయని ఎప్పటికప్పుడు వెతుకోవడమే. ఏలూరునుండివచ్చిన సీత తనభర్త యేదిక్కునుండి, ఏమూరునుండి దిగునో లేక అసలునాటకమునకైనను రాక నిరాశగర్భంతో నుండి ఆందోళనపడ్డమే. బాదగునో దశరథుడు తనకుమారుని అరణ్యవాసముకు పరితపిస్తూవుండగా దగ్గరలో గుంటూరునుంచి తటాలున రాముడొచ్చి తండ్రిని కౌగలించుకుని దుఃఖవిముక్తుని చేస్తున్నాడు. ఈనటకులు నాటకదినమందు ఉదయం కొందరు, మధ్యాహ్నం కొందరు దిగుతారు. కాస్త పేరుపడ్డవాడైతే రాత్రి 9 గంటల రైలులో ఊడిపడతాడు. ప్రతివాడూ అత్తరుసాహేబులాగ చిన్న చేతిపెట్టెతో [Suit case) దిగడం, దానితో ష్రైలెక్కడం. పూర్వపుసంఘములవలె వ్యయప్రయాసలులేక ఈపద్ధతి చాలాసుళువుగా ఉంది ప్పుడు. సామానా, దుస్తులా, తెరలా, అదుపా

మర్మము.

జిల్లా, ఆముదాల ఒకనాటకములో పెండాలువారు సత్కరించేసి పారిపోయా. గుడ్డదిరిగి ఆసాకలిగి పిర్రనుగుర్రచ్చుకుని, కలికి. మూడుమాసములు మంచమూటల్లో ఒకకృష్ణుడు వచ్చేడు. "ఎవరికిపుట్టేపురా, ఎక్కడెక్కడపడిచేవని" వీరిలో నాటకం ఎవడి స్వంతం? ఎవడితిన్నవాడువచ్చి గంతులేసి చేతులు కడుక్కుపోవడమే. పిలిపించిన మేనేజరుకుగాని, కంట్రాక్టరుకుగాని, వీళ్ళుభయపడవలసినఅగత్యమే మిటి! వీళ్ళను వాడుపెట్టిపోషిస్తున్నాడా? వాడవసరంకొద్దీరప్పించేడు, అయిపోయినతరువాతపొమ్మంటాడు! అయితేం వాళ్ళకూభయములేదు. కూలీలనుకుదిర్చినట్లు నాటకమునకింతని నిర్ణయించుకున్నాడు! అంతసొమ్ము కడిగివాళ్ళకిస్తాడు. తరువాత మొఖమొఖాలు చూసుకోవలసినపనిలేదు. నటకులలోటుపాటులగూర్చి సభికులేమైననడగదల్చుకున్నప్పుడు 'కంట్రాక్టరునడుగమని నటకులునూ' 'నటకులనడుగమని కంట్రాక్టరు' దూరేస్తారు. అక్కడ ఎవరికివారు "సన్నమట్టుంటోకు—నామూలికాకే"

అంతఃపురకాంతయగుసీత రావణలంకలో బోడిచేతులు, బోడిమెడతో ఉన్నదని కొంప్రగిల్లిన

గలు తగిలిస్తున్నారు, తల జడలుకట్టినదని కంపునూ నెలతో రకరకాలముళ్ళువేస్తున్నారు, మలినవస్త్రములుతీసివేసి సిల్కులంగాలిస్తున్నారు. ఈసౌకర్యములతో సీతసంతృప్తిచెంది రాముడు మరినాల్గురోజులకొచ్చినానూసరే అన్నట్టుందిగానివిచారమణుమాత్రము సూచించుటలేదు. ఆనాడుదేవతలు సురాపానముచేసిరన్నసంగతిమాత్రము బాగుగజ్ఞప్తియందుంచుకొని వీరుకూడ అట్లుచేయనిచో ఆవాగ్ధాటి, ఆనటనాచమత్కృతి, ఆనవరసప్రదర్శనము కలుగవని ప్రతిగంటకు తెరవెనుక ద్రవపానముచేస్తూనేవున్నారు. ఈరసముపడితేనేగాని రాదని శృంగార భక్తిరసాలు పైకిరాలేకుండావున్నాయి. అయ్యా శాస్త్రిగారూ, నేనుమొదటచెప్పినట్లు ఇదితర్కించినకొద్దీపెరుగును. అంతులేదు. ఇంకనెన్నోబటాచోరుతనాలున్నాయి,మనకు కూడూగుడ్డాపెట్టని విషయంకోసం ఇంతఆయాసమెందుకండీ. ఇకచాలిద్దాము. నాబోటిగాడు ఏదోకాస్త తెలిసినహంశములు వాళ్లకుచెప్పితే, పూర్వకాలపు ముసిలి ముండాకొడుకని నిరాకరించి, వీధినిపోతూంటే వాళ్లసజ్జంతాకలిసి చప్పట్లుకొట్టి, తలమీదున్న పుంజీడువెంట్రుకలూ ఉండనివ్వరు. మనకెందుకీ గొడవ. వారెవరండి? ఏవూరు? మీబంధువులా?

మత్నము.

శాస్త్రి:— వారిది కృష్ణానగరం. ఆయనపేరు గోపీనాధంగారు. ఇంటిపేరు డొంకలవారు. ఇప్పుడు నేనుచెప్పిన నాటకకంపెనీవారి రాకప్రచురణమున్నకై ఆయనిక్కడకు___

సిద్ధాం:— (హాశ్చర్యముతో కళ్ళుపెద్దవిచేసి) ఆ! ఆ! చెప్పేరుకాదూ. ఆయన్నిదగ్గిరపెట్టుకునే నాచేఇలాపేలించేరు. అయ్యైనగోపీనాధంగారూ! ఇప్పటినామాటలు మీకుచాలకష్టతరమైనవి. కోపముంచక క్షమించాలి. లోకంలో జరిగేవిషయాలు గనుకనూ, మామిత్రులడిగేరుగనుకనూ చెప్పేనుగాని లేకపోతే నాకేంపని. మీమీదకత్తా, కార్పణ్యమా! ఇదేమైనా మడిమాన్యాలుపంచుకోడమా అన్నదమ్ముల్లాగ, లేక సంభావనకోసం ముల్లెట్టుకోడమా మాశాస్త్రుల్లు, సిద్ధాంతుల్లాగ. ఏమనుకోకండిబాబూ.

గోపీ:— ఎంతమాటశెలవిచ్చేరు. కోపమెందుకండీ. ఉన్నమాటన్నారు. మాలోపుకులు మాకు మట్టుకు తెలియవండీ. కాని మావిషయంకూడా తమరాలోచించాలి. నిజముగ మాలో కాస్తచదువుసంధ్యలొచ్చినవాడులేడు. అందుచే నిరుద్యోగులమన్నమాట విశదమే. కానిమాకూపొట్టగడవాలి.

మాకుపెట్టేవాడెవడు? కోటివిద్యలూ కూటికొరకే కదండి. ప్రపంచకనాటకంలో మాదొకనాటకము. ఆబూటకాల్లో మాదోబూటకము. ఏదో నాలుగు రాళ్లు తెచ్చుకుందుకు ఇదొకమార్గము. మీరువిమర్శించినలక్షణములుంటేనే ఇప్పటినాటకాలు చలామణీఅవుతున్నాయి. శాస్త్రవేత్తలుగనుక తమకుతెలిసినలోటుపాటులు వెల్లడిచేసితీరిగాని తక్కినవారెట్లుచెప్పగలరు. వారికవసరమూ లేదు. సిగరెట్లుకాలుస్తూ, జరీకండువానావడతాలువేసుకుని, నాటకానికి రావడం, వచ్చినతరువాత క్రిక్కిరుసుకుంటూ హాలు నాలుగుమూలలాపరిశోధిస్తూ గుసగుసలు, దొంగచూపులతో కాలక్షేపముచేయుడము వారికికావాలి. అవెక్కడదొహాలో, అక్కడ్లోగాని, నాటకం పొడుగునా బిస్కట్లు—చేగోడీలు కొనుక్కుతినడమే రంగుసోడాలు తాగడమే. నాటకం వారికక్కర లేదు. అందుచేతనే మాకూనిర్లక్ష్యము. మానాటకానికికాదు వాళ్లుడబ్బిచ్చేది. మేమెలాతిప్పితే ఆలాతిరుగుతుందినాటకం. డబ్బుఖర్చులేనిపని. ఆనందించేవాడుంటేనే, ఆడేవాడికి ఉత్సాహం. తూర్పుమూక, బెల్లవాళ్ళదగ్గిరా, అల్లరిసజ్జు దగ్గిరా ఏమాడమండి. ఒకనాటకంలో మాకోనేటిరావుగారు

మూర్ఖము.

'హంసధ్వని,' 'మలయమారుతము' మొదలగు మంచి పెద్దరాగాలతో ఆడితే ఆరాగాలసారస్యం తెలియక నాటకంపాడుచేసేడని అందరూతిట్టేరు. 'తులాభారంలో' భైరవిరాగంతో కప్పులెగరగొట్టేటట్టుఆరిస్తే "కృష్ణపాత్ర కొసేటాగేవే వెయ్యాలి' అని ఎంతోమెచ్చుకున్నారు. ఆ నాటకం అంతకు ఆయనకు పాతికవన్సుమోరులు పడ్డాయి. ఇప్పుడు మాశక్తిసామర్థ్యాలపరిమాణము వన్సుమోరుల తోనేకొలవడం. ఎవడికెన్నివన్సుమోరుపడితే వాడంతగొప్పవాడు. పడుకుంటే వన్సుమోరు, కూర్చుంటే వన్సుమోరు, నుంచుంటే వన్సుమోరు, దగ్గితే వన్సుమోరు, తుమ్మితే వన్సుమోరు, పరిగెత్తే నవ్వితే వన్సుమోరు, నిష్క్రమిస్తే వన్సుమోరు, అర్థంబర్థంలేనివన్సుమోరులని మేముసృష్టిచేయడం మానేస్తే ఈముక్కలన్న ఎవరోపదిమందిఅల్లరిసజ్జు కలసి ఉన్నవాళ్ళనుపరిదర్శనంచూడనివ్వకుండా అల్లరి. ఇదండి సభికులతత్వం.

ఇంతోటిమహాద్భాగ్యానికీ పెద్దనటకులందరూ కవిగారిసమాసాలుచాలక తమతమపాత్రలకు పెద్దపెద్ద గుక్కపట్టలేనిసమాసాలుపెట్టి పాత్ర

ఉవాశ్రియించుకుని, వారికిష్టమైనజావళీలు, పాటలు చేసుకుని, ఒకప్పుడు స్వాత్మికంగాను, ఒకప్పుడు అతివోడుదుడుకుగాను పాడతారు. సభ కేసిచూస్తూంటారు. ఈగత్తరంతాచూసి హార్మోనీవాడికే దారితోచక చస్తాడు. పిల్లిద్దరి తికమకలూచూసి తబలావాడు పిల్లతోకలియక వాడిదారి వాడుచూసుకుంటాడు. పాత్రవాడి తప్పులుతోసుకుపోడానికి గాని—తబలాహార్మోనియములగోల, పాటతో కలియడానికికాదు. పోనీ ఉన్నలోటుపాటులు మీబోటివెద్దలనడిగి తెలుసుకుందామంటే మాకుతీరికున్నదండీ. కంట్రాక్టర్లు ఒకరిమీందొకరు పోటీగావచ్చి మనుష్యుల్ని ఎగరేసుకుపోతారేమో. ఇప్పుడు కేరంగా గొట్టుకొంటున్నారు పాత్రధారులు చెప్పండి—దాని మీందే ఆధారపడేవాళ్ళగా.

ఇక చుట్టబీడీలంటారా! అవి కేవలం దుర్వ్యసనము. అవి సంవత్సరాలకొలదీ అలవాటుపడ్డాక సీతపాత్రవేస్తేయేమి, హరిశ్చంద్రపాత్రవేస్తేయేమి. మానదల్చుకుంటే ఈపాత్రలువేయకపోతేమాత్రము మానకూడదూ! సహవాసదోషాలండివన్నీ. ఇంతకంటే నేను వేరేచెప్పనక్కరలేదు. ఇది చాలా పెద్దగాధ. నమస్కారము.

సిద్ధాం.—ఉన్నమాటన్నందుకు కోపముతో నివాడవునాయనా. సంతోషము. ఆయుష్యాభివృద్ధిరస్తు. మరొకడైతే మమ్మల్నిలాగంటావా అని నాకు "బురికి–బుర్రెడు" చివాట్లుపెట్టి మీదబడి కరవకపోయేడా నన్ను.

శాస్త్రి:—పోనీ,గోపీనాధంగారూ! మీకో నేటిరావుగారిలాంటి పెద్దనటకులు ఒక పాతికమంది ఏకమై ఒకతగు పై పెద్దమనిషిని మేనేజరుగా పెట్టుకొని ఊరూర పెద్దనాటకములు హెచ్చురేట్లతో వేస్తే ఎంతబాగుంటుందో చూడండీ. ఊళ్ళుదో చెయ్యవచ్చును. చూసేప్రజకా ఎంతో ఆనందం. ఏనెల్లోవచ్చినడబ్బు ఆనెలాంతరమున ఖర్చులుపోను మిగతాసొమ్ము అందరూపంచుకోవచ్చునే. ఒకడే పెట్టుబడిపెట్టనక్కర లేనిది. మనోవ్యాధులుపడనక్కర లేనివి. మాశాస్త్రివిశేషమూ మూళ్ళుచూడండి. పాతికమ్ముప్ఫైమంది కట్టకట్టుకుపోయి ఊళ్ళుదండుతాము. ఒకరికొకరు సాయముగాఉంటాము. తిరగవలసినఊళ్ళు తిరిగి, ఇంటికొచ్చి, ఎవరిపాండిత్యమునుబట్టి వారము మాలో పెద్దలునియమించినవాటాలచొప్పునసొమ్ము పంచుకుంటాము. ఎవడికీకష్టం లేనిపని. నాకేమీరా

దేమోయని యెవడూవిచారింపవలసినపనిలేదు. వాడివాటా వాడికి వెంకటేశ్వర్లుముడుపులాగ వస్తుండి. ఆలాచేస్తే మీశక్తీ అభివృద్ధవుతుంది, మంచి పేరా వస్తుంది, ప్రజలకా ఆనందం, మనశ్చింతలుండవు, నెలజీతంలాగ ఎవడివాటాడబ్బువాడికొస్తుంది. పరాయివాడువచ్చి మీపూళ్ళోగాని, మీపట్టుప్రక్కలగాని రంగుపూసుకోగలడా? సాహసించి కూనిదీర్ఘాలుతీయగలడా? కంట్రాక్టర్లని పట్టుకోగలడా? అంతేగాని నాటకహంగులేమీలేకుండా, ఒక్కొక్కడొక్కొక్క పేరుతో ఊరికియాభైకంపెనీలులేవదీస్తే ఎవడికిడబ్బొస్తుంది? ఎవడుబాగుపడతాడు? ఇదేమయినా మళయాళమంత్రమా, లేక కనికట్టా? "ఇంటికోయాభైకేతే, యిల్లాలికోకంబళీ అని" ఊరికోనటకుడుచొప్పున పదిఊళ్ళనుంచి పదిమందినినాటకానికిరప్పిస్తే, ఒకడికొకడు అతక్కపోతే, నాటకం ఏంరక్తికడుతుంది? డబ్బొచ్చిందికాదంటే ఎలావొస్తుంది?

గోపీ:—ఆవిషయమై కొంచెముచెప్పాలి. పడవలరేవులో కూలీలపాటి కట్టేగనకమాకుంటే యీపాటికిమేమంతా కుబేరులమైపోమండి. "ఆయు

మర్మము.

నుంటే—మంగలెందుకూ" అదిలేకనే. అందరమూ ఐకమత్యంతో ఉంటే కంట్రాక్టర్లని దరిమేనారాని స్తామా. పూర్వము ఇళ్లకు, కాలవలువగైరాలకే గాని, నాటకాలకి కంట్రాక్టరన్నముక్క విన్నారా మీరు? ఇప్పుడూరుకదలడానికే పైసాలేని నిర్భా గ్యులమయ్యేంగనుక అందుకూ కంట్రాక్టరేదిక్క య్యేడు. ఎప్పటికప్పుడు 'స్వాతివానకు ముత్యపుచి ప్పలాగ' ఏకంట్రాక్టరొస్తాడా అని కాచుకుకూర్చో వటము ఇప్పుడేకంపెనీ దానంతటది నాటకాలు ప్రద ర్శించినా డబ్బురాదన్న సంగతి రూఢవశంచేత యీ కంట్రాక్టరుదేవుణ్ణే నమ్ముకుంటున్నాము. ఒక్కొ క్కప్పుడు ఒప్పుకున్నడబ్బుకంటె తక్కువరాబ డు. వాణ్ణిచూసి మేమేడవ—మమ్మల్నిచూసి వాడేడవ. వాడిదగ్గిర రాబట్టడానికైనా ఏముంటుంది లక్షన్నర మరకల పంచి, కోటిన్నర విరుగుల చొక్కా! మొదటి మడతకందువాలు, మల్లుపంచిలు, నాటక మయ్యేక కనిపించవు. మూతులు బిగించుకొని, నాలుకలు కరుచుకొని, కాళ్ళు విరగదన్నుకుని, నిరాశచేసుకుని, ఎలాగో ఊరుచేరుకోడం.

ఒక్కకంపెనీలో ఉన్న మెంబర్లకే ఒకడంటే ఒకడికిష్టంలేదు. అనవసరపు మాటపట్టింపులుపెట్టు

కుని, కలహాలు పెంచుకుని, లోలోపల కుళ్ళుతూ, ముందు పళ్ళు పటపట చప్పుళ్ళవుతూ, చివరకెప్పుడో బుడ్డిబద్దలవుతుంది. కొట్టుకున్నంత పనవుతుంది. అప్పుడేమీ బాటిగాళ్ళొచ్చి గదలు, కత్తులు లాక్కుని విడిపించాలి. ఆమర్నాడు వాడు మళ్ళీ కంపెనీకి రాడు. ఒకప్పుడు హృదయంకనిపించిన సమాజం సాయంత్రానికి నామరూపాలుండకుండా అంతరించిపోతుంది. సాయంత్రం ఉన్న కంపెనీ పొద్దుటికుండదు. ఒకడి మాట వొకడికి నచ్చదు. నాటకానికి వచ్చిన డబ్బులో ఎవడికి వాడికే అనుమానం. చివర పంచుకునే సరికి ఏ పావలార్ధణో రావడం, అది ఏ రెండు రోజుల బీడీఖర్చుకో సరిపోవడం. రిహార్సలు హాలని పేరేగాని బీటుకనిస్టబుల్లాగ ఒకడొచ్చిన రోజున మరొకడు రాడు. ఏ రోజున చూసినా అయిన పాతికముప్పై మంది మెంబర్ల లిస్టుకూ ఏ అరడజనో కనిపిస్తారు. అప్పుడు "అవసర నైవేద్యం ధూపం సమర్పయామి" అన్నట్టు— లాంతరు, తబలా, హార్మోనీ, డ్రెస్సుల పెట్టె, మంచినీళ్ళకుండ, ఎప్పుడూ హాలులో ఉండేవే గనుక, వాటికి చలనాశక్తి భగవంతుడు పెట్టలేదు గనుక, రానిపాత్రలవారిస్థానే అవి నిలబడి ఎలాగో రిహార్సలు పూర్తవుతుంది. ఆ రిహార్సలుతోటే నాటకం ఆడ్డం. వాటాలు పంచుకునే రోజున మాత్రం అన్ని

ముఖాలూ కనిపిస్తాయి. బాగా ఆలోచించి ఆలోచించి, సమయం కనిపెట్టి, అతిభయంతో మేనేజరు "[illegible]మాండీ భీమారావుగారూ, నిన్నమీరు రాలే—" అనేసరికి వాడదిగ్రహించి, అతితీవ్రదృష్టితో "[illegible]త్యాలి స్తున్నవాడేనా ఇంతనిలదీసి అడగలేదూ- వా[illegible]పను లన్నీ[illegible] సుకోవాలా' అని [illegible]కేక వేస్తూ మీ[illegible]గకు ఉద్ధరింపు[illegible] మాట్లాడతాడు. దానితో మేనే జరు '[illegible]క్క పోయి [illegible] నోట[illegible]ప్ప కుండ ఊ[illegible]టాడు చే[illegible]. ఎం[illegible]నా సల[illegible] రెండోవాడు [illegible]లిద్దరు [illegible]నే వా[illegible] దాన్ని[illegible] నాడిగా[illegible]ను. నల[illegible]సి మ[illegible]లోచి[illegible] ట మాంకాలసు యితే లేదు. [illegible] అందరి దగ్గిర ఒకడి నొకడు నోటఉచ్చరించరాని తిట్లు తిట్టుకోవడమే. ఎప్పుడేనా కాలవైపరీత్యము చేపాతకలహాలుమరిచి పోయినప్పుడున్నూ, ఒకరికొకరికి ఏఉపకారమైననూ కావసివచ్చినప్పుడున్నూ "బావా, మామా, అన్నా, తమ్ముడూ" అని ఎక్కడలేనిబంధుత్వాలూ వస్తాయి. ఓర్పరుకు లేదు. ఓనిమం లేదు. ఒక్క కంపెనీలోనే ఇన్నిముచ్చట్లుజరుగుతూంటేఇకయితర కంపెనీలవారు కలియడము, ఏకీభవించినాటకాలు

వెయ్యటము ఎలాగండి? మాక్రిష్ణానగరంలో ప్రస్తు
తం తొమ్మిదినాటకకంపెనీలున్నాయి. అందులోఏ
కంపెనీ ఏనాటకంవేసినా, మరిరొండుకంపెనీలు
పోటీలగా ఆనాటకమే, ఆరాత్రివెయ్యడం. వాళ్లు
బాగుపడ్డానికిగాదు—ఎదటివాణ్ణి బాగుపడకుండా
చెయ్యడానికి. మర్నాడువీళ్లరాబళ్ళుచూసి ఊళ్లో
అందరూ నవ్వడానికి. అన్నదమ్ములదెబ్బలాటలైనా,
మొగుడూ-పెళ్ళాల మొడబాపులైనా తిర్గి మీవంటి
పెద్దలద్వారా సవరణవుతాయిగాని మాఐకమత్యా
లుమాత్రం జన్మజన్మేపికుదరవు. ఏమధ్యనర్స్తేశనికి
రాదు. నూకోనేటిరావని నేనుదాచను. మాటొ
చ్చింగనుక చెప్పుతున్నాను. ఆమధ్యఒకసంఘము
వారు మావూరొచ్చి నాటకంవేస్తే కోనేటిరావు
తనస్నేహితులకొందర్ని తనడబ్బుపెట్టి నాటకానికి
తీసుకువెళ్లి, అడుగడుక్కి—వాళ్లతప్పులు పడుతూ,
చప్పట్లుకొట్టింపు, నానాఅభాసుచేయించేడు. అది
విని మేముకొందరముకలసి అదిఐనకుమంచిపనికాద
నిచెప్పితే ఆరోజుమొదలు మామీదకొంచెము
కోపదృష్టితోఉన్నాడు. తనకంపెనీలోవాళ్ళేమంగ
నుకసరిపోయిందిగాని లేకపోతే నడిరోడ్డుమీద
మమల్ని ఎన్నిబూతులుతిట్టనో, తిట్టించునో. ఒక

మర్నాను

సారి కోనేటిరావున్నూ, మాఊళ్ళో నాటకాలకంపెనీ లో రామారావన్నాయినాను, ఒకనాటకానికి నాతో వెళ్ళేరు. మొదట రామారావుతో వెళ్ళడం యిష్టంలేకపోయినా కోనేటిరావు కేవలం డబ్బుకక్కుర్తి మనిషికనుక చివరికి వెళ్ళేడు. కోనేటిరావు క్రిష్ణపాత్ర, రామారావు భీమపాత్ర వేసేరట. ఎందుకోను వచ్చిందోకాని ముందు కేకలతో మొదలెట్టి ఉపరసుయిద్దరు కలియబడి రామారావు తనగదతో కోనేటిరావు నెత్తిమీద ఒకపెట్టుపెట్టేవరకూ పాకంముదిరితే కంట్రాక్టరువగైరాలు తక్షణం తెరవాల్చి, వాళ్ళనివిడిపించి, తిరిగి తెరఎత్తేసరికి అరగంటపట్టింది.

పిట్టులోవాళ్ళందరూ స్టేజిఎక్కేరట. ఎంతల్లరో చూడండి! ఒకడినిచూసి ఒకడుఓర్వలేడు. ఇద్దరికీకంట్రాక్టరేడబ్బిచ్చేటప్పుడు ఒకరిమీదొకరికి కక్షలెందుకండీ. ఎవడిపాత్రవాడువాగేసి పోకూడదూ. ఇలాంటిఅవాంతరాలుదాటి ఏపల్లెటూరినాటకానికో మిగిల్చిన నాలుగురూపాయిలు దాచితే మెంబర్లలో ఎవడోఒకడువచ్చి మేనేజరుకు తనయిబ్బందులన్నీ చెప్పుకుని ఆనాలుగూ మింగేస్తాడు. ఇవ్వకపోతే వాడు మళ్ళీకంపెనీకిరాడేమోనన్నభయం.

హాలుకు రాకపోతే ఉండనక్కరలేదు. [illegible] యివ్వక పోతే కోపం, కష్టమైనా [illegible] . [illegible]. ఇలా యిప్పటికప్పుడు వాయిదా [illegible], భయపడేగాని అందరూ కలిసి కంపెనీ అభివృద్ధికి పాటుబడి, పేరు సంపాదించి, తద్వారా వాళ్ళు బాగుపడదామని ఒకడికీ లేదండి. ఎప్పుడూ [illegible] [illegible] డమే. పాపిష్టి ద్రవ్యము [illegible] ఒక దమ్మిడీ వృథా పోవడానికి వీలు లేదు. అంటే బూతౌతుందిగాని మొన్న మూడోనేటి రాత్రి మూడు చోట్ల కోట్లు తాకట్టు పెట్టి తనయింటి చిల్లర అప్పులన్నీ తీర్చుకున్నాడు. రేపు నాటకానికి మూడండి ఏం తొడుక్కుంటాడో. కంపెనీ మేనేజరు గనుక ఎవడూ అడగలేదు. మాకంటె వీధినాటకాలవాళ్ళు వెయ్యిరెట్లు మేలు. పాపము వాళ్ళు అతిజాగ్రత్తగా దుస్తులు వగైరా సామగ్రి దాచుకుని నాటకం ఏపాటి కరూపాయీలకో గుత్తకి ఆడేసిపోతారు. వాళ్ళకి నోటీసు వగైరా ఖర్చు లేనూ లేదు. ఏవీధిలోనో రెండు కొబ్బరాకుచాపలు అడ్డం వేసి ఆడేస్తారు. పెండాలు అద్దెలక్కర లేదు. వీధినాటకమవుటచే అప్పనం టికెట్లఖర్చుగాని, తరువాత అనవసరంగా టికెట్లు యిచ్చేమని లోపల యేడవడముగాని వాళ్ళకి అవసరంలేదు. ఇవన్నీ మాకే పట్టేయి. పైగా వేషాలతోటే

ఘర్షణము.

గనక నాలుగిళ్ళుతిరిగేడంటే పావలా, అర్ధచొప్పున అయిదారురూపాయిలుకూడా ముడతాయి. అన్ని విధాలపాడైన పాపిష్టి ముండాకొడుకులం మేమే. టికెట్లుకుడబ్బురాదు. ఇళ్ళకుతిరగలేము. మాబతుకు గోచీకిపెద్ద,అంగోస్త్రానికిచిన్న అయిపోయింది.

సిద్ధాంతిగారుచెప్పినట్లు నిజముగా వర్ణభేధములేకపోవుటచూడాలంటే మానాటకకంపెనీలోనే పరిణమిస్తూంది. అష్టాదశవర్ణాలవాళ్ళనితీసుకువచ్చి వాడికిపాత్రలునేర్పడంప్రారంభిస్తాము.ముందు వాడికి క్రాపింగుచేయించడం. మొగవేషానికైతే-మీసాలు గొంచెముకత్తిరించడము; ఆడవేషానికైతే-నున్నగ గొరిగించడం. పిమ్మట చిన్నచిన్నమాటలు యేస లేకుండునట్లుపలుకుట నేర్పి, చిన్నచిన్నపాత్రముల నివ్వడం. ఆపాత్రలను రోజూ వాడిభాగాలువాడికి నోటిని యెవడో చెప్పుతూండడము-వాడికక్షరజ్ఞానంలేనుకనక-ఇలాఅయిదారుమాసాలు నోరుబద్ధలగొట్టుకుంటే కాస్తగుడ్డిలోమెల్లాతాడు. కాళ్ళు చేతులు కదపడందగ్గిరనుంచీ వాడికి సర్కసులో కొత్తఅడవిమృగాలకినేర్పినట్లు నేర్పేసరికి మాతాతలుదిగుతారు. అప్పటికి వాడికి కొంచెంపిలకము

దుస్తారాంటుంది; అందుచేత క్రిమేపీ పెద్దపాత్రల మీాదకు పోతూంటుందిదృష్టి. కాని వాడిఅపస్వరములమాట జ్ఞాపకంవుంచుకోడు. పెద్దనటకులకు ఎప్పుడూ జబ్బుకోరుతూఉంటాడు—వాడికా ఛాన్సు దొరుకుతుందేమోఅని. అలాంటప్పుడు ముందు పేరు ఊరు లేని పల్లెటూళ్లువెళ్ళి అక్కడ వీడిపత్రిభచూపిస్తూంటాం. క్రిమేపీ అలాగ అయిదారుఆక్టింగు పాత్రలు తగిలేయంటే ఇకవాడేఆపాత్రకు మొనగాడనుతాడు. అందుచేత వాడు సట్నవాసాల్లోగూడా ఎందుకెయ్యకూడదని బయల్దేరతాడు. కొద్దిరోజులు వాడిఅపస్వరాలకి చెప్పుదెబ్బలుతింటూన్నా క్రిమేపీ రగడ తేరతాడు. అప్పుడు వాడికులంవాళ్ళంతా ఎంతోఆనందిస్తూ వాడిపాత్రచూడ్డానికొచ్చి వొళ్ళుపరవశమై వాణ్ణిబ్రిహ్మారథంపడతారు. అప్పుడు వాడి 'కూకోడాలకి', 'కుశింతలకి', 'సెప్పమండాలకి, సంతోసాలకి' పటుత్వముతగ్గి కమ్మకు పోతాయి. కాని మాకక్కుఱితిలుకొద్దీ మాయేదు పులుమావి. చాకలాడు పాత్రవేస్తే చాకల్లూ, కుమ్మరాడు పాత్రవేస్తే కుమ్మరాళ్లూ, ఎరకలాడు పాత్రవేస్తే ఎరకలాళ్ళూ వస్తారనిభ్రమకొద్దీ మేము లాగేవేయిస్తాము. ఆమధ్య ఒకకంపెనీవాళ్ళు హరి

మాన్యము.

శ్చంద్రలో వీరబాహుని వేషము ఒకసాటింపుమా లాడిచేత వేయిస్తే మావాళ్ళందరూ బేడటిక్కెట్టుగ దాలనిన్నీ, వాళ్ళకులంపువాడు రంగమెక్కుతున్నా డనిన్నీ, ఓరోజుకళ్లానీళ్ళు మానేసేమనుకుందాము నిన్నీ ఒకతండాతండానచ్చేరు. వాళ్ల ధర్మమాఅని వాళ్ళమూలంగా రు౨౦ లువచ్చేయిుట. తక్కిన బల్లలు, కుర్చీలు, అన్నీ ఖాళీగానేఉన్నాయిుట. అప్పుడు హాలులో తక్కినఎక్కువవర్ణస్థులు అక్క డకూర్చోమనిన్నీ, డబ్బువాపసుచేయమనిన్నీ గోల పెడితే, ఒకసత్యాగ్రహుడు పావుగంటగొంతుక చించుకుని గాంధిగారి ‘అస్పృశ్యతోపన్యాసము’ యిచ్చి వాళ్ళనుసమాధానపరిచేడుట. ఆవీరబాహు డేవెయ్యకపోతే ఆయిరవైరూపాయిలూరాకపోను. చూసేరాండిమాఅవస్థ.

ఇకకథంటారా! ఏపెద్దసంస్కృతపండితుడో నాటకంవ్రాసేడంటే ఆయనదరిద్రమంతా ఆపుస్త కంతోతీరిపోవాలని దానికివందలాది డబ్బడుగు తాడు, వ్రాసిండినాటకమైనా, నటకులాడవలసిం దైనా, నాటకమువాళ్లు అడిగేరంటే మాకంటె మూడురెట్లుఆశపెట్టుకుని డబ్బడుగుతాడు. అందుచే

సిద్ధాంతిగారు శెలవిచ్చినట్లు మాకులోకువ బాల కవులూ, పిల్లకవులూను, ఇప్పుడుభారత, భాగవత రామాయణాలకు ఘనతతగ్గి సాంఘిక నాటకాలకే డబ్బురాబడుంది. ప్రతిబండివాడికీఅర్థమయ్యేవిఆనా టకాలే. ఈబాలకవులు ఏప్లీడరు-పార్టీనో, ఏడా క్టరు-రోగినో, ఏమొగుడూ-పెళ్ళాన్నో, ఏఅత్తా-కోడల్నో, ఏమాస్టరు-విద్యార్థినో, ఏరుకుని వారిని ముఖ్యపాత్రలుగ జేసుకుని ఏదోకథరూపకముల్లి అందులో తాగుబోతుల్నీ, ముండలగుతాకోరుల్నీ తార్పుకత్తెల్నీ, సానివృత్తుల్నీ, దొంగసాక్షుల్నీ,, గుచ్చి సాంఘికనాటకమని 'కోరమీసం' 'పొట్టిగెడ్డం,' 'రెండోపెండ్లాము' 'మూడోమొగుడు' 'మితాయిబుట్ట,' 'బూర్లెగంప,' 'విమలవివాహం,' 'కమల వైధవ్యం" మొదలగు విచిత్రనామకరణములుపెట్టి అడగనివాడిదిపాపమన్నట్లు ఆనాటకంఅందర్నీఆడు కోనివ్వడమే. అందులకాతడు చాలస్వల్పప్రతిఫల ములతోసంతోషిస్తాడు. మేమొకనాటకము ఆకవి భార్య పురిటిఖర్చుకు, మరొకటి ఇంకొకవి కొడుకు పుట్టివెంట్రుకలఖర్చుకు, యింకొకటి ఆకవి కూతు రుబాలసారెఖర్చుకు కొన్నాము. ఆమూడుకలిసి రు 125-0-0 లయ్యేయి. దానికే మాకుగుడ్లుతేలి

మల్ల

గేటు. [illegible]రెండుమూడుకాసెసిలవా[illegible]సి ఆడనిచ్చే
దాకే అది [illegible] స్తా[illegible]
ప్పు[illegible]గాడు. అప్పుడ[illegible]పు
స్తకదు[illegible]లోను యి[illegible]పుస్త[illegible], [illegible]వ
లోనూ యీ పుస్తకాలే, [illegible]పు
స్తకాలే, [illegible]
సంగతో [illegible]నూ [illegible]
దరూ "కుచ్చెలకథ, సీతాసహ[illegible], [illegible]
రుక్మిణీదేవిపెళ్ళి, రామాయణ[illegible]
మానేసి పేటిసేక[illegible]న్నారు. గోజూపి[illegible]వి,
చూస్తున్నవిషయాలు వ్రాయడానికి [illegible]కా
వాలి. పొద్దున్నకూర్చుంటే సాయింత్రానికి నాట
కంతమూరవుతుంది. అందులో ఎవరినా [illegible]
చెయ్యాలా, తప్పులుదిద్దాలా, నాటకసెట్టు[illegible]గు
చ్చాలా. ఏమీఅక్కరలేదు. ఉన్నివ్యాసం[illegible]నాట
కాలే. మాకీపేదక్క[illegible] వ్యయాడి పేటికే రాజ[illegible]వం.
రామ, కృష్ణ, సీత,రుక్మిణినామములు కర్ణకఠోరమై
పోయి, రామమోహన్, కృష్ణారామ్, సీతాలక్ష్మి,
కమలాసుందరి నామములే చెవులకింపుగానున్నాయి.
దానధర్మములన్ననూ, సత్యమార్గాలన్ననూ అస
హ్యముపుట్టి, కృత్రిమబుద్ధులతోనూ, దొంగనడతల

తోను నాటకం చూడముచ్చటగాఉంది. మా 'మూడో మొగుడులో' కృత్రిమస్వభావుడగు గోపాలరావుకున్న ఆధిక్యత, సత్యమార్గదర్శకుడగు యాసత్యహరిశ్చంద్రునకు లేదు. పాతివ్రత్యాలడుగంటి, లంజటక్కులతో నాటకంరాణిస్తూంది. మా 'రెండో పెళ్ళాములో' వ్యభిచారిశిరోమణియగు సుశీలాబాయికున్నవిలువ పతివ్రతాశిరోమణియగు సావిత్రికిలేదు. మేమొకప్పుడు హరిశ్చంద్రపాదుకలాడితే, చాలమంది 'సీతమ్మశోకంనాటకాలకి వెళ్ళేదేమిటని' ఎవ్వరూరాలేదు. ఆనాటకాలురెంటికీ కలిసి రు 53–0–0 లు వచ్చేయి. అవూళ్ళోనే 'రెండోపెళ్ళాము, మిఠాయిబుట్ట, కమలవైధవ్యం' నాటకములకు ఒక్కొక్కదానికి ఖర్చులుపోను సుమారు మూడేసివందలరూపాయిలు మిగిలేయి. చూసేరాండీ, పురాణగాథలకు ఎంతపటుత్వముతగ్గిపోయిందో. వినికిడిమూలంగా చెప్పే సిద్ధాంతిగారికన్న, నాటకాల్లోతిరుగుతూ స్వానుభవముతో నేనే విమర్శిస్తే రోజులకొద్దీగాథపెరుగుతుంది. సిద్ధాంతిగారన్నట్లు కేవలం డబ్బునాటకాలయ్యేయి. దానికనుసరించే మాబుద్ధులూ, నడవడికలూ, కక్కుర్తులూ మారిపోయేయి. ఏదో–పొట్టపోషించుకుంము కండి

లాంటిపనులన్నీ. ఇంతటితో క్షమించండి.

సిద్ధాం:— శాస్త్రిగారూ! నేనొకసారి ఊళ్లోకెళ్లి ఒకవివాహముహూర్తముపెట్టివస్తాను. నాలుగయింది. నాయనా గోపీనాథంగారూ శెలవా!

శాస్త్రి:— చిత్తము నేను ఒకసారి బజారుకెళ్ళాలి.

(ముగ్గురులేచిరి.)

నాలుగవ భాగము.

(రాత్రి పదిగంటలకు గోపీనాథం, వేరిగాడు, భోజనమైనతరువాత.)

గోపీ:- వేరీ—పదిగంటలైంది నేను బాగుస్తేర నా కూజా జిగురుకుండ, నిచ్చెన, నోటీసులు తీసుకో. ఈగద్ది తాళంవేసి రకుండ. ముందిది పూర్తిచేద్దాం పిల్లరి)

[పదినోటీసులంటించి, పదకొండో నోటీసంటిస్తూంటే గోపీనాథం తనటార్చిలైటుతో గోడమీదికి చూసి]

గోపీ:— ఒరేయ్—వెధవముండాకొడకా! తల్లక్రిందగాఅంటిస్తూన్నావేమిటిరోయ్.అన్నీ ఇలాగే యేడిసేవేమిటి. ఒకసారి మొదటినుంచి చూస్తాను. ఈజిగురుకుండ పైమెట్టుకుకట్టుకో. నెత్తినిండాపోస్తునావు.

పేరి:—నాకు కళ్ళుమసకలండి బాబూ. ఓదీ పమా, దూపమా. ఓటటూ ఇటూ పడతాది. ఇయ్యండికుండ. (కుండకట్టుకుని తనలో) నాటకం కాయితాలు ఎలాగంటిత్తేయేంటి, వొట్టి సేదత్తం బొమ్మడు నన్ను సంపుతున్నాడుగాని.

(గోపీనాథం వచ్చి)

గోపీ—ఒరే నీముండామొయ్య. అంటించి నపదింట్లో ఆరు తలకిందగాపడిసేవు.పదమళ్ళీ వెనక్కి తురకపద్ధతివలంభించి అయ్యవార్లంగారవస్త్ర తెచ్చే వు. రెండుపుంజీల వీధులైనా అంటిస్తామా యివ్వాళ.

(వెనకటివన్నీ సవరణచేసి మరొక బ్రాహ్మణ యింటి పెరటిగోడకంటిస్తూ మాట్లాడుకుంటున్నారు. అప్పటికిరమారమి 12గంటలు కావచ్చింది.) పెర ట్లోపడుకున్న ఆయింటిముసలమ్మకు వీళ్ళమాటల కుమెళుకువచ్చి [గట్టిగా]

ముస—ఎవరాగోడదగ్గిర? (జబాబులేదు.) ఎవరరాన్రి, మాట్లాడరు. ముసలిముండననా లోకువ. (జబాబులేదు.)

నోళ్లుపెగలవూ? ఎంతమందొచ్చేఁ కేమిటి? (తనలో) దొంగవెధవల్ని ఎవరనిఅడగడమేమిటి. (గట్టిగా) అబ్బాయీ! కామేశ్వరీ! (అని యింట్లోకి కేకవేసెను. కానిజవాబులేదు.) (తనలో) ఏమి నిద్దనిద్దర్లేఁఅమ్మా—ఎక్కడో రోడ్డుమీద మాటలువినిపించగానే దబ్బెయ్యనా ఁడని యిస్త్రీలేస్తే, ఊరంతనోరెట్టుకుఆర్చినా వీళ్ళకిమెళుకువల్లేవు. పడుచుతనం అలాచేస్తుంది. పోనీ వాడు కచ్చేరీలోపనిచేత అలిసనిసిఉన్నాడు. అదీనేనూ పడేపాటేమిటి? లేవకూడదూ! ఇంకా ఆలస్యమెందుకు. (గట్టిగా) ఏమర్రోయ్, దొంగలు, దొంగలు. రండర్రోయ్,రండర్రోయ్ (అని శక్తికొలది కేకలపెట్టింది.)

ఆఫీసులో క్రిమినల్ కాణాపువాళ్లు కర్రలతోను, జంతికలుచేస్తున్న కోమటి చట్రంతోను పెరటిగుమ్మందగ్గరకొచ్చేరు.

ముస —తనపక్కలోఉన్న వంకరకర్ర, అసరాచేసుకుని వచ్చి తలుపుతీసి.) నాయల్నారా,

మర్మము.

చూడండిబాబు వెధవకొడుకుల్ని. ఇక్కడే మాటలువినబడ్డాయి.

దుకా—నీకంగారు, బంగారమైపోయ్యి ముసలమ్మ. నాటకవాళ్ళు కాగితాలంటిస్తున్నారమ్మా గోడకి. దొంగలన్నావుగాని.

గోపీ—ఇంతటితో తెమిల్చిందీవిడ. నయము. ఆలోచించకుండా నిద్రకళ్ళని నిచ్చెన, మనుష్యులు కనిపించడంతో ఠంగనక మీరుమమ్మల్ని బడితెబాజాపట్టేరంటే మాగతేంకావలసిందో! దైవానుగ్రహంవల్ల ఇప్పటివరకూ మారోజు బాగుంది.

ముస—నాయనా, ఈనోరు నేనుకేకవేసినప్పుడు కాగితంతోపాటు అంటించుకున్నావా—కుట్టేసుకున్నావా? జవాబిస్తేనో. నువ్వూకనిపెట్టేవు, ముసిల్దిగదా పలకరిస్తూందనీ.

దుకా—అంటించుకోండయ్యా మీదారిని మీరు. చేసింది ముసలమ్మ నిర్వాకం. నిద్దరంతాచెడగొట్టింది. ఈవిడకంగారెరుగుండేకాబోలు కొడుకు, కోడలు తలుపుతీసేరుకారు. పోనీ పలకనేనాపలి

కేగు కారయ్యా, చిత్రం. పలికితే రాబడుతుందా నేమో! నిజంగా దొంగలొచ్చినా ఈవిణ్ణి ఇలావదిలేసేవాళ్ళేనా! శనొదిలిపోతుందని.

ముస— (గోపీనాథంతో) అయితే, అబ్బాయీ! కాగితాలేమిటి, అంటించడమేమిటి? గోడకేమీ ప్రమాదం లేదుగదా!

గోపీ—ఎల్లుండి మేము సావిత్రీదేవినాటకం ప్రదర్శిస్తామని అందరికీ తెలియడానికి గోడలకు కాగితాలంటిస్తున్నామండీ! మీగోడకేవిధమైనప్రమాదమూ లేదు.

ముస—ఊహూం, అదా! తొరగాఅంటించుకుపోండి, ఆలస్యము చేయక. [తలుపేసుకుని వెళ్ళింది]

(గోపీనాథం పేరిగాడు మరినాలుగువీధులంటించి ఇంటికిపోయేరు. మర్నాడు ప్రతికిళ్లీకొట్టులోను, కాఫీహోటలులోను ఒక్కొక్కదొంతర నోటీసులు పంచిపెట్టడానికిపెట్టేరు. ఇవి కోనేటిరావురాకను తెలియచేయు అడ్వాన్సు చేతినోటీసులు.

పురజనులారా!

వేచియుండుడు!! వేచియుండుడు!!

పరికింతురు. పరిదర్శింతురు.

నేత్రానందము — ముక్తిదాయకము.

మనసునకు — మనోహరము.

సరసమైన రేట్లతో

ఫిబ్రవరి 8వ తేదీని

కృష్ణానగరమున

శ్రీ ప్ర[illegible]ని ప్ర[illegible] సంఘమువారి

— సావిత్రీదేవిని —

సరస్వతీ భవనములో మహాశివరాత్రి పర్వదినమున

సందర్శించి

మోక్షప్రాప్తినొందుడు.

ప్రార్థనమొదలు మంగళాంతరము సానుకూలముగ పరిదర్శింతుము

సత్యవంతుని బీదత్వమును జూచి విచారింపకుడు. || కాలయముని భీకరాకృతిని జూచి భీతినొందకుడు

పాతివ్రత్యమహిమ భీతివిచారముల బారదోలును.

ముక్తినొందిన భర్త!

ఘోషించు భార్య! చూడనశక్యమగు యముడు!

అమలాపురమునకు చేకూరిన యదృష్టము. | పురవాసులయభీష్టము సిద్ధించు సమయము.

తరుణము మంచిది! మించిన దొరకదు!!

పి. వి. పి. ప్రెస్, రామన్నపేట.

(మరునాడుదయం.)

దారినివచ్చేపోయేవాళ్ళందరూ గోడలమీదరంగుకాగితములుచదివి కోనేటిరావు నేటికావూరువస్తున్నాడని ఆనందిస్తునారు. గోపాలరావు వెంకటాద్రివుంలు కాఫీహోటలుకెడుతూ ఒకగోడమీద నోటీసుచదివి.—

వెంక:— ఊహూహూ! దిగుతున్నాయిమళ్ళీ యీగబ్బిలాలు, సముద్ర కాస్త వెనక్కట్టాయిఅనుకుంటే. పట్నవాసాలు కొంచెమువట్టిపోతున్నాయిఅనేసరికికనిపిస్తాయి అమలాపురాలన్నీ. పచ్చగతాకనిపించేసరికి పోతుందక్కడికిపశువు.

గోపా:— ఏమిటీధోరణాంతా? పలవరిస్తున్నావేమిటోయి! గబ్బిలాలు, పశువులు అంటున్నావు.

వెంక:— [గోడచూపించి] ఆగోడమీదచూడవోయ్ పుల్లయ్యా—ఆపంచరంగుల రామచిలకని. ఎంతచూడసొంపుగాఉందో.

గోపా:= ఏదోనాటకపేపరోయ్! క్రొత్తదే! ఎవళ్ళోవస్తున్నారన్నమాట.

వెంక:— నాటకంపేరేమిటి? నాకానగిపీఅక్షరాలు తెలియడంలేదు. దగ్గరకెళ్లిచూడు.

వౌర్నము.

గోపా:— (చదివివచ్చి) (సంతోషముతో) సావిత్రీట-ఎల్లుండిశుక్కురారం-కోనేటిరావుదేరా.

వెంక:— సావిత్రికి వచ్చినపాట్లా అవన్నీ. ఆఅల్లిబిల్లినగిషీలు, ఊసరకొమ్ములు, బోరపొట్టలుం చూడు అక్షరాలకి. ఏదో లతకూడా అక్షరాలుకనిపించకూడా ఉక్కిర్గోయ్. నాబోటిగాళ్ళసు ఇంత కూసీచప్పుడులోతే కాస్త తేటగా వ్రాయకూడదు. అందరికి తెలియడానికేనా దానభిప్రాయము? నాటకంకూడా ఇంతకంగారుగాను ఉంటుందన్నమాట.

గోపా:— అందులోనేఉంది మజాఅంతాను. అలాంటిచమక్కులుంటేనే నాటకంఎంతబాగుంటుందోనని ప్రజఖ్యాతిచెందడం. మామూలుగావ్రాస్తే 'పాతవుసిరిపచ్చడే". ఆదేశవాళీ వ్రాతలన్నీ పూర్వపుపద్ధతి. ఏడెవడో ఇంకాబాగావ్రాయులేదు కొన్నికొన్నిఅక్షరాలు చదివేసరికి పూరాగా అరగంటపడుతుంది.

వెంక:— ఏడిసినట్టేఉంది. నాటకంలో ఎలా గాతగిలించుకుంటారు. అక్షరాలకు కూడాఎందుకయ్యా గెడ్డాలు, మీసాలును. ఆమధ్య ఏలూరులో వీళ్ళదేకాబోలు సావిత్రి నాటకంవేసరుచూసే

ను. అందులో కోడిగుడ్డుఆకారంగానున్న చుట్టి,
అందులో అయిదుగదులుకట్టి, గదికొకఅక్షరంచొ
ప్పున అడ్డమూపులవాడికి వీలుగాఉండేటట్టు అడ్డం
గాను, నిలువుమూపులవాడికి వీలుగాఉండేటట్టు నిలు

సా

వుగాను [-|-] మార్కులాగ సా వి త్రి అక్షరాలు

త్రి

వాసేరు. కొంచెముదూరంనుంచిచూస్తే మామూలి
తలకాయలాగా కనబడిగాని నాటకపోస్టరులాగ లేదు. సినిమ
న్నేలు చిత్రాలు వచ్చేయోగ్యతకాదు–పాత్రలతో పా
టు అక్షరాలకుకూడాను. మొన్న నేను కాకినాడ్లో
మాచిన్న మేనల్లుడిని స్టేషనుకు బండితీసుకురమ్మంటే
బళ్లమార్కెట్టులో నాటకపోస్టరు అంటించిన నాలుగు
బళ్ళుచూసి ఎవరోనాటకకంపెనీవాళ్ళు నాలుగు
బళ్లూ కంట్రాక్టుచేసేరనుకుని బండిలేదని ఇంటికొ
చ్చేడు. దీనిరహస్యంనాకుతెలుసునుగనుక నేను
వెళ్లి బండితీసుకొచ్చి స్టేషనుకెళ్ళేసరికి రైలుదాటి
పోయింది. మొదటే ఆకురాత్రిదుతీసుకొస్తే అందును.
వర్షముకురిసినప్పుడు కొంచెము అడ్డుగానైనాఉం
టుందంటాడుగాని బండాడు, వాడిగుడ్డైనా ఆకాగి

మర్మము.

తాలుచింపడు. ఎంతఅభాసైందో చూడు. చెప్పనుగా చేసిగ్గు. ఒకణ్ణి చూసి ఒకడు క్రమేపీ అక్షరాలు పెద్దవిచేసి ప్రస్తుతం పులుసుకళాయంతటిలో ఆపేరు. ఆరోజున ఏలూరులో సావిత్రికి 'సా వి-త్రి' అన్న మూడుఅక్షరాలు బండికో అక్షరం చొప్పున మూడు బళ్ళకంటించేరు. దాన్నిబట్టి రాబడి యెక్కువౌతుందనో యేమిటో తెలియదుమరి. నాటకాలవాళ్ళలో నటనాశక్తి అటుండగా, అంచనాలవాళ్ళు కూడా ఉన్నారు. ముందునాటకమునకు రాబడి అంచనా వేయుటకు నోటీసుసైజు, రంగు, దళసరి, అచ్చుసైజు, శేట్లపరిమితము, హాలుపేరు, నోటీసు, ఊరేగింపుడాబు ముఖ్యమైపోయి సీనులు, దుస్తులు, నటనలు, అడుగంటేయి. ఇప్పుడీగోడమీద ఇంత సైజు రంగుల కాగితము సలహాయిచ్చినవాడు ఎంత రాబడి అంచనా వేసుండాలో!

గోపా — [నవ్వి] కాని వెంకట్రావు! నేటికి కోనేటిరావుకు కృష్ణానగరంనుండి కదలిక పుట్టిందిరా. రెండేళ్ళుబట్టి వస్తాడు, వస్తాడని ఊరిస్తూంటే నేటికి సాఫల్యమైంది. మనము లేచిన వేళావిశేషము మంచిది. ఎల్లుండొస్తున్నాడు. మంచి శుభవార్త విన్నాము.

వెంక:— ఓహో! నీకూ నాటకపిచ్చి చాల వేవుంది. నాకు నాటకాలంటే యిష్టమేగాని, ఇప్పటి నటకులంటే వొళ్ళుమంట. వాళ్ళొట్టిదగాకోరులూ బటాచోరులూరా. "ఓడె క్కెదాకా ఓడమల్లయ్య, ఓడదిగేక,-బోడిమల్లయ్యా" వాళ్ళ పని. నటాటోపంయెక్కువ—పర్యవసానంతక్కువ. శక్తితగ్గిన కొద్దీ-ఎడ్వరుటైజుమెంటుడాబు ఎక్కువ. పస్సువిల్లే నప్పుడు రంగుపూసుకోడమేగాని నాటకబాగుచూస్తున్నారా?

గోపా—ఎవడివిషయంలోనైనా చెప్పుగాని కోనేటిరావుమట్టుకు అలాకాదు. అతనికి 'నాటకసంజీవని' ఊరికేబిరుదిచ్చేరా. Modern sta-geకి తగ్గవాడు వాడొక్కడేయిప్పుడు. వాడివన్నీ కొత్తపద్ధతులే. వాడు ఏకేరక్టరువేసినా డ్రస్సు ఏమీ డాబయినదక్కరలేదు. వాడిలాల్చీలు, గళ్ళ రుమాళ్లు, శాలంకడువాలువేరు. సీనులక్కరలేకుండానేకాలక్షేపము చేస్తాడు. ఏదో ఒకటిరెంటితో నాటకం రక్తికట్టిస్తాడు. రాగాలిప్పుడు Fassion ఫేషనే గాదుగదా. ఇకసత్యనో, అతనికిపెట్టిందిపేరు. పూర్వపునాటకాలవలె ఏమీమందక్కరలేకుండా

మర్శము.

అయిదారుగురుకురాత్రిళ్ళతో ఆడేస్తాడు. ప్రతిపా త్రకూ పూర్వముకంటె యిప్పుడుచాలామార్పులు తెచ్చేడుట.

వెం---- (నిర్ఘాంతపోయి) గోపాలం! మనలోమనమాట. నాదగ్గిరపాగిడితేపా గిడావ్రగానివాణ్ణి ఇంకెక్కడాపాగడకు. నీధోరణి చాలాచిత్రంగావుంది. నాటకానికి (1) సీనులక్కర లేదు. (2) గానాలు*Fassion గాదు. [3] నీకడుపుచ ల్లగా స్త్రీపాత్రధారులుకేవలక్రుర్రుమాత్రం ఉండాలన్నావు. అదీకాకుండా వాళ్ళకీడద్వాసనచెప్పకుండా. [4] ఇక స్టేజిమీదయుద్ధంలో వాడిరుమాళ్ళువద్దై రాలేవేరం టావు. అంతేనేకాని నాటకవస్తువులనే బట్టలుగాని ఆభరణాలుగానిఉండవన్నమాట. కొందరుపెద్దనట కులు హరిశ్చంద్రలో వీరబాహునికాళ్ళకుగజ్జె లునూ, చిత్రనళీయంలో బాహుకుని చెవులకు తమ్మెట్లు పెడుతున్నారు. కొన్నిపోర్షనులువదిలేసి అనుకున్నటైముకు నాటకముముగించుటకు కాల మానంకొలుచుకోడానికి దుష్యంత, దమయంతా దులు Wrist Watches (చేతివాచీలు) వాడుతు న్నారు. ఒకనాటకంలో భుక్మాంగదుడు కళ్ళజబ్బుచే

లైట్లుచూడలేక Crooks company (క్రూక్సు కంపెనీ) వారిచలవజోడు పెట్టుకున్నాడు. అందులో నే, సోమయాజిపాత్రవాడు తల్లిదండ్రులుబాగుండుటచే మీసముగొరిగించకపోతే సభికులందరు మీసాలసోమయాజులని తెగఅల్లరిచేసిపారేశారు. దుస్తులు, అభరణములు వాళ్లిష్టమైనవిధరించినను పాత్ర సహజస్వరూపమేమారిస్తే ఎలాగ చెప్పు. అంతన్యాయమా. ఇకసీతవగైరా స్త్రీపాత్రలకుమాత్రము నూతనపద్ధతులని గెడ్డాలు, మీసాలు, తగిలించడంలేదు. అందుకుసంతోషించాలి మనము.

గోపా — ఏమిటీలెక్చరంటాను. నీకింకా వాడిసంగతితెలియక అలాఅంటున్నావు. పరిహాసం తోషమే నతనికిముఖ్యమగుటచే ఒక్కొక్కపద్యం చదివినప్పుడల్లా సభవారిమొఖాలే చూస్తూంటాడు పాపము. పిల్లలఏడుపులువిని స్త్రీలవైపుతిరిగి చూసి "డబ్బుఖర్చుపెట్టుకురావడమేగాని, చూడనిస్తారా,, విననిస్తారా, యని యెంతోజాలిపడుతుంటాడు.

వెంక — అవునవును. జాలిమాటేమోగాని చూడ్డంనిజం. ఇప్పుడందరికీఅదే అంటువ్యాధి.

మర్మము.

[అయిష్టతతో] అలాఅంటున్నావు. వాడికృష్ణుడు, రాముడు, సత్యవంతుడు, Unrivelled(సాటిలేనివి.) అంటారు."Admire merit whoever may posse-ss it" (విలువున్న తరువాత ఎవడైనా ఒప్పుకోకతప్పదన్నాడు..) ఏమి Personality రావాడిది. విగ్గక్కరలేకుండా (curling bushy kropp) (వంకర దుబ్బు క్రాపింగు.) మంచి Stature (విగ్రహం.) Fair complexion (చక్కని ఛాయ). వాడినోము ఫలములాంటివి. అందరికీ రమ్మంటేవస్తూందా?

వెంక:— నన్నిలాబ్రతకనీబాబు, చంపక. ఏంబాధపెడతావు. నీవునిజంగా ఆ Canute court (కెన్యూటు కొలువులో) ఉండవలసినవాడవు. వాడి courtiers (అనుచరులు) అంతాకలిసి నీవెంట్రుక్కచాలరు.

గోపా:— నీవింత Tasteless synical fellow (అరుచి స్వభావుడ) వయ్యేవేమిరా?

(కాఫీహోటలుప్రవేశించిరి)

ఆహోటలయ్యరుకూడా కొందరితో కలిసి కోనేటిరావుసందడిలో మునిగిపోయేడు. పిల్లనిచూసేవాడెవడు? కొంతసేపటికి వెంకటాద్రిపురు ఆవేశమెత్తి:– [గట్టిగా]

వెంక:– అయ్యర్! మేమువచ్చి 10 నిముషాలైంది. కోనేటిరావు ధర్మమాఅని వాడిపాట్లవానికు సూరుమంటూ మేమిలాగ పడికాపులుపడి ఉండవలసిందేనా?

అయ్యర్:- వస్తాన్–వస్తాన్, సార్! ఏంతెచ్చేది. Hot–Hot (హాట్–హాట్) దోసె, ఉప్మా-శెలవా?

వెంక:- రెండుప్లేటులుఉప్మా–ఇడ్లీ పట్రా. చెట్నీ తక్కు–వేసి–నెయ్యియెక్కు–వెయ్యి.

ఒరేగోపాలం, మీా Brother (అన్న)ఇక్కడొకడున్నాడురా! చూడు ఆమొలకోటుమనిషిని.

మర్మము.

మీకోనేటిరావును గురించి ఎంత గట్టిగా పొగుడుతున్నాడో.

[టిఫిన్ తీసుకుని హోటలుయగుమీదున్న కిళ్ళీదుకాణవాణ్ణి రెండుకిళ్ళీలుకట్టమని గోపాలంఅడిగేడు. వాడు ముందు కోనేటిరావునాటకనోటీసు చేతికిచ్చి, కిళ్ళీలుకడుతూ.]

“అబ్బాయిగారూ; ఎన్నాళ్ళకొత్తంన్నాడండీ కోనేటిరావు. యెల్లుండి సుక్కురారం సావిత్రెట.” ఇదివినగానే వెంకటావ్రిపుకు అగ్నిజ్వాలలు రవిలినను మాట్లాడక కిళ్ళీకట్టినంతసేపూ దుకాణపు వాణ్ణే చూస్తూనిలబడ్డాడు.

ఇదిచూసి వస్తున్ననవ్వుఆపుకుంటూ గోపాలరావు పక్కనునుంచున్నాడు. చివరకు కిళ్ళీలు పుచ్చుకుని ఇంటికెడుతూ.

వెంక:—ఆహా! ఏమి ప్రజలవుతాన్నాహం. రాత్రికాగితాలంటిస్తే తెల్లవారేసరికి ఏమితహతహ పుట్టిందాళ్లో! (గోపాలంతో) నీకు వాడివేషరుచూసేసరికి ఆవేశమెత్తుతూంది. నాటకదృష్టి అంకురిం

చింది. కోనేటిరావుబొమ్మ నీకళ్ళెదుట తాండవమాడుతూంది. మీలాంటిపాత్రికుల్ని చూసుకునే వాడుబ్బిపోతున్నాడు. ఆమధ్య 'రామాపత్రికలో'' వీడిమీదవ్రాసినవ్యాసం నీవుచూసేవో లేదో. ఒకడూళ్ళోదుష్యంతవేసి 14సం।లకుర్రాడిచేత శకుంతలవేయించేడట. పాపము కుర్రాడవడంవల్ల Love Sc-ene లో (ప్రేమాంకము) తగిన Response (జవాబు) ఇవ్వక కొయ్యదీపశ్శమ్మలాగ నిలబడేవుండిట. దానిమీదొకమహానుభావుడు పేజిన్నర వ్యాసం కసిదీరవ్రాసేడు. కోనేటిరావు ఒక్కడు బాగుంటేసరా. తక్కినహంగులన్నీ బాగుండొద్దు. ఈడు జోడు చూడాలి. సన్నని డెక్కలప్పయ్య లాంటి వాణ్ణి భీముడు, లబందలాటి బొజారాయుణ్ణి ద్రౌపది వేయిస్తే ఎలాఉంటుందిరా నాటకం. మనకెందుకీపాట్టకూటినాటకాలగొడవ. నాకు వేరేపనుంది వెళ్లోస్తాను. నీవువెళ్ళు. సాయింత్రంనన్ను కేకేస్తే ఇద్దరం షికారెడదాం.

గోపా:—అయితే, ఇందాకఅడుగుదామనుకున్నాను! వీళ్ళనిగబ్బిలాలు, పశువులు అన్నావేమిటి?

మర్మము.

వెంక:—వీళ్ళకి కేవలంసంగీతంరాక-దక్షి ణాదివాడిసంగీతాన్నితగలేస్తూ ఏవోకూనిదీర్ఘాలుతీ స్తున్నారు. అందుచేత ఆసంగీతంలోనూ పాండిత్యము లేదు. కవివ్రాసిన అభిప్రాయాలు, వాటిమాధుర్యం పోకుండా నటనచేసి చూపించడానికి తగినటనాశ క్తిలేదు. శాస్త్రీయపద్ధతిగా కాక, సంగీతవిద్వాంసులు గాని ఎవరైస్తే, నచ్చినట్లుగునాడునటులజూచి, అట్టి రాగాలుపాడడమూను. ఇక ప్రక్కవాద్యాలవారికి తెలివైనవారై ఖగతాళులు, లోకేశ్వరని గర్విలాలన్నారు. ఇక-ఇల్లుం డాటితేం సినిమాకంపెనీలకుపెట్టి ఎవరైనా నోటినవ న్యాసములతో గాని లిఖితపూర్వకముగా పత్రికల లోగాని ప్రకటనను వాటినిరెచ్చపెట్టక తమవుగాదన్న ట్లుగానటుంచే వాళ్ళు రచయితైనా పోయినాటని పశు ప్రాయులన్నాను! ఇక వెడతాను ఆలస్యమౌతూంది. (ఇద్దరువిడిపోయిరి.)

(సాయంత్రంఅయిదుగంటలకు.)

వెంకటావు, గోపాలరావులు కాలవగట్టున షికారుకెడుతూ గట్టుప్రక్కచేలో అరకదున్నుకుం

టున్న ఇద్దరుపాలికాపులసంభాషణవింటూ అక్కడే చలికిలిపడ్డారు.

మొదటిపాలికాపు—(రెండవవాడితో.) ఓరన్నా! ఓరన్నోయ్! మనూరికి నాటకంవోళ్ళొత్తన్నారంటారి యిన్నావా?

రెండవ—ఏవూరోళ్ళా?

మొదటి—కిట్టానగరపోళ్ళు.

రెండవ—ఆళ్ళా! కోనేటోళ్ళు.

మొ—నీవాడినాటకం యెప్పుడేనాచూసేవంటారి?

రెండ:—సూడకేం. మాపంతుల్తో యెళ్లేను. ఆయనరిచ్చందుడుంటాడు ఏంవేసవో! బమ్మలోకంలోంచి నిజంగా దిగినట్టుంటాడారి. అప్పుడు నేనుకాలుత్తున్నసుట్ట, సుట్టలాగేవుందరా. ఒల్లు తెలియందే. అందుట్లో లోతాసుడు సిన్నికురోరిడారి. ముద్దొత్తాడేయి! ఆపంతుల్ని సూత్తే దేవుణ్ణిసూసినట్టేరా. ఈతలాయనదర్చనంసేద్దామంటే బామ్మడుదొరికేడుకాద్రా. ఆడినాటకం! న్నుశైకుటవేరాబాబు అందు మొంటుస్వామిత్తుడు నాయుడటారి. ఏంకోపంరాఆడిది.

మర్మము.

అరిచ్చిందు డెలాబరించేడో కానొరే, మనమయితే టూరెత్తిపోయి పానంవొదిలెయ్యం.

గోపా:—చూసేవా వెంకట్రావు! ప్రొద్దున్న నామీాదంత లెక్చర్ కొట్టేవు. ఆబాలగోపాలం ఎలా చెప్పుకుంటున్నారో. వాడిజాతకమహిమ. ఆగ్రహ సా[illegible] ఇలాంటిది.

రెండ.—నేనాయనకట్టుదేసినకూడా ముంగ[illegible] పుస్త్రోయెల్లిసూసేనా?. ఎలాగుంటాదిరా. జ[illegible] ఎపోతాది. నేనుపెళ్ళాడేసేనుగాని, లేక పోతే [illegible]యింతోపోయి ఆయనపాదాలుకనిపెట్టు కుంబ [illegible]సుకున్నాను. మనలాంటెదవలకిఅలాంటద్దు ట్టుంకడతాదా, యీాయెదవరకేగాని. ఠుర్, ఫా,ఫా పక్కకిపోతాదీయెదవెద్దూ.

వెంక- కోనేటిరావుపేరు చేలగట్లమ్మట కూడా పాకిందిపాపము. యింకేమికావాలి. కాస్త పాడేవాడుంటే వాడికి తనకంపెనీలోనుంచి ఆమ ర్నాడే ఉద్వాసనట. ఒకడిపాటవోర్చలేనివాడూ ఒకనటకుడేనా! తనచేతిమీాదుగా ఒకణ్ణితయారుచే

యలేకపోయేక ఎందుకువాడికొప్ప తగలెయ్యను. తక్కినందరు నూనిసరుకైతేనే తననేతిసరుకు కాస్త బయలుపడుతుందని వాడిభ్రమట. అదా ఉండవల సినలక్షణం. అలాంటివాణ్ణి తక్కినకంపెనీలవాళ్ళు వెలేసి పురజనులెవ్వరూ వెళ్ళకూడదంటే వాడికి బాగ బుద్ధొస్తుంది. పా[illegible]హాతున్నది. [illegible]నిపి [illegible]కాబుద్ధేది. కాల్లకుక్క లాగ టిక్కెట్లకోసం హాలు దగ్గిర [illegible]దెబ్బలాడుకుంటుచావడమే. [illegible] క్కఅన్నవస్త్రాలులేక [illegible]మాడుతున్న [illegible]టి, గా[illegible] మాగవాళ్ళకి [illegible]కి, చెయ్యవెక్కిలాగుతుంది. ఇంట్లోకురా[illegible]వాళ్ళ వేళ్ళాబడిపడిస్తే రాగిడబ్బుఇవ్వడానికి [illegible] వొ ప్పరు. కొట్టిసంత పనిచెయ్యడమే. వేదపారాయణు డైన సద్బ్రాహ్మణుడెవరేనా తనకొడుకుచదువుకో, కూతురుపెళ్లికో, భార్యపురిటికో యాచనకొస్తే దొంగవేషమనీ, ఎక్కడైనా వంటకుండగూడదా అని 'నీకొడుకుచదువు నాకుద్ధరింపా; నీకూతురికి పెండ్లి తొందరేమి; నిన్ను పిల్లల్ని మెవరుకనమ న్నారు' అనీ తృణీకరించి అతిచులకనగా పొమ్మం టాము. ఇలాంటిబటాచోరుకృష్ణులకు, సత్యవంతు లకు మాత్రం రూపాయిలకొద్దీ తగలేసి, పైగావీరి

అనుశ్రితులకు సోడాకిళ్ళీలవాళ్ళకి దక్షిణలుకూడా సమర్పిస్తున్నాము.మనలో charity [దాతృత్వము] అనేది ఆనాడేనశించిందయ్యా! ఇక-చీకటిపడుతూందిలే, పోదాము. (ఇంటికిపోయిరి.)

అయిదవ భాగము.

మరిమూడురోజుల్లో దిగేడుకోనేటిరావు. అతనిబసదగ్గిర జనం అతన్నిచూద్దామని మూదమందలుగామూగిపోయేరు. కానతనిదర్శనమైతేనా. వచ్చినజనం అతనికి ప్రయాణబడలికని కొందరు,మనిషినిచూస్తేనాటకానికిరారన్నభయమని కొందరుఅనుకుని ఇళ్ళకువిసుగెత్తిపోయేరు. ఆమరునాడుదయం 8గంటలకు నాతనిబసదగ్గిరనుండి ప్రచురణపరివారం బయలుదేరింది. అదియేదో భాగ్యవంతుల పెళ్ళివూరేగింపులాగవుందిగాని నాటకపేపర్లుపంచిపెడుతూన్నట్టు లేదు.

ఊరేగింపుకుమొదట ఇద్దరు డప్పులవాళ్లు, బాకాసాహేబు, రెండుతాషామర్పాలు ఉన్నాయి. వాళ్ళవెనుక నలుగురుకుర్రాళ్లు కర్రలకుకట్టిన పెద్ద అట్టలుపట్టుకున్నారు. వాటిమీద “సరస్వతీభవనములో సావిత్రిని” వ్రాసేరు. వాళ్ళవెనుక రెండుచిన్నచక్రాల త్రోపుడుతెరలున్నాయి. ఒకదానిమీ

దఒకవైపున సత్యవంతుడు చచ్చిపడినట్లును, రెండ
వవైపున యముడు వాహనారూఢుడై సత్యవంతుని
జీవము తనపాశముచే తీసుకుపోవునట్లును బొమ్మ
లువ్రాసేరు. రెండవదానిమీద రెండువైపులా
స్థలము వగైరాలు, నటకులనామములు, బిరుదుల
తో[illegible] వ్రాసేరు. వీటివెనుక యిద్దరుకుర్రాళ్ళు
రంగులుపూసుకుని వికారపునాట్యము. ఒకడిరంగు
ఎర[illegible]రుపు. ఒకడిది నల్లనినలుపు. దానితరు
వాత కర్రసాము. పిమ్మట, దొర—దొరసానివేషాలు.
ఆవెనక బ్యాండుగాడీ. దీన్ని క్రితంరాత్రి తెల్ల
[illegible] సురుముస్తాబుచేసేరు. బ్యాండువాళ్ళు
ఖా[illegible], [illegible], టోపీ పెట్టుకున్నారు. మూడూ
[illegible]గేను— శుభసూచకమని. బండికిరుప్ర
క్కలాం తడకల్లోఈతాకు, కొబ్బరాకుమట్టలుగు
చ్చేరు. బండిచక్రాల ఇనుపకట్లు జారకుండా
చుట్టిన గడ్డివెంట్లు కనిపించకుండాచక్రంచుట్టూ వేప
రొట్టకట్టేరు. చక్రాలఆకులన్నిటికీ రంగుకాగితపుపీలి
కలంటించి,ఎడ్లకాళ్ళకు కొన్నికడియాలుగాఅంటించి,
కొమ్ములకుకుచ్చులుకట్టి, మొఖాలమీద నల్లకాగి
తపుబిళ్ళలు బొట్లుపెట్టేరు. కాడినిండారంగుపీలికలే.
బండివాడికి రెండువైపులా రెండరటిచెట్లుక్రిందదుంప

పైనిగెలతోటి కట్టియున్నవి. దీనివెనక ఒకవంకెద్దు బండీ. దీనికీ మొదటిబండికున్నాటే. దీనిగూడంతా పచ్చకాగితమంటించి నల్లని పెద్దవంకర నగిషీ అక్షరాలతో 'సావిత్రి' అనివ్రాసేరు. మరిరెండుపెద్దఅట్టలమీదా కూడ కంపెనీపేరు, తారీఖు, రేట్లు వ్రాసి నాటకపు [illegible] రెండువైపులావ్రేలాడునట్లు తాడు కట్టి ఎ[illegible] మీదవేసేరు. ఎద్దుకు ఎండతగలకుండా ఇదొక [illegible] ఉపాయమే.

[illegible] బాకీలో తాదకపదాలుపాడుతూ కుర్రకుర్ర[illegible]ళ్ళున్నారు. వీళ్ళకి నేపథ్యత్వరగా అయిపోయి ఇల్లుచేరడమే లక్ష్యంగాని, అవి పెద్దవారి చేతుల్లోపడుట అక్కరలేదు. అట్టహాసం వీధమ్మట వెడుతూంటే ఛాలశోభిస్తూంది. వందుకుంటున్న స్త్రీలు పట్టుచీర్లతో అరుగులునిండేరు. ఒకయింటి పూర్వసువాసినీ అంగాస్త్రముతో యీవలకురాలేక తలుపుచాటుననిలబడి తొంగిచూస్తూ "ఇంకాశ్నైపుండేనా స్నానంచేసేనుకానమ్మో, దిక్కుమాలినముండని. ఇప్పుడుతగులడ్డాను. అడ్డంలేరా వెధవా. అరుగుమీదకుపో. మొగవెధవ్వికావూ. నీఖర్మంపంకాలింది గుమ్మంలోనిలబడ్డానికి" అని

కుర్మము.

మనమదుమీాద కేక లేస్తూంది పాపము. వారికి ప్రాణ శేఖరుడుగలించి అధీనంతప్పినసూ, ఇలాంటి శోభ స్కారాలు చూడనివ్వకుండా అంటతప్పేలాలుఅడ్డొ స్తాయి. పేపర్ల బండి వెనుక పిల్లలు పల్టీలుకొడు తూంటే రంగుకాగితపుండలు ఇవతలికి ఉట్టిపడుతు న్నాయి. ఆఉండ చివర చేతిలోకివచ్చేసరికి చేటంతకా గితము అరిచెయ్యంతసైజవుతూంది. బోకుకారు వె నక నీళ్ళచారికలాగ బండివెనక రోడ్డుపొడుగున రంగుకాగితపుముక్కలు చాలాఅందమిస్తున్నాయి. బండిలోకుర్రాళ్ళు యిదంతాచూస్తూ చిదానం దంతో బీడీలుకాల్చుకుంటున్నారు. పేపర్లన్నీ యాత మాపాకోసమేగాని ఒక పెద్ద చేతిలోను పడుట లేదు. బజాయివీధికొచ్చేసరికి పేపర్లయిపోయి అతివేగ ముతో 12గంటలకు బసచేరేరు. ఆమధ్యాహ్న మంతా ఉత్తబళ్ళేఊరేగించేరు.

(కోనేటిరావుబసలో మధ్యాహ్నం 2 గంటలకు.)

కోనేటిరావును ఎరుగున్న భాస్కరరావు,

నారాయణమూర్తి వచ్చి పరుపుమీదకూర్చున్న కోనేటిరావునుజూచి.—

నారా, భాస్క:—నమస్కారమండి. చాలా రోజులకు మామీద దయపుట్టింది. మళ్ళీ మా చెవ్వులతుప్పొవదుల్తుందికాస్త.

కోనే:—(చిరునవ్వుతో నమస్కారము చేసుకుని) రండి; రండి, కూర్చోండి. ఎంతమాటన్నారు. మామీద మీకుండాలిదయ.

నారా:—ఇన్నాళ్ళు సీతకన్నేసేరేం మావూరిమీద?

కోనే:—సీతకన్ను కాదండీ! ఈమధ్య ఎక్కడా తీరుబడిలేదు. ప్రయాణాలు, నాటకాలుఎక్కువై నాకుసుస్తీచేసింది. ఆసుస్తీకాస్తతగ్గుతూందనేసరికి బెంగుళూరునుంచి, మద్రాసునుంచి రికార్డులకు పిలుపులొచ్చేయి. అక్కడనుంచివచ్చినతరువాత ఇద్దరుబీదవిద్యార్థులకును, మానాభురుపెళ్ళికిని బెనిఫిట్లుఆడేను. ఇంతలో ఈకోనసీమటూరొచ్చింది. ఊపిరిశెలపడంలేదు.

మర్మము.

భాస్క:—[తనలో] ఏంకోస్తున్నాడురా, నీడితస్సలబొడ్డు! అప్పటికీ ఇప్పటికీ ఒక[illegible] వున్నాడు మనిషి.

[గట్టిగా] ఇప్పుడు బాగానయమేనాండీ?

కోనే:—ఏమినయం! ఏదో ఉంటూంది. ఇంకా భస్మాలు, లేహ్యాలు, కషాయాలు పుచ్చుకుంటూనే ఉన్నాను. ఇదిగో మనిషినిచూస్తేరా ఎలాగున్నానో, ఇంకా రక్తం పట్టలేదు.

నారా:—ఆ! అవే! మనిషిసగమయ్యేరు. అదురుపాటుగాచూసి మీరనుకోలేదు. వేళకు నిద్రాహారాలులేక!.

కోనే:—నమ్ముతారో లేదోగాని, కడుపు నిండా తిని, కరువుదీరా నిద్రబోయి నాలుగుమాసాలైంది.

భాస్క:—(తనలో) నమ్మకేమి. నువ్వు చెప్పేదంతా నమ్మకమే పాపము. ఎప్పుడైనా అబద్ధమన్నమాట నీనోటినుంచివచ్చిందా, ఇప్పుడబద్ధమాడ్డానికి.

కోనే:—ఎవరేనాపిలిస్తే మాటతీసెయ్యలేను. కడుమొఖమాటము. రానంటే మోటతనంగాఉంటుందనిభయము.ఇప్పటినాదేహస్థితిలో వస్తానంటానో, రానంటానోఅని సంకోచించి నాకుతెలియకుండా మొన్నరాత్రి మావెంకట్రామయ్యకు అడ్వాంన్సు రు300లుఇచ్చి భీమరాజుపేటాయనో కడు వెళ్ళిపోయేడుట. ఆసంగతే ఇప్పుడునాతోచెప్పుతున్నాడు. ఈటూరయ్యేక అక్కడికెళ్ళాలి. ఏదోమీదయవల్ల కాస్తపేరున్నవాళ్లమవుటచేత అసలేతీరుబడిలేదు.

భాస్క:—అలాగేమరీ! మీకనగా, వైకుంఠంగారికనగా తీరుబడివుంటుందా? ఎవడోవాకడొచ్చి వేపుకుతిని లాక్కుపోతాడుమరి. మీమీదున్నమోజలాంటిది.

కోనే:—అతనింకా తనషోలును బట్టి అనుకున్నతేదీకి నాలుగురోజులటూయిటూమార్చి వెడతాడు. నాకుమట్టుకు అలాచెయ్యడానికి మనసొప్పదుసుమండీ. ఎంతోసరదాపడి, డబ్బుకూడాముందిచ్చి, కొండంతప్రయత్నంచేసుకుంటే, మనకేదో

మర్మము.

శాస్త్రబద్ధకంగాఉందని వాళ్ళమనస్సునొప్పించేటట్టు వెళ్ళడంమా నెయ్యడమూ. వాళ్లెంతనిరుత్సాహులౌ తారో చూడండీ!

నారా—కాదుమరీ! మీాయిద్దరకూ తేడా యేఅదండీ.Post Pone (వాయిదావెయ్యడం)లో ఆయన తరువాతేమరి. ఆమధ్యమూచేత మూడు సార్లు మార్పించేడు తేదీ. మొదటే తనకువీలైన తేదీ యివ్వకూడదూ. మూడుసార్లు ఎడ్వర్టైజు మెంటు చెయ్యవలసివచ్చింది. ఎంతఖర్చు. ఆయన తిన్నట్టా, మేముతిన్నట్టాచెప్పండీ. సొమ్మంతా ముందేపుచ్చుకున్నాక ఆయనిష్టమేమరంతాను. జుట్టుచేతికిచ్చేక ఏమనుకుంటే ఏముంది.

కోనే—ఎంతెంత అవాంతరాలొచ్చినను నేనుఅన్నరోజున నాటకంపడాలి. ఏమైనాసరే.

భాస్క— అవును, 'నాకు తెలియదూ. మీామాట నిరుకేనండీ. పాపారావుగారేరి?

కోనే—(వినిపించుకోనట్టు నారాయణ మూర్తివైపుతిరిగి.) మాటఘురాణా ఉండొద్దండి

పదేపదిసార్లు మొఖాలు చూసుకునేవాళ్లము. మాకిచ్చినంత ఎవ్వరు బుజుమొంటుకేతగిలేస్తే ఇక మీకుమిగిలేదేమిటి.

నారా.—అలాగేనండి. పావురానడాలో లోటులేదు. రు550లువచ్చేయి. ఆమునికి రు300 – ఇచ్చేము. [illegible] ఖర్చులు [illegible] ఆవంగా [illegible] కాన్ట్రాక్టు బిల్లరకిచ్చిందినాయిచ్చారు. రు40లు [illegible]యి. [illegible] కట్టి [illegible] సాయితేసేము [illegible] గల్లాదండి. [illegible], చేద్దిత. [illegible].

గోపి:—అదేనండి [illegible] బాధ. ఎప్పుడొచ్చినా [illegible] చెప్పారు. [illegible] చెప్పరు. ఆరోగ్యానికే వాళ్ళకన్ని దొంగ జబ్బులూను.

కోన:—[రంగనుము కాస్తూండినన్ని, [illegible] రాచ్చు వాళ్ళ పాపారావుమాట [illegible] నిన్ని, తనగట్టు [illegible]పడుతూ [illegible]పడి,] గోపీనాధం! కొంచెము మంచినీళ్ళుతీసుకురానా యనా, కిర్రిశక్కెట్టింది! (గోపీనాధం తెచ్చేను.) కోనేటిరావు రెండుగుక్కలు తాగి పరుపుమీద

వారిగేడు. వెంకట్రామయ్యా గుండెలురాస్తూ, గోపీనాథను విసరుతూ అతనికి ఉపచారముచేయు నట్లునటించేరు.

నారా, భాస్క — అయ్యా వెంకట్రామయ్యగారూ శెలవుతీసుకుని తరువాత కనిపిస్తాము. ఇప్పుడాయన్ని పలుకరించకూడదు. [అని వెళ్ళిపోయేరు.]

భాస్క — [నెమ్మదిగా నారాయణమూర్తితో] చూసేవా, వాడిమాటలధోరణి.

నారా — చూసేదేమిటి. వాడికికొత్తా, మనకికొత్తా యీడాబులన్నీని.

కోనే — (లేచి) ఏం వెంకట్రామయ్యా [అని మందహాసంతో పలకరించేడు]

వెంక — (పకాపకమనినవ్వి.) మంచిమందో సేరండివాళ్ళకి. మరుండ లేదు.

కోనే — ఎందుకొచ్చినసౌళ్ళుకబుర్లివిమరి. ఇంకామాట్లాడితే మనపాపారావుసంగతి తేలిపో

తుంది. భాస్కరరావు అడక్కమానడు. ఇప్పటి నుంచీ తెలియజేయడం మంచిది తరువాత లేదని.— వీడెళ్ళి ఊళ్ళో ప్రకటించడానికి.

(రాత్రి తొమ్మిదిగంటలకు శాలదగ్గిర.)

చుట్టుప్రక్క పల్లెటూళ్ళనుంచి కోరపాగాలు చుట్టి లంక చుట్టలు కాలుస్తూ, చేపాటికర్రలుపట్టుకుని, జనం రెండెడ్లబళ్ళలోనుంచి దిగుతున్నారు. అందులో సగంపైగా గూడులేనిబళ్ళే. ఊళ్లో పెద్దమనుష్యులు జరీకండవాలు వేసుకుని, చేత తమలపాకులుపట్టుకుని పెళ్ళివారినడకలతో నెమ్మదిగా శాల జేరుతున్నారు. యువకులందరూ గళ్ళ గూడకట్లు, పల్చని చొక్కా, తలకు జేబురుమాలు, కాళ్ళకు కలకత్తా చప్పులు జోడు, చేతిలో సిగరెట్లు, నోట్లోకిళ్ళీతోను, గుంపులుగావస్తున్నారు. ఈమూడురకాలు టిక్కెట్ల కిటికీదగ్గిర సమావేశం. ముందుగేటుదగ్గిర రోడ్డంతా ఒకతీర్థమైపోయింది. కిటికీదగ్గిర గుంజులాటెక్కువైంది.

వః క్రమము

ఒకరైతు—(గట్టిగా) చీటీయొంతండీ. [ఎవ
డూ మాట్లాడ్డు)

చీటీడబ్బెంతంటే మాటాడ్రేం. (ఎవడుచె
పుతాడు?)

ఇంతానాటకానికిరమ్మని చీటీఎంతో చెప్ప
రేటి—రొంటిడబ్బుతీసుకోడానికి.

ఒకడు—ఎవడుచెప్పుతాడోయ్ ఊ—ఆరు
స్తాపు. మూడు నాలుగు క్లాసులున్నాయి. ఎంతడ
బ్బుంది?

రైతు—మాకు రైల్లో మూడోక్లాసు,అల
వాటు. ఇక్కడింకాతక్కువుంటే సూడండిబాబూ-
డబ్బాబట్టేకనిపించదు. అంతా పీడ్రే నాగేశేదు.

ఒకడు—పీటమీాదకూర్చోగలవా? దానికి
0—9—0 తొమ్మిదణాలు. అదినాలుగోక్లాసు.

రైతు—కూకోలేకేం. చేనుగట్టుకంటె తీసి
పోయిందండీ. ఎక్కడకూకుంటేమండి—మనుసులా
కడాలికాని!

ఒకడు—అయితే పీటటిక్కెట్టుకొను.

రైతు—(టిక్కెట్లవాణ్ణి) పీటండోయ్— పీట–పీట——

ఒకపెద్దమనిషి—[టిక్కెట్లవాణ్ణి] ఏఁగాడు రెండోక్లాసు లివ్వండి——

ఒకయువకుడు—(టిక్కెట్లవాణ్ణి.) (అయిదురూపాయలనోటుకన్నంలోపెట్టి.) మూడు రూపాయిబేడలు——

కిటికీదగ్గర వీళ్ళగొదకు ఓపిక పట్టిపట్టి ఇక పట్టలేక అక్కడున్న పుర్రుకాలవ కొందరిని బలిపుచ్చుకోడం మొదలెట్టింది. కిళ్ళీదుకాణాలచాటున Complimentary (అప్పనం) టిక్కెట్లు చవకధరలకు చెల్లుబడిఅవుతున్నాయి. కిటికీదగ్గరబాధలు చూస్తూ "గేట్లోవాడికి కునికిపాట్లురాకపోతాయా, ఒంటిగంటకైనా మనములోపలకు దూరలేకపోతామా" అనిఅనుకుంటూ దగ్గరబోడిగోడలమీద కొంతఅల్లరిమూక వేచిఉంది. టిక్కెట్లుకొని ప్రాణావశిష్టంగా ఈవలికిఊడిపడేవాళ్ళసముపాయార్థమై

కోమటిపుణుకులు, సాహేబుతేనీరు, కాపుచేగోడీలు, సిద్ధంగాపిలుస్తున్నాయి. టిక్కెట్టుకొనుక్కోడం ఒకగండం, గేట్లోనుంచి వెళ్ళడం ఒకగండంగా ఉంది. — శాలవెనుకగుమ్మందగ్గిర కొన్నివొంటెద్దుబళ్ళు సగముచిరుగులతో ఉన్న బండివాడితలగుడ్డలు తలలుగట్టుకుని కొందరుగోషాబ్రాహ్మణ్యం వస్తున్నారు. కొన్ని తెరలువేసిబళ్ళనుండి ఒకరిద్దరు ముసుగుస్త్రీలు ప్రాముఖ్యముగా దిగుతున్నారు. ఆడంగు గేటుదగ్గిరకురాగానే, టిక్కెట్టుత్వరగా పుచ్చుకోలేకపోవడంచేత పాపము స్త్రీలు చంటిపిల్లలతో చాలసేపునిలబడవలసివస్తోంది. ఈయిబ్బందిసకలం నవనీతహృదయుడగు గేబిల్ చూసి ఒక్కపరుగునవాలి, కుర్రాణ్ణికోప్పడి, కిళ్ళీలు, బీడీలుపట్టుకురమ్మని డబ్బులిచ్చిపంపివేసి తానుటిక్కెట్లుపుచ్చుకోవడం మొదలెట్టేడు. కంపెనీయోగక్షేమాలు బాధ్యత తనపైనుండుటవల్ల ప్రతిటిక్కెట్టు దీర్ఘంగాపరిశీలిస్తూ వెళ్ళవలసినగేటు సందులో చూపిస్తున్నాడు. "ఇందాకటికంటె ఇప్పుడు మరీ ఆలస్యమౌతూందని, డబ్బిచ్చినిలువుండనని" కొందరుమూలుగుతూంటే "అమ్మా, యింతశ్రమపడి

ఇన్ని ఖర్చులు పెట్టుకుని, నాలుగు రాళ్ళు సంపాదించు కొనుట కేకదా ఈ ఊళ్ళు తిరగడం" అని ఉపన్యసింప మొదలెట్టేడు. కొంత సేపటికి వచ్చిన ఆడంగులంతా ఎలాగో లోపల పడి గేటు పల్చబడగానే మళ్ళీ కుర్రాణ్ణి అక్కడ నిలేసి గేబ్రిల్ పెద్ద గేటు దగ్గిర కెళ్ళి నుంచున్నాడు. భవనంలో అన్ని క్లాసులు నిండిపోయేయి.

రొద బయల్దేరింది. చుట్టసిగరెట పొగ మేఘములచే దీపాలు వెలవెల పోయేయి. ప్రజలల్లరిచే తబలాహార్మోనియాలు వినబడక పోయినా సోడా, కిళ్ళీ, బిస్కెట్టు కేకలు స్పష్టమౌతున్నాయి. ఆడంగుల వైపున పిల్లల ఏడుపులు, తల్లుల విసుగులు బహు జాలికరముగా ఉన్నాయి. గేటు దగ్గిర తనిఖీయేగాని లోపల అన్ని క్లాసులు ఒకటే. పైక్లాసువారు, తక్కువక్లాసులవారు తమ దగ్గిరకు రావడం చూచి విసుక్కుంటూంటే వాళ్ళలో కొందరు "నీసొమ్ము పోయిందయ్యా అని, కోనేటిరావు నీకు చుట్టమా అని, స్వరాజ్యమందు కేదూరమౌతూందని" చివాట్లేస్తున్నారు. మూడు రూపాయల గేట్లో వాడు చాలా భయస్తుడు. కమ్మీ జరీల పాగా వాణ్ణి టిక్కెట్టు అడగలేదు. పోలీ

పార్మ్నము.

సుఇనస్పెక్టరుగారు ముగ్గురుపిల్లలు, ఇద్దరు కనిస్టేబు లతోనువచ్చేరు. ఆయన్నిచూసేసరికి గేట్లోవాడికి మూడుప్రాణాలెగిరేయి. గేటుదగ్గరకొచ్చి "కానే టిరావేడు? కోసలున్నాడా?" అని ధాటీగా అడిగే వాడిని అసలే టిక్కెట్టుఅడగలేకుండా ఉన్నాడు ఈరకంజనాభాలో మూడువంతులగొయ్యివించింది. తక్కినరెండుక్లాసులు నిండిపోయి, ఊపిరాడక తోపుళ్లతోనలిగి పోతున్నారు, చెమట్లుకక్కుతు న్నారు, బాకాలవుతున్నాయి, సోడాలందడంలేదు. పైగాపొగ. ఇప్పటికి 9½ గం. లైంది. ఇదే నాటక ప్రారంభమైనను. కానికానేటిరావేడి? ఇంకారా లేదు. నటకులు కోటాగదిలోగుసగుసలుమొదలెట్టి మధ్యమధ్య స్టేజిమీదకొచ్చి తెరకన్నాలు పెద్దవి చేస్తూన్నారు. ఉండుండొకసారి గంటవాయిస్తారు అడావిడిసభికులకిదేమందు. కాని ఈనిరహాస్యంతెలి సిందేగనక గోలతిరగబెడుతూంది. చివరకొకడు గ్రామఫోనుతెచ్చి తబలావాడికిచ్చేడు. అదిచూడ గానే సభలో "ఒరేయి, ఇదేట్రానాటకం? వినిపిం

చమరోయ్, వినలేమురోయ్, తీసెయ్యరోయ్" అని కేకలు బయల్దేరేయి. 'అమావాస్యచీకట్లోకనుసైగన్నట్లు' తబలాహార్మోనియములకే దిక్కులేనప్పుడు ఇకగ్రామఫోను వినిపిస్తుందా? ఇప్పటికి 10½ గంటలైంది. ఇప్పుడొకజట్కాబండి అతివేగమున పెద్దగేటులోనుండి లోపలకువచ్చి తిన్నగా కోటాగదిగుమ్మముదగ్గరనిలబడింది. ఆగీఆగడంలో కోనేటిరావు దుడుంగున లోపలదూరేడు. ఇతను రాచపురుషవేషములకలవాటుపడినను రాచస్త్రీ గోషా బాగాపట్టుపడింది. తనజట్కాకు తెరమాత్రంలేదు. ఇదొక్కటే యితనిగోషాకులోటు. వచ్చినవెంటనే ప్రార్థనచేయించి సభకు కొంతశ్శాంతి కలిగించేడు. ప్రార్థనైనతరువాత ఎంతఆలస్యముగా ఆటమొదలెట్టినను సభఅల్లరిచేయరన్నసంగతి తక్కినవారికితోచలేదు. ఇతనుపెద్దనటకుడగుటచే ఇలాంటివైరాగిచిటికిలతో నెగ్గుకొస్తూన్నాడు. 10 నిముషములలో తెరయెత్తించేసరికి 11 గంటలయింది. జనమంతా ఎక్కడివాళ్లక్కడే చలికిలబడి బహుని

మర్మము.

శ్శబ్దముగాను, అతికుతూహలముగాను, తెల్లబోయి స్టేజిచూస్తున్నారు. ఇకచూడండి బాబూ నాటకం-

ఆరవ భాగము.

పూలదండలు ధరించి బాకాలూదుచున్న రెండు దిగంబర ఆడబొమ్మలతోను వారినొకపొద చాటునుండి తొంగిచూచుచు నానందించుచున్న నొకయువకునిబొమ్మతోను చిత్రింపబడిన మొదటి తెర (Front Curtain) యెత్తబోయిరి. కాని పైగిలకలు సరిలేకనో, లేక లాగేవాడు నాదారు మనిషి అవ్వటచేతనో అది లేవలేదు. రెండుమూడుపర్యాయములుచూసి చివరకిద్దరు రెండువైపులా కర్రలతో పైకితోసేరు. నాటకపొడుగునా యిదే అవస్థ.

మొదటిసీను :- రెండు అంచుబద్దలైనమట్టికుళ్ళలో పహోకొమ్మలుగుచ్చి రంగమునకిరు

స్త్రీలావిష్ట, నగపుతా నానా వెత్తి స్పృశ్యరు-
ఎందుకూ! అటవీస్థలమునుసునేటందుకూడు, వనము
నుసునేటందుకూడను. అదిన్నేవనవిహారమనుకుందురు
వెంకటాద్రిమయ్యతెచ్చిన అడవిపిసీను వాల్చుబడియు
న్నది. అందుందు చెట్లఆకులకు బాగాపిసెట్టింది.
అప్పుడు సభలో కొందరుపూర్వపరాయణులు కళ్ళు
నలుపుకొని నటీసూత్రధారులు వస్తున్నారని అతిదీ
క్షగా రంగంవైపుచూస్తున్నారు. కాని "అమ్మా,
ఇటు, ఇటు" అని కేకలువేయుచు దారిచూపించుచె
లికత్తెలతో, తలలోపువ్వులు, ముడి, జారుచున్నప
మిటెయు సవరించుకొనుచు, అతివాయ్యారపునడ
కతో తనసుకుమారత్వము నొప్పించుచు, సావిత్రి
ప్రవేశించెను. నాటకములు వ్రాయుకర్తలింకను
తమ నామధేయప్రభావములు ప్రచురించుటకై
నటీసూత్రధారులగుచ్చి అయిదారుపేజీల అనవసర
గాథ వ్రాస్తున్నారని ప్రస్తుతనటకులు గ్రహించి
నటీసూత్రధారులనామరూపాలు లేకుండాచేసేసేరు.
తెరయెత్తగానే మిక్కిలిఆతురతతో వికసించిన సభి
కులముఖాలు సావిత్రినిజూడగానే ముడతలుపు
డ్డాయి. వారిదృష్టి అనుమానాస్పదముగాఉండి

వచ్చినది పాపారావుసావిత్రికాదని సభలోగొణుగు పుట్టింది. పురుట్లోనే సంధి ప్రారంభమైంది. కొంద రుయువకులు— పరస్త్రీనిపలుకరించుట మర్యాదకా దనియు, నామెభర్త నెదుటబెట్టుకునే యడగవ చ్చుననియు వేచియుండిరి. కొందరభిమానస్తులూ, Complimentary (అప్పసం) టికెట్లవారూ— భార్యాభర్తలకు సంతోషభంగముచేసి యాయుసు రుకట్టుకొనుటకిష్టములేక చూసీచూడనట్టు తటస్థం గాఊరుకున్నారు.

రెండవసీను— వనవిహారమునుండి సావిత్రి చెలికత్తెలతో మునిపల్లెకువెళ్లింది. దీనికీ మొదటిఅడవితెరే. ఆమునిపల్లెయందు నొకచోట తమదుస్థితిని గూర్చియు, అరణ్యవాసమునుగూ ర్చియు నాలోచించుచు మనఃక్లేశముచే మీసము దువ్వి మెలివేయుచు తళతళమని మిరుమిట్లుగొల్పు వెండిగొడ్డలిపట్టుకుని సత్యవంతుడేదో ఆలోచించు చుండెను. మరిఅయిదునిముషములలో సావిత్రి చెలి కత్తెలతో సత్యవంతునిసమీపమున పుష్పములుకో యునట్లభినయించును తనకు గడచినరాత్రిమందువ

మర్మము.

చ్చిన స్వప్నవృత్తాంతమంతయు వాసంతికతో చెప్పు చుండెను. వాసంతిక ముసలమ్మలాగ ఊకట్టి వినసం తప్ప సావిత్రిని అడ్డుప్రశ్నలు చమత్కారముగా వే యునంతటి గడసరి కాదు పాపము. కారణము—పోర్ష నురాకనే! ఆవృత్తాంతము రహస్యముగ నొకపొద రింటిచాటుననుండి వినుచు నామె స్వప్నగతపురు షలక్షణములన్నియు తనవేయని మిక్కిలియువ్విళ్లూ రుచున్నను సంశయబాధచే భయానందములమధ్య నూగులాడుచు సత్యవంతుడుండెను. అతనిపొద- మట్టికుండుగోమొక్క. వారిరువుర ప్రేమానురాగ ములకంటెను, స్వప్నవిషయములకంటెను, సభికుల సంశయనివృత్తియే ముఖ్యమనియు, అడుగుటకదియే మంచిసమయమనియు నెంచి సభలోనొకయువకుడు లేచి సావిత్రివైపుజూచి—

'సావిత్రమ్మగారూ! మీపేరేమండి?' అని ప్రశ్నించెను.

సావిత్రి ఉలికిపడి చెప్పుచున్న స్వప్నవిష యములుమాని వెర్రిముఖము వేసెను.

యువకుడు:— చెప్పవయ్యా, చెప్పు, పేరు చెప్పు, నీపేరుచెప్పడానికేమీ? భయమెందుకు? సిగ్గెందుకు?

మహాపతివ్రతాశిరోమణియగుటచే భర్తయాజ్ఞలేనిదె జవాబిచ్చుటకిష్టపడక చివరకాతనికనుసైగజూచి—

'నాపేరు—గోపాలం' అని గద్గదస్వరముతో భయకంపితమైన స్త్రీకంఠమెప్పునట్లు జవాబిచ్చెను.

యువ:— (కోనేటిరావగు సత్యవంతుని జూచి) సత్యవంతుడుగారూ! ఈరోజురాత్రి పాపారావుగారిసావిత్రి చేటికత్తెఅయినదా, లేక, తెలా వాడుగామారినదా, లేక, చెప్పరాని ఆటంకమేమైనవచ్చినదా? పరస్త్రీతోనాడుచుంటివేమయ్యా? ఊరందరికి తెలియజేసిన స్వస్త్రీనిగడి గోపాలం సావిత్రితో కులుకుచుంటివా? ఇదినీకుతగునటయ్యా? ఏకపత్నీవ్రతుడగు సత్యవంతుడిట్లు చేతులు మార్చ వచ్చునటయ్యా?

కోనే:— (నిశ్చేష్టుడై, సంతోషమారిపోయి)

పాపారావుగారికి నిన్నటనుండి అకస్మాత్తుగా ప్రయాణ వేళకు శూలనొప్పి వచ్చుటచే ఆయనరాలేకపోయినారు. మీకు ఉత్సాహభంగమగునని నేను గోపాలమును తీసుకువచ్చితిని. ఈతనుకూడ అనేక స్త్రీపాత్రలుధరించి సువర్ణపతకములు బహుమానమొందినవాడే. చాలాబాగుండును. (అనికూర్చునే అతిపెడసరజవాబిచ్చేడు.)

యువ:— (సభవైపుతిరిగి నమస్కరించి) అయ్యా! నామూలమున ఆట కొంచెమాలస్యమగునందులకు క్షమింపగోరెదను. ఈవుదయం పంచిపెట్టినపేపర్లలో 'పాలకుండల పాపారావుగారి సావిత్రి' అని వ్రాయబడియున్నది. ఇప్పుడాయన స్థానే యీగోపాలం అనే ఆక్టింగుసావిత్రి సిద్ధమైనది. ఈవూరు కొంచెము పల్లెటూరువంటిదవుటచే తోసుకుపోతుందనుకొన్నాడు. ఎంతసాహసమో చూడండి. సభలో భయస్తులుకొందరు, అభిమానస్తులుకొందరు నుండుటచే ధైర్యము తెచ్చుకున్నాడు. వ్రాసేపేపరొకటి, ఆడేమనిషొకడు. (కోనేటిరావు వైపుతిరిగి) ఎవరూరారన్న భయముచేనైలున్న రబిరుదుతోకలతో పేర్లు పెద్ద అక్షరాలతో

వ్రాసి, చివరకు ఎవడోపుల్లయ్యను, ఎల్లయ్యన గుచ్చి ఆడడమా! ఇంతదొంగవేషమా! దగాకోర తనమా! ఆమధ్య నరసరాయపురంలోతిన్నదెబ్బల యింతలోనేమరుపా! పాపారావు రాలేదన్నసంగతి టిక్కెట్లుకిటికీవద్ద తెలియచేయకూడదూ! రామ రామా. సత్యవంతుడెప్పుడైన సైకిలుకట్టుకట్టి, సిల్కు లాల్చితొడిగేడయ్యా? సావిత్రి పొట్టిచేతులజాలు జాకెట్టుతొడిగి, చేతిఖాచీపెట్టిందయ్యా? ఇవేనా "పేరుపడినయేక్టర్ల" కుండవలసినలక్షణాలు? వారే మిచేసినా తప్పులేదా? సావిత్రి వనవిహారముకూ, యిప్పటి అరణ్యమున మునిపల్లెకూ ఒకేతెరా? ఏమిసాహసం, ఏమిదురంతం, ఏమన్యాయం! ఈమాత్రవేషాలకేనా 11 గంటలకుఎత్తించేవు—తెర. ఇక మీతోవాదించి కాలయాపనచేసిన లాభంలేదు. ఇప్పుడు యిళ్లకుపోవువాళ్ళకు సొమ్ము వాపసుచే యుదురా లేదా? ఆలోచించుకుని, బాగుగ దూరాలోచనచేసుకుని అయిదునిముషములలో సమాధానమీయవలెను. లేనిచో ఆట ఆడనివ్వము. (అని కూర్చుండెను.)

కోనే:— (రంగుముదిరిందని, కూర్చున్నవా

డు లేచి నుంచుని, చేతులుజోడించి, అతివినయపూ
ర్వకముగా.) నాదొకమనవి. ఈ ప్రదర్శనమునకు
వ్యవధి లేకపోవుటచే దుస్తులు కుట్టించలేకపోయి
నాను. కాలునలుకట్టివేయుటచే సామాను తేలేకపో
యినాను. అనుకోనితలంపుగా పాపారావుగారికివ
చ్చిన శూలలపోటునకు నేనేమిచేయగలను. ఇదియ
థార్థము. ఇకనన్ను క్షమింపగోరెదను.

మరియొక యువకుడు:- [లేచి] (అతి తీవ్రముగా)
దుస్తులు లేకుండా, సామాను లేకుండా, మనుష్యులు
రాకుండా, యీ నాటకమేమిటయ్యా! ఆడకాను
వుతున్నావు, చూడాలని. అడిగేవాడు లేకపోతేసరి.
అన్నీ సరిచూసుకుని మూన్నాలుగురోజులు పోయిక
రాలేకపోయినావా? ఇప్పుడొస్తే నేకాని ప్రొద్దని
ఎవడేడిసేడు. మమ్మల్ని వుద్ధరిస్తున్నట్లు మాట్లాడు
తున్నావు. ఇలాంటితుచ్ఛపుజబాబులుమాత్రం యి
వ్వకు. ఏదో ఎర్రసుద్ద, తాటాకుమసి పూసుకుని
డబ్బుదోచేద్దామనుకున్నావా? అసలీనాటకము వ్రా
సిన సప్తసముద్రాల శఠగోపాలాచార్లుగారే మీకు
వీలుగాఉండునట్లు కథబాగాక్లుప్తంచేసేరు. అందులో

మీఆక్టింగుసావిత్రి అయిన పన్నెండుపేజీలవనవిహారం మూడునిముషాల్లో ఎగరగొట్టేసింది. నీకోసం ఎంతో బెంగపెట్టుకుని మోహాంబుధిమున్గి వెతుక్కుంటూ మునిపల్లెను పరుగెట్టుకువచ్చింది- ఆలస్యమైతే నీవుదొరకవేమోయనిపాపము. ఎంతకష్టకాలమోచూడావిడికి. ఎన్నెళ్లురంగుపూస్తేయేమి. మంచిచెడ్డలెరక్కపోయేక— మర్యాదతెచ్చుకోలేనప్పుడు. ఇప్పుడు నామిత్రుడుచెప్పినట్లు డబ్బు వాపసుచేయకతప్పదు. బాగా ముమ్మాటికి ఆలోచించుకో. ఇందుండు తగుపెద్దలునూ, పోలీసువారు కూడా క్షమించాలి—మాసత్యవాక్యములకు [అని కూర్చున్నాడు.] మొదటివాడికంటె వీడిమాటలు కాస్తఘాటుగాఉన్నాయి.

శాలంతా మిక్కిలినిశ్శబ్దముగాఉండి వీరిమాటలకెవరూ నెదురాడలేకపోయిరి. సావిత్రీసత్యవంతులు నిర్ఘాంతపోయి యిరువురిరుప్రక్కల స్టేజి మీద, కోర్టుడాకులో ముద్దాయీలవలె చేతులు కట్టుకునిలుచుండిరి.

మర్మము.

(ఇంతలో నొక పెద్దమనిషి లేచి)

అయ్యా! ఏక్షణమున ఎవరికే కష్టమువచ్చునో ఎవరెరుంగుదురు? పాపారావుశూలనొప్పికి కోనేటిరావేమిచేయగలడు? కాలువలు కట్టివేసిన మాటబద్ధమా?

మొదటియువకుడు
రెండవవాడిచెవిలో } —ఇప్పుడు కోనేటిరావుబసచేస్న్ని బంగాళా ఈయనదేరా! బహుశః ఈయనకు complimentary (అప్పనం) టిక్కెట్టు వచ్చివుండాలి. అయినా అడిగిచూడు.

రెండవయువ:—అయ్యామీరును మాలాగేడబ్బుపోసికొన్నారా, టిక్కెట్టు? ఏదీచూపించండొకసారి. (అని హేళనగాఅడిగెడు.)

పెద్దమనిషి:—(మిక్కిలిరోషముతో) నేనుః గోడలుదూకి, గేట్లుబద్దలుగొట్టి, నీవంటివాళ్ళనాశ్రయించివచ్చేననుకున్నావా? ఇదిగోటిక్కెట్టు. (అని తటాలున తనజేబులోని పచ్చటిక్కెట్టుతీసి చూపించెను.)

రెండవయువ: —నాబోటిగాళ్ళనాశ్రయిస్తే యేముంది. హుజూరుకే వెళ్ళింది మీఆశ్రయింపు.

అయ్యో, సభవారందరు యీటిక్కెట్టురంగుచూడాలి. మాదియెఱ్ఱటిక్కెట్టు, ఆయనది పచ్చరంగు complimentary టిక్కెట్టు. అనగా వుల్ఫాగా, అప్పనంగాలాగినది. కోనేటిరావిప్పుడున్న బంగాళా ఈయనదే. అందుచేత ఈయనకీటిక్కెట్టువచ్చింది. ‘ బిడ్డబాధ గొడ్రాలికుండునా ’ డబ్బుతగలేసుకున్నవాళ్ళము మాకున్నబాధ ఈయనకెట్లుతెలియును. అయిన మూడురూపాయీలటిక్కెట్టూలాగి ఈమాత్రమేనా కోనేటిరావును వెనకేసుకురాడా— యీబ్రాహ్మడు. పెద్దతలకాయల్ని యిలాంటిటిక్కెట్లతో లోబరచుకొని దగాచేసిపోతున్నాడు. ఇప్పుడుమనమూరుకున్నయెడల మనము మూఢులమని తెలియుటకు వేరేకావలెనా? ముందు కంపెనీలవారికిది పాఠముగజేయవలెను (అనికూర్చున్నాడు.)

కోనే:— (మారుమాటరాక, నమస్కరిస్తూ) నాదితప్పే. ముమ్మాటికితప్పే. ఇట్టిలోపములకు శిక్షగా—

యువ:— లోపములుగావు, దగాలనిచెప్పు-బటా-చోరుతనాలను—

ఋంన్నము.

కోనే:— ఇట్టిదగాలకు, బటాచోరుతనాలకు, శిక్షగా ఈరోజున మాకువచ్చిన రు800 లలో సగము రు400 లు ఈవూరునున్న గోసంరక్షణసమితికిచ్చి మిగతాసగము నాఖర్చులకుంచుకొనెదను. ఇంతటితో క్షమించి నాకష్టముగూడ మీరాలోచింపగోరెదను. ఇదియే నేనువినయపూర్వకముగ చేసుకొనుచున్నమనవి.

ఒకవృద్ధశాస్త్రి:— (లేచి) మిత్రులారా— యిదిగో నామెరిటికెట్టు. ఆయనఖర్చులకొరకు సగముసొమ్ముతీసికొనిచ్చి మిగతాసగము ఆయన సద్వినియోగముకొరకే యిచ్చుచున్నాడు గావున అంతటితో మనముసమాధానబరుచుకొని ఆటఆడనిచ్చుటే ధర్మమని నాయభిప్రాయము. ఆయనతప్పువొప్పుకున్నతరువాత అదేపదిసార్లు రాపాడించినచో దానిఅందము లేదు. పెద్దవాణ్ణి. నాయందుగౌరవముంచి ఆడనివ్వమని నాకోరిక. (అనికూర్చుండెను.)

సభవారు:— (ఏకగ్రీవముగా) శాస్త్రిగారి మాట తీసివేయలేము. కాని శాస్త్రిగారే యిప్పుడు ఆ రు 400 లుపుచ్చుకుని రేపుసమితివా

రికివప్పజెప్పవలెను. సొమ్మియ్యనిదే ఆడుటకువీలు లేదు. (అనిపెద్దకేకలుపెట్టిరి.)

బ్రతుకుజీవుడా అనుకుని సత్యవంతుడుతక్షణం లోనికిబోయి రు 400లు ప్రాప్తికి నోట్లు, చిల్లరవగైరాలు హారతిపళ్లెమునసుంచి, అయినని ముఖములలోవచ్చి తబలా, హార్మోనియమువారల నెత్తులమీదనుండి పిట్టులో శాస్త్రిగారికి అందిచ్చేదు. ఒంటరిగాఉండుటచే సభ తన్నేమిచేసిపోదురోయని సావిత్రికి బొందిలో ప్రాణములాఅయినని ముఖములులేవు. శాస్త్రిగారు బాగుగలెఖ్ఖజూసుకున్నపిమ్మట లేచి "అయ్యా, కోనేటిరావుగారు రు 400 లుఇచ్చినారుగనుక మీఅందరితరపున నేను ఆటఆడమనిజెప్పుచుంటిని" అనిచెప్పికూర్చున్నారు. సభంతయు చప్పట్లుగొట్టి అతినిశ్శబ్దముగానుండిరి.

ఏడవ భాగము.

మూడవసీను:—సావిత్రీసత్యవంతుల సందర్శనమంతటితో చాలించి తెరవాల్చబడెను. ఇప్పుడుజరిగిన సభావమానము పాత్రకాయిలందరకు నాటకసహజవిచారమునకు తోడ్పడినది. తెరయెత్తిరి. సావిత్రి తనశయనమందిరమున సత్యవంతుని చిత్రపటము తనవక్షస్థలముననిడుకొని నిద్రించుచుండెను. ఇప్పుడుపాత్రవెనుకవాల్చినది(King's co-urt scene) రాజుకొలువుతెర. వెంకట్రామయ్య తెచ్చినరెంటిలో ఇదిరెండవది. దీనికన్నితూట్లే. అప్పుడశ్వపతి భార్యాసమేతుడై నారదసహితంగా ప్రవేశించి, నామెవక్షస్థలమందున్న సత్యవంతునిపటముజూచి, యామె యట్టిరాజ్యభ్రష్టుడగు వనవాసిని వరించెననియూహించి, అచ్చెరువంది, నామెను

లేపి, అశ్వపతీమాళవులామెను మరొకరాజపుత్రుని నేరుకొనమని పలువిధముల నచ్చజెప్పెను. కానామెవిననందున యికనాతడుతప్పడని వివాహప్రయత్నములుచేయుటకు యత్నింపదలచి సావిత్రిని లోనికితీసుకుపోయిరి. తెరపడింది. నారదుడు కేవలంఅనామకుడయ్యెను. తానేమియు సావిత్రికి వివాహముగూర్చి జెప్పలేదు— కన్నతలిదండ్రులకంటె తానెక్కువాయని. కథ యెంత వాయువేగంతో తరిగిపోతుందో చూడాలన్నా!

నాల్గవసీను :— తిరిగి తెరయెత్తు
౧

సరికి సత్యవంతుడు తనముని బాలకస్నేహితులతోగూర్చుని ముచ్చటించుచు, రథశబ్దమువిని, తమ రాజ్యభ్రష్టత్వమునకుకారకుడైనఉగ్రసేనహాతకుడు తన్నుసమీపించుచున్నాడని భ్రమించి తనధనస్సు శబ్దమువైపునెక్కుపెట్టగా నొకపౌరోహితునితో నశ్వపతి ప్రవేశించి, తనకుమార్తెయగు సావిత్రిని యతనికి భార్యగ జేయుదుననియు, తద్విషయమై నాతనితలిదండ్రులతో మాట్లాడవచ్చెన

పూర్ణము.

నియు చెప్పుచు సత్యవంతుని లోనికిగొనిపోయెను. తెరదింపేరు. ఇంతటిసంతోషవార్త విన్నను సత్యవంతునిముఖమున కళకాంతులులేవు, కారణము పైచెప్పినదే.

అయిదవసీను:- తెరయెత్తేరు.

సావిత్రీసత్యవంతులు పర్ణశాలయందుప్రవేశించి సత్యవంతుడావనబాధలన్నిటిని సావిత్రితోచెప్పుచుండ అశ్వపతియు నాతనిపరివారమును వారినికలుసుకుని సావిత్రికి అత్తవారింటనుండవలసినపద్ధతులన్నియు బుజ్జగించి తిరిగిమద్రదేశమునకేగెను. కొన్నిరోజులకొండొరులపై జనించిన మోహపాశములదెంపుకొనలేక శుష్కించి తుదకెట్లో దైవసంఘటనచే వివాహమైనను, ఒకరిసమక్షమున నొకరికి వనబాధలు బాధలుగా కానిపించక సంతోషమేజనించుచున్నదని నోటమాటలేగాని ముఖములనణుమాత్రము గన్పట్టుటలేదు. దీనికిని పాతకాలమే. ఇట్టి రెండునిముషములలో ఇరువురు నిష్క్రమించేరు. తెరపడింది.

మూడురూపాయిలక్లాసులో వెనకటివారు

౧౩౫

సలో నొకచివరకూర్చున్నవాడు స్టేజి రెండవవైపున పక్కతెరలలో సావిత్రీసత్యవంతులు బీడీలు కాల్చుటజూచి—గట్టిగా— "అమ్మగోరోయ్! సావిత్రీ సత్యవంతులు నాగానే బీడీలు కాలుస్తున్నారు. భార్యాభర్తల కిద్దరకూ అలవాటైతే ఏవ్యసనమూ పరిమాణించదు" అని పక్కస్నేహితుడితో చెప్పేడు. ఊర్సాగకి ఆడ్డాసంతావినిపించి, చప్పట్లు గొట్టి ఊరుకున్నాడు, కేకలేసేడు. అంతలోనే మరొకడు "సువసవాస్తే నాలుసేపటినుంచీ కాల్చుని వ్వాడు పారేను. కాల్చుగొంతివ్వడి. కొత్తవా, లేక ఎవరో కాల్చినవ్వ నాయుచినవ్యాన్నా? (Third hand, Fourth hand Beedies) ఇద్దరూ చెరొకటీనా? లేక సగం సగం ఉయ్యాటా?" అనిఅన్నాడు. మళ్ళీ చప్పట్లు నవ్వులు ఆపుల్తేరేయి. ఇదంతా చూసి నాటకసల్లరప్రమాణమనిన్నీ, చాలాభాగా లెగిరిపోతున్నాయనిన్నీ తెలిసికొని చాలమంది జారిపోయారు - అప్పటవస్థలో హాలుపల్చబడినదలా మంచిమాటకో నేటిరావుకు.

మర్మము.

ఆరవసీను...— తెరెత్తేరు. అయినల్లకే దో యెలాగాలయిందని నాటకముత్వరగాముగింప నిశ్చయించి సత్యవంతుడు సావిత్రిచెయ్యిపట్టుకొని కర్రలుకొట్టుటకు వెండిగొడ్డలితో ప్రవేశించేడు. సావిత్రితో మాట్లాడుతూ మాట్లాడుతూ కొమ్మ నరుకుతూనట్టుప్రక్కతెరలమధ్య రెండుదెబ్బలువేసి "బాధ-బాధ-తాపము—తాపము-భరింపజాల-భరిం పజాల-ప్రేయసీ" అనిదగ్గరనున్న సావిత్రిభుజము మీదచేయివేసి అది క్రమేపీ పాదములకొచ్చేటట్లు తానుకృంగి నేలవారిగేడు. సావిత్రి తొట్రుపాటుతో భర్తయవస్థకు చేయునదేదియుతోచక విచారగ్రస్తురాలైయుండగా కారాకిళ్ళీనములుతూ యమప్రవేశమైంది. నాటకమంతకు సావిత్రీయమసంభాషణే కొంచెముముఖ్యమైనదిగనుక ఈభాగము యెలాగో 20 నిమిషములు పట్టింది. ఇందు యముని నోటతిరగ లేనిపదములు చాలాదొర్లేయి. అవిసరిగా వెంకట్రామయ్యప్రక్కతెరలోనుండి అందిస్తూంటే యముడు వెనక్కుతిరిగాయన వైపుచూస్తూండేవాడు. అలాపొరపాటున అలవాటుప్రకారం చూసినందుకు మధ్యమధ్య ఎర్రనిదొండపండులాంటికళ్ళు

నాలుకను దయదాక్షిణ్యాలులేకుండా కరుపుకుం టూండేవాడు. పతిప్రాణములకొరకు అగాధదుఃఖసా గరమునమున్గిన సావిత్రికికూడ యముని అపస్వర ఉచ్చరణకు నవ్వొస్తూండేది. కాని తనవైపును ముఖముత్రిప్పి బహుకష్టముతో ఆపుకునేది. కీళ్ళ వల్ల అపస్వరాలువస్తున్నాయేమోనని యముడు వాడుకనుడుకుఅడుగులతో తూలుచు మళ్ళీగా ప్ర క్కతెరదగ్గరకుజరిగి తుపుక్కునఉమ్మేశేవాడు. తనభీక రాకారముచూపించుచు మధ్యమధ్యకోపోద్రేకము పూరించుటకై కొంచెము చుక్క యుక్క వేసేడు. ఇంత అపస్వర అపస్మారక యముడవ్వుటచే సావి త్రికి యముడన్న అనుకున్నంతభయమొదవలేదు. అందులకుతోడు—తాను, సత్యవంతుడు, నిత్యము విహరించు అడవితెరేగనుక—నాటకానంతరమువ రకూ యముడు ప్రక్కతెరలవైపుచూపించుచు యెంతటి ఘోరారణ్యములవర్ణించినను, ఎంతటి విషక్రూరమృగములజూపెట్టుచున్ననూ, ఎంతటి నదీపర్వతాగ్రములవర్ణించినను, ఎంతటి వైతరణీ విభయంకరవిశేషములజూపెట్టినను, ఇక తనపుర మున తనభటులు పాపులనుబెట్టుబాధలు యెంతస్ప ష్టముగా చూపించినను సావిత్రికవేవియు కాన్పిం పక, భయమిసుమంతైనకలుగజేయలేకపోయెను.

ముక్తము.

చాలసేపటివరకూ యముడు సావిత్రిని తనతోరా వలదనియు, నామె యరణ్యాదిమార్గముల రాలేద నియు, వారించి నామెయుత్తమామలకు నేత్రదృష్టి నొసంగి పోవుచుండెను. కానామె పెంకిఘటమవు టచే వెడలక నాతనింకను వెంబడించెను. యముడు ఆగి నామెతండ్రిదంద్రులు పుత్రప్రాప్తిలేక మిగులవి చారించుచున్నారని కర్ణపిశాచిపల్లనెరింగి వారికి నూర్గురుపుత్రులు కలుగునట్లుకూడ వరమిచ్చి ఇక నామెతనతోరావలదని పెద్దసింహాఘర్జనలతో నిష్క్రమించెను. కాని సావిత్రి ఎంతసభావమాన ము కలిగిసను, మాటవరసకి అనకతప్పదుకాబట్టి— "నాపతిని ప్రసాదించుము, నామనఃకాంతుని నొసం గుము, నాపసుపుకుంకుమలు నిలుపుము, నాకు పతిభిక్షపెట్టుము, నాపాతివ్రత్యము నవలోకింపుము, యీదీనురాలి మొరాలకింపుము—యమధర్మరాజా, ఆలకింపుము, నన్నువెతలబెట్టకుము" అని పాఠంవ ప్పజెప్పినట్లు నాలుగుపడికట్టుముక్కలూ దులిపేసి తానుకూడ నిష్క్రమించెను. తెరపడింది.

ఏడవసీను:— తెరతేరు. ముందు కాలినడకతో యముడు, వానితరువాత సావిత్రియు ప్రవేశించేరు. సావిత్రి యింకను యముని పతిప్రా ణములొసంగుమని వేడివేడి యాతెను కఠినత్వముజూ

పించుటచే కంటతడిలేని దుఃఖమునాపుకొనలేక స్టేజిబల్లలు గట్టిగా హుంకరించేటట్లు నిటాలునక్రింద బడింది. ఇదేరా మంచిసమయమనిన్నీ, ఈవిధంగా నేనా కొంచెముకసిదీర్చుకోవాలనిన్నీ కొందరను కొని ఒక్కమాటుగా హాశ్చర్యమునటిస్తూ " Once More, Once More' మళ్ళీ, మళ్ళీ," అనికేకవే శేరు. సావిత్రి లేవబోతూంటే రహస్యంగా తుట్ట పెదవులాడిస్తూ లేవొద్దని యముడింతచెప్పినను విని పించుకోక అంతదెబ్బతిని సంపాదించినOnce More వృధాగా పోగొట్టుకోడమేమని సావిత్రిలేచి మొద టిమూరికంటె బల్లలు రెట్టింపుగన్నని చేసేటట్టు పడింది. సభికులందరు మెచ్చుకున్నట్లు గట్టిగా చేతులుకందేటట్టు చప్పట్లుకొట్టేరు. సావిత్రి తిర్గి అంతదెబ్బతినకపోతే ఇన్ని చప్పట్లూ, మెప్పూ గంగ పాలౌనామరి పాపము! కొందరోర్వలేని యముడంటి వాళ్ళు అలాటిపనులు మళ్ళీచెయ్యొద్దంటారు. అది చాలదురన్యాయం. ఎవడిఅదృష్టాన్నిబట్టి వాడికం త మెప్పు, అన్ని చప్పట్లు, అన్నినిట్టూర్పులు, అన్ని హాశ్చర్యాలు దొరుకుతాయి. అదృష్టవంతుణ్ణి చెరి పేవాడున్నాడా? "అమ్మముద్ద-నాన్నముద్ద"- అన్నట్లు, నాటకంవ్రాసిన కవిగారివంతు ఒకసారి

ఘుంస్మము.

పడడం, ఆనందించే ప్రజలవంతు ఒకసారిపడడం, కష్ట పడిచెమటోడ్చే ఆడేవాడివంతు ఒకసారిపడడం మామూలే. మూడుసార్లకంటె ఎక్కువైతే వేళా కోళమన్నమాట—నటకుని ఏడిపించడానికన్నమాట. పాపము సావిత్రి యిక్కడ తనవొంతువొదిలేవేసింది. ఆలస్యమౌతుందని నాటకం. 'కస్తూరి నాట్యమండలిలో' సత్యభామ కృష్ణుని మూడుసార్లుతన్నలేదూ, 'సీతారామాంజనేయ నాట్యసంఘములో' శకుంతల నాలుగుసార్లు దుష్యంతుని దొంగవారకంటి చూపుల చూడలేదూ, 'కాళికా నటసమ్మేళనములో' విశ్వామిత్రుడు హరిశ్చంద్రుని మూడుసార్లు కిరీటముతన్నలేదూ. ఇవన్నీ Once Moreలు మీదేజరుగుత. వాళ్ళకంటె మనసావిత్రేనయం. రెండుసార్లేపడింది. తనవొంతు తిలనీళ్ళతో వొదిలేసింది—ప్రజాక్షేమంకోరి.

స్మృహవొచ్చి సావిత్రిలేచినతరువాత యముడు "నీపతిప్రాణములుతప్ప యింకేదేని వరముకోరుకొను" మనియడిగెను.

సావి:—నాయిచ్ఛవచ్చినవరమిచ్చెదవా? ముమ్మాటికిచ్చెదవా? ఇకవెతలబెట్టవుగదా?

యము:—నిస్సంశయంగా యిస్త—పతిప్రాణము తప్ప. నేను వాక్శుద్ధిగలవాడినని నీ వెరుగవా, లేక వినలేదా—రాజపుత్రి!

సావి:— అట్లైన— (అని అతిదీనత్వముగా సం॥ షముప్పొంగి యడగబోగా)

(హాలులో) పుణుకులు, మసాల—వడే; యేడి— డి—టీ; సభికులందరకు కడుపుబ్బిద్దలగు నట్లు నవ్వొచ్చింది.

సావి:—యమధర్మరాజా! వినయము, కోరు చుంటిని. (అడగబోగా)

[హాలులో] జాతి—కా; కోవాబిళ్ళలు, కోవాబిళ్ళలూ;

(మరొకమూల) సువాసనకిళ్ళీ—ఒక్క—కాని; స్టాంగుసోడా—ఒక్క—డబ్బు. అని కేకలతో అమ్ము తున్నారు.

'సావిత్రి యివాకోరిందని' మళ్ళీనవ్వేరు. ఆదేశాస్త్రఆట ఆడనివ్వకుండా 'పానకంలో పుడక

మర్మము.

ల్లాగ' యీఅమ్మకంపి శాచాలుకొన్ని మళ్ళ—సావిత్రి అడుగుటకువీలుచిక్కడంలేదని తెరచాటు నుండి సావిత్రీదేవి యముని సావిత్రికి పతిప్రాణము లనిమ్మని బాంబులాగ ఒక్కకేకవేసింది. అప్పుడు యముడు ఉలికిపడి తనకెందుకాఅపవాదని సావిత్రికి భర్తప్రాణములిచ్చి తనభర్మాన్నితను ప్రక్క తెరలోకి దూరేడు. తెరవేసేరు. అది కోనేటిరావు కేకగనకనే అంతపనిచేసింది. మరొకరెవరిదేనాఅయితే యముడింకా బెట్టుసరిచేసును.

పిట్టులో మూడోవరుసలో మోహనరావు—ఒరేయ్, హానుమంతు! గంటన్నరనుంచివింటున్నావు గదా, వీళ్లరాగాలాపనలు యేఅక్షరంమీాదో కనిపెట్టేవా?

హాను—అంటే—బోధపడలేదు.

మో—పద్యంచదివేక చివరతీసేరాగం ఏఅక్షరంమీాదో చెప్పు.

హాను—ప్రతివాడూ "ఆ—ఆ—ఆ—ఆ"అని మాత్రం చివరారుస్తున్నాడు.

మో—అద్దిగది. అదే నేనడిగేది. అల్లాప్రతివాడూ ఏదోఅక్షరం ఊతలేనిదే పద్యంముగించేలేడు. ఒక్కొక్కఊరికి, ఒక్కొక్కతాలూకాకి—

ఒక్కొక్కక్షరం ప్రాక్టీసుచేస్తారు. వీళ్ళది 'ఆ'గదా. బందరువారిది 'ఈ', రాజమండ్రివారిది 'హే', కాకి నాడవారిది 'ఓ', విశాఖపట్నంవారిది 'నా'. పద్యం చివర '—కావుమా',' —ఏలకో', '—పోవడే', '—గావుతన్' మొదలగు ఏఅక్షరంగాని, అక్షర పొల్లుగాని వచ్చినను చివరఆర్పు వాడిపాతక్షరం తోటే. లేకపోతేఅక్కడ బండికి బ్రేకే.

హను— [గట్టిగానవ్వుతూ] అదా యీ 'ఆ' ఆర్పు. నేనదికూడా రాగవరసేఅనుకున్నా నురా. కాని అన్నిపద్యాలకీ ,ఆ, తగిలించడం చెవికి కొంచెము బెట్టుగానే ఉందిసుమా—ఎంతరాగజ్ఞానం లేకపోయినా!

మో——రాగజ్ఞానమేఉండాలట్రా. Comm-on sense ఏమౌతుంది. ఎంతస్వల్పాల్లోపెద్దయేక్ట ర్లంతా బోల్తాలుకొడతారోచూడు. మొన్న నేనోక హరిశ్చంద్రుణ్ణి కాకినాడలోచూసేను. ఆంధ్రదేశమం తకు గొప్పవాడంటే కాబోలని వెళ్లేను.హరిశ్చంద్ర అంతా విచారపూరితప్రదర్శనముకాని చొంగచమ క్కులకు నాటకమయ్యా*చంద్రమతి ప్రవేశిస్తూనే జారుతున్న తల్లోచామంతిదండ లోహితాస్యుడికిచ్చి

మర్మము.

పత్రిక తెరలోకి పంపించింది. లోహితుడికి ఇంకామైనార్టీవాదల్లేదుగనుక తల్లిమాటవిశ్వసించి లోపలికి తీసికెళ్లేదు. *హరిచంద్రమహారాజులంగారు రాజ్యము విశ్వామిత్రునికిధారపోసి తనకోటు, కిరీటము వగైరాలు రంగంమీదయివ్వక "మాయింటికిరాయిస్తానన్నట్లు" పత్రిక తెరలోకి లాక్కుపోయేడు బైరాగాణ్ణి. "దృష్టాంతరముగా ఆభరణములు, దుస్తులు యిమ్మని" విశ్వామిత్రుడడగ్గానే అక్కడ యివ్వకూడదూ. *అదిమొదలు తానమ్ముడయ్యేవరకూ తెల్లలాల్చీతొడిగి చేతులు గాలోసుకోడానికి దొంక్కా చేతులు మోచేతిపైకిముణిచేడు. వినుఅప్పుడు చేతులకువేసుకున్న తెల్లరంగు సరిహద్దుకున్నా, దొంక్కా చేతి మడతసరిహద్దుకున్నా, మధ్య బెత్తెడుమేర మహారాజుగారి సహజశరీరరంగగు నీలమేఘచ్ఛాయ వెక్కిరిస్తూంది. "ముగ్గుబుట్టతలమీద తలపాగా సరిలేనప్పుడు మీసాలకెంతనల్లమశిపూస్తే యేముంది." ఎంతలో పట్టీకొట్టేదో చూసేవా పెద్దనటకుడు. * చంద్రమతిని అమ్మినప్పుడూ, లోహితుడేడ్చినప్పుడూ, తదితరవిచారసమయములందు దుంపల్లాంటి బుగ్గలు, నుదురు

ముడతలుపడక విచారసూచనలేమియు ముఖమున జూపలేక ఉండుండొకసారి తొట్రుపాటు సింహగర్జనలతో తెరవైపుకు తిరుగుతూండేవాడు. అదంతా "ముఖముననైననుచూపెట్టలేనిఎక్కువవిచారమట"

---

*తాను వీరబాహునికమ్ముడైనవెంటనే పాపమువీరబాహుడు తననల్లగొంకొక్క, నడుంగుడ్డ, తలగుడ్డ హరిశ్చంద్రుడికిచ్చేసేసు—యేపండక్కే నాయిదా వేయకుండాను. సౌఖ్యంగోకరాగానే బట్టలుబహుమతీచేయడం ఒక్కవీరబాహునికేచెల్లింది— తగినపొడుగు వెడల్పులుగలపంచె తనదగ్గర లేకపోవడంచేత హరిశ్చంద్రుణ్ణి అతని ఎర్రంబొద్దంచు మల్లిపుష్పంలాంటి తెల్లనిపంచే ఉంచుకోమన్నాడు. తనకల్లుచట్టి వాళ్ళు తెలియనప్పుడు ఎక్కడపారేశాడోగాని కోటాగదిలోని మంచినీళ్ళబానపట్టుకొచ్చి "దీన్నిండా రేపు కల్లోసుకుని నాయింటికొండికిరా, యీరదా పోయ్" అనితానింటికిపోయేడు. అందిచ్చియివ్వడంలో హరిశ్చంద్రుడు అంతటి దుర్భర సేవకత్వమున కేమియు విచారింపక గభీమని బానకౌగలించుకుని గుండెలకు నొక్కుకుని నుంచున్నాడు.— సభకేసిచూస్తూ, అంతగొప్పపనిచేసేడని— చంద్ర

మోస్రము.

మతనుకున్నాడో యేమిటో మరి, ఆబాన.— భగ వంతుడన్నీ అలాకుదురుస్తాడు కాబోలు! అంత సైజు కడవగనకే హరిశ్చంద్రుడు ఒంటరిగాకూర్చుని విచా రించేటప్పుడు తనచంకానుకునేటందుకు ఎత్తుసరిపో యింది. అంతకంటెచిన్నదైతే పోతంతమనిషి మోసెయ్యాలనుకున్న—అదక్కడే బ్రద్దలౌను. వింటున్నావా, యీపప్పులో అడుగులు.

నేను:— వింటున్నా, వింటున్నా. అప్పునాపి, పెద్దపటకులేమిచేసినా తోసుకుపోతూంది. "కొత్త గావచ్చిన కోడలుఖర్మంగాలిందిగాని పెద్దగుమ్మం చూడకుండాఉండడానికీ—కాస్త వయస్సుమళ్లిన అత్త గారెన్నిపికార్లుకొడితేయేమి." ఇలాంటివాణ్ణి ఎవ డూనోరువిప్పి అడగలేదు. పాపము నూతననటకుల మీదకు 'సన్లేరుమీద బాడీలాగ' ప్రతివాడూరా వడమే. ఇంకాయెత్తు—, అదుగో తెరెత్తుతున్నా రోయ్ ఇంతసేపటికి.

మో:— బిగిసిపోయినసత్యవంతుడినరాలు పట్టివ్వాలా లేవడానికి! యముడు వరమిచ్చీయివ్వ డంలో ఎలాలేస్తాడు? వాడికైమా వాడుచ్చుకు

న్నాడా, ఇక నరాలన్నైము నరాలది. అదుగో నెమ్మదిగా లేచికూర్చుంటున్నాడు.

ఎనిమిదవసీను...— తెరయెత్తే సరికి సత్యవంతుడు, నాతని తలిదండ్రులు, యాత్రా వాసులు, నారదమహర్షిని ప్రవేశించి సావిత్రికై వేచియుండిరి. అప్పుడా [illegible]—కాని [illegible] లేక — సావిత్రి ప్రక్కనుగునవచ్చి “నాథా, [illegible], జ్ఞాపకముంటెనా” అని [illegible] కౌగిలించుకొంటుంది. సావిత్రి [illegible] నారదమహర్షి [illegible] అందరు నిష్క్రమిస్తారు. [illegible]. ఆతర్వాత కొందరలో [illegible] [illegible] నాటకమునా [illegible] పడింది. పరిజాతా ఇష్టకు [illegible] తెచ్చి వారు కొందరు. ఇక నాటకాలు [illegible]. [illegible] పెట్టు కునేవాళ్ళు కొందరు. [illegible] దెబ్బ [illegible] కానే— రంగులబొడి [illegible]— [illegible] మాలు, వ్రతాలు.

నాటకప్రోడుగుడ ప్రక్క తెరలోనుంచి [illegible] హార్మోనియమువాడునూ,

మత్సరము.

వాడిమోచేతిపోటు తింటేనేగాని తబలావాడునూ వాయించేవారుకారు. ఆరాత్రి తనపని ఒక్కనిముషమైనను తీరికలేక, ఊపిరాడకుండా నెరవేర్చుకున్నది ఒక్కప్రాంప్టరే (Prompter.) అందుకు గోతి జనాభా అంతా సాక్ష్యులే. పాపము హార్మోనియము తబలావాళ్ళమీద ఎవడితిన్నవాడు కోరచూపులు చూడ్డమే. వాళ్ళుపాడేదెలాగున్న అందరికీ నాగున వీళ్లిద్దరూను—"నంబికొండయ్యలైపోయారు." వీళ్లిద్దరూ లేకపోతే వాళ్ళందరూ దాటుసిన చరణాలన్నా గతేమవునో— వీళ్ళవాయింపులతో వాటిపని చెప్పేటి శేరుగాని!

(నాటకానంతరమున కోనేటిరావు బసలో పండుకొని నిద్రబట్టక తనలో)

ఎంతపని జరిగింది. తానొకటితలచిన దైవమొకటితలచెనన్న సంగతి హాస్యమయింది. గోజాపుంచిద్రైందిగాను. ఇదివరకెన్నిసార్లు మనుష్యుల్ని మార్చి ఊపుళ్లో ఆడలేదు. కాని పూర్వపు అనులాప్పునాగా దిప్పుడు. బాగా మారిపోయింది. అంచేతే నాపాలికి

సారి పారలేదు. ఆశాస్త్రిగారిధర్మమా అని ఇంకా సగండబ్బుతో వొదిలిపెట్టేరు నయం. లేకపోతే మరీ మాడిపోదును. వెంకట్రామయ్య గుండే మొదలెట్టేడు—పల్లెటూళ్ళలో కిడుతుందాం అని. అతనినోరు మంచిదిగాదు. శకునిపిట్ట. మరొకడైతే అక్కడే నాలుగు వాయించేదును. ఎలాగో కోపం ఆపుకున్నాను. కలిపురుషుడు పాత్ర వేసే కోదండం వచ్చినప్పటినుంచి కంపెనీకేమీ రాబడి లేదు. వాడు నలుడికి కాదు కలిపురుషుడు—నాకే. ఒక్కొక్క వెధవలా అడుగుపెట్టేడంటే మాడిపోతుంది. నాలుగురోజుల్లో ఏదో వొంక కల్పించి వాడికుద్వాసన ఇవ్వాలి. పులిమీద పుట్రలాగ ఉన్న ప్పులుండగా ఈ ట్రిప్పుకు రెండు వందల ప్పు కూడా చేసేను. అదీ ఇప్పుడు విచారం. బాకీలవాళ్ళందరికి ఈ కోనసీమ టూరు ఆశపెట్టి జరుపుకొస్తున్నాను. ఇందులో ఏదో బాపుకుందామనుకున్నాను. రేపటినుంచి ప్రాణాలు కొరుకుతారు. ఏదో పన్నాగం పన్నాలి. తెల్లవారేసరికి కత్తెయ్యాలి మకాం—తిరుగు ట్రిప్పులూ లేకపోయినా సరే. ఇంతకు రెట్టింపి కక్కడ లాగితేనే నా ప్రజ్ఞ లేకపోతే మొండుకీ వెధవ సబ్బు మీసం. రోజు దొరకపోతుందా. చూతాము.

మర్మము.

(గట్టిగా) గోపీనాథం, వెంకటాద్రియ్యా— పేరీ— వెధవా లేవరా నాలుగయింది. మనప్రయాణసరంజామంతా చూడండి. పోదామింటికి.

వెంకట్రా:— అదేమిటండీ— ఈమాత్రానికే— మనకిదికొత్తా?

కోనే:— కొత్తనికాదు. ఇంతలో యిక్కడ లాభంలేదు. మరొకసైకు నేను చెపుతాకాదూ. రండి మనింటికిపోదాము. ఇంకీ చుట్టుపక్కలున్నామంటే మనపేరుకు లోపంవస్తుంది.

వెంకట్రా:— (పెదవివిరిచేను.)

పేరిగాడు బల్లకోసం వెళ్ళేడు, గోపీనాథం పెట్టె సర్దుతున్నాడు.

[మరునాడుదయమున నాదారిని బోవుచు అరుగు మీదనున్న గోపాలరావును వెంకట్రావుజూచి.]

వెంక:— ఒరే గోపాలం! మీకోనేటిరావు గైనప్రాయశ్చిత్తం విన్నావా? భగవంతుడునా యందున్నాడుగాని లేకపోతే నీవునన్ను బ్రతకనిస్తువా? కాస్తయేమాత్రం బాగున్నాను నాటకం.

గోపా:—వాడుబయల్దేరిన వేళావిశేష
మహారా! ఏపూర్వాసువాసినో, ఏమానికావిడో, ఏకొత్తకుండో, వాడికెదురైయుండాలి. అన్నమనిషి రాలేదన్నవాడేగాని, వాళ్ళొదిలేసినభాగాలు అడిగేమొనగాడులేకపోయేడు.

వెంక:—పంచాంగంలోఉన్న సుశ్శకునాల జాబితా అంతాఉపయోగించు—మీకొనేటిరావును వెనకేసుకురావడానికి. కుండ, కావిడి, ముండనేరోరడమేమి. వాడుబయల్దేరినవేళావిశేషముగాదది—వాణ్ణి నువ్వు చూసినవేళావిశేషము—వాడిమీద నీకింత అభిమానం మొత్తుకుపోడానికి. "రంకులమంచానికి, తలింపుదిక్కౌటని" అసలు పాత వేసేమనిషినేతీసుకురానప్పుడు, ఇకనాటకమంతాఆడితేయేమి, కొంతవదిలేస్తేయేమి?

గోపా:—గుడ్డలు, తెరలు, సామానులేదన్నవారేగాని వచ్చినవాళ్ళకుఆడపిచ్చి మంచిచెడ్డలు చూసేగోలా. ఈఅల్లరితోవాళ్లు బెదిరిపోయి నిరుత్సాహులయ్యేరు. బెదిరినగోడు ఏంచేస్తుంది? డొంకల్లోకి, గోతుల్లోకిలాగేస్తుందిబండి. ఎంతపాడుచేస్తేయేమి. రు400 లుతో అందరిమూతులుకిట్టడ్డాయి. దీనికిమూడురెట్లు ముందులాగలేదూ?

మర్మము.

వెంక — ఇంకా పెదమనుషి రావడమే. ఏమో ఖుంపెట్టుకొస్తాడు?

గోపా — అప్పటికిదాంతా చల్లబడదటోయ్. ఈవేళవేడి రేపు మీకందరికీ ఉంటుందా? ఇవన్నీ తాత్కాలికములు. వాడెదుటున్నంతసేపే ఆరాత్రి నిద్దట్లోనే వాడిమాట మరచిపోతారు. ఇలాంటిడక్కా మొక్కీలకి వాడెన్నింటికాగలడో! ఇదిలక్ష్యమా. ఒక్క అమలాపురంలో ఆపకపోతే వాడికిగడవక పోదు. వాడికోసం ఊరూర జనం పరితపించిపోతారు.

వెంక — (నిట్టూర్పుతో) ఊ! నీకింకా కొసవెర్రివదల్లేదు. ఇకవదల్లు. భగవంతునిదయ వాడిమీద పూరాగా ఉండి ఇలానాలుగూళ్ళలో నాలుగుపరాభవాలయ్యాయంటే వాడిగర్వం, పెడసరం వగైరా రోగాలు బాగామరమ్మతౌతాయి. నాకువేరే పనుంది. పోతాను (అనివెళ్ళిపోయెను.)

కోనేటిరావు చాలాచిన్నపుచ్చుకుని, తాను బయల్దేరినవేళావిశేషమనిన్నీ, తనగ్రహస్థితి యింకా

మూడుమాసాలవరకూ బాగాలేదని అవధానులు గారుచెప్పినను బయలుదేరివచ్చుట చాలాబుద్ధిపొరపాటనిన్నీ పశ్చాత్తాపపడి సావిత్రీదేవి ప్రసాదించిన రు400లతో ఆవుదయం6గంటలకే పెట్టిచంక నెట్టేడు. ఖర్చులుపోను మిగతాసొమ్ము సావిత్రిపాత్రకుతైన గోపాలముకునూ, అచ్చువారికినీ, సాతానిపేరయ్యకునూ సరిపోయింది. సౌనాతా పశ్చాత్ పుశ్చాం అయింది. గంపెడాశతో ఉన్న పానకాలరావుకు ఆశాభంగమయింది. పైగా అయిదురోజులనుంచి బడికి వెళ్ళకపోవుటచే మాస్టరుఉద్యోగం ఊడింది. వెంకటాద్రిమయ్యరోగులంతా అతని వైద్యం మానేశేరు. ఊళ్ళోపెద్దలంతా పేపర్లో అమలాపురంముచ్చట్లుచదివి రకరకాలగా కోనేటిరావును పరామర్శచేస్తున్నారు. కానివన్నీ అతనికలవాటుపడినవ్యవహారాలేగనుకనూ, అతనికి సిగ్గుభిడియాలభయం లేదుగనుకనూ, అతిచమత్కారముగా "అనుకున్నడబ్బు రానందుకు ఆడుటకుత్సాహములేక ఏదోతట్టతగలేసేంగాని, లేకపోతే మానాటకాలు పాడవడమేమిటని" నిర్భయముగా బీడీపొగలూత్తూ జవాబిస్తూండేవాడు—కాని లోపలమహాకుళ్లుతున్నాడు. అన్న